د پوهنې وزارت

پښتو

اووم ټولګی

پښتو

اووم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ . ش.

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به
لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې وزارت

پښتو

اووم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ.ش.

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو برخې د درسي کتابونو مؤلفین

اډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډیټ دیپارتمنت غړي

ټولګی: اووم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

د پوهنې د وزير پيغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته يې ژوند رابښلی، او د لوست او ليک له نعمت څخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پيغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پيغام ورته (لوستل) و، درود وايو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونيز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراګانې د هېواد د پوهنيز نظام شپږګوني بنسټيز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختيا او پرمختيا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونيز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړيتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونيزو تأسيساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور يو، چې د باکيفيته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنيو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مديرانو څخه په درناوي هيله کوم، چې د هېواد بچيانو ته دې د درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په ليږدولو کې، هيڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د يوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دې نيت لوست پيل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د يوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځيرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدريس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونيز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په ليکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپېڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بريا غواړم.

د معياري او پرمختللي ښوونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وګړي يې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزير

دکتور محمد ميرويس بلخي

لیک لړ

شمیره	سرلیکونه	مخ
لومړی لوست	د خدای ﷻ حمد (ستاینه)	۱
دو یم لوست	زموږ گران پیغمبر ﷺ	۵
در یم لوست	پسرلی اوښکلا یې	۹
څلورم لوست	د (ی) ډولونه	۱۳
پنځم لوست	ملي مشر میرویس نیکه	۱۷
شپږم لوست	کلمه، نوم او ډولونه یې	۲۳
اووم لوست	بلخ، د مد نیت زا نګو	۳۱

اتم لوست	ولسي ادبيات، لنډۍ	۳۵
نهم لوست	زده کړه: د ژوند اړتيا	٤١
لسم لوست	ليکدود او اړتيا يې	٤٥
يوولسم لوست	ورځپاڼه: د معلوماتو چينه	٤٩
دولسم لوست	ليکوال او ښوونکی: صالح محمد هوتک	۵۵
ديارلسم لوست	طاق ظفر: د خپلواکۍ ځلی	۵۹
څوارلسم لوست	قاضي او نوکر	٦٣
پنځلسم لوست	عبدالقادر خان خټک : نامتو شاعر	٦٧
شپاړسم لوست	دوديزې لوبې	٧١
اوو لسم لوست	هانس کرستين اندر سن	٧٧
اتلسم لوست	د مطالعې ارزښت	٨٣
نولسم لوست	د يووالي ګټه	٨٧
شلم لوست	د سبو ګټې: ورځنۍ اړتيا	٩١
يوويشتم لوست	چاپيريال څنګه وساتو؟	٩۵
دوه و يشتم لوست	ژبه او ګرامر	٩٩
درو يشتم لوست	د نشې زيا نونه	١٠٣
څلر و يشتم لوست	د ماين خطرونه	١٠٩
پنځه و يشتم لوست	شاعر او سپوږمۍ	١١٣
شپږ و يشتم لوست	د مشرا نو حقونه	١١٩
اوه ويشتم لوست	ستاينوم (صفت) او ډولونه يې	١٢٣
اته و يشتم لوست	نظم او ډولونه يې	١٢٩
	وييپانګه	١٣٤

لومړی لوست

د خدای ﷻ حمد (ستاینه)

هر نېک کار د خدای ﷻ په پاک نامه پیل کېږي. هر کار چې د خدای ﷻ په نامه پیل شي، پای یې نېکمرغه وي. په هغه کې برکت ایښودل کېږي، ستونزې یې له مخې څخه په اسانۍ لیرې کېږي او په پای کې هغه څه لاس ته راځي چې غوښتنه یې شوې وي. له خدای ﷻ سره د مینې په پیدا کېدو د مسلمان زړه پیاوړی کېږي. د خدای ﷻ ستاینه په زده کوونکو کې د مینې احساس روزي او په هغوی کې د توحید روحیه پیاوړې کېږي. زده کوونکي په دې حقیقت پوهیږي چې الله ﷻ د ځمکې، اسمانونو او ټولو کایناتو خالق دی.

- مونږ چا پیدا کړي یو؟
- ځمکه، اسمان او کاینات د چا خلقت دی؟

زما رب چې هم خالق د کل جهان دی
هم مالک دی د زمین او هم آسمان دی
جهانونه واړه ده دي پیدا کړي
دی د دواړو جهانونو نګهبان دی
که مارغه دی، که حیوان، که بنیادم دی
د الله جل جلاله د عظمتونو ثنا خوان دی
د موسیٰ سره یې راز په کوه طور کړ
محمد ﷺ یې مېلمه کړی په آسمان دی
محمد ﷺ چې دی بهتر د مخلوقاتو
نازل کړی یې په ده باندې قرآن دی
د خالق صفت مخلوق کولی نه شي
ای نسیمې ستا په ځان د څه ګومان دی؟

سیده حیات بیګم نسیم

سیده حیات بیګم نسیم د الطاف ګل کاکاخیل لور ده. په کال ۱۹۳۸م. کې په چترال کې زېږېدلې. سیدې قران کریم، احادیث، عربي، فارسي، اردو او پښتو لوستي وو. د شعرونو دیوان یې د "نسیم وږمې" په نامه په کال ۱۹۸۶م. کې چاپ شوی دی.

یادونه:

هغه کلمې چې د ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ف او ق توري په کې راغلي وي، عربي کلمې بللې کیږي، لکه: خالق، معبود، ثواب، طاهر، مضمون... .

د متن لنډیز:

الله ﷻ د ټولې نړۍ پیداکوونکی او خالق دی. دی د دواړو جهانونو ساتونکی دی. حیوان، پېری، ماهي، مرغه او... انسان د لوی خدایﷻ ستاینه کوي. پیغمبران یې د مخلوقاتو د لارښوونې لپاره را استولي دي. د اللهﷻ ستاینې ډېرې دي او مخلوق یې ټولې ستاینې نه شي پوره کولی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- ستاسې په اند حمد (ستاینه) ولې د کتاب په پیل کې راغلی دی؟
- حمد څه ته وایي او موږ ولې د خدای تعالی حمد وایو؟
- د حمد په ویلو زموږ په کار کې څه اساني راځي؟

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې:

- عربي، دري او پښتو کلمې پیدا او په دریو کتارونو کې دې ولیکي.
- ورته او مشابه کلمې دې ولټوي او په جلا، جلا کرښو کې دې ولیکي.
- د ستاینوم، رب، کوه طور، خالق، مالك او واړه کلمې دې پیدا او په جملو کې دې وکاروي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې بیت په نثر واړوي:

که موسی سره یې راز په کوه طور کړ
محمد ﷺ یې میلمه کړی په آسمان دی

٤ـ زده کوونکي دې:

- پورته حمد په ګډه په خوږه ژبه او لوړ اواز ووایي.
- په څو جملو کې د خدایﷻ په هکله د خپل احساس څرګندونه وکړي.

زده کوونکي دې راتلونکې ورځې ته د خدای ﷻ پالنې په اړه یو شعر، نثر او یا یو انځور راوړي.

دويم لوست

زموږ ګران پیغمبر ﷺ

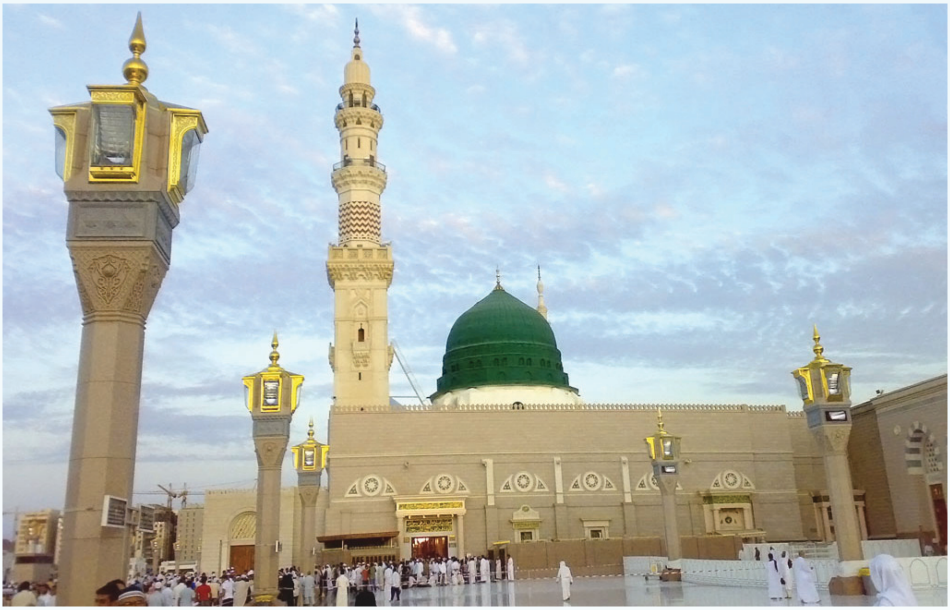

■ تاسې د ګران پیغمبر ﷺ د مبارک نامه له اورېدو وروسته څه وایئ؟

حضرت محمد ﷺ په مکه مکرمه کې زېږېدلی او په (٤٠) کلنۍ کې په پیغمبرۍ ګومارل شوی چې انسانان د خپل ځان او خدای ﷻ پېژندلو ته راوبولي. قرآن پر هغه نازل شوی چې د انسان د دواړو جهانونو د کمال او نیکمرغۍ لارې پکې پیدا کړي. د اسلام پیغمبر حضرت محمد ﷺ د نیکو خویونو او غوره اخلاقو یوه بشپړه بېلګه ده. د هغه هرعمل او وینا د مسلمانانو لپاره لوی لارښود دی.

■ پر کشرانو باندې د ګران پیغمبر د شفقت او مهربانۍ په هکله څه پوهېږئ؟

■ د حضرت پیغمبر ﷺ وینا او کړو ته څه وایې؟

الهي راکړه وصال د خپل حبيب
زړه مې ښاد کړې په جمال د خپل حبيب

د هغو به گفتگو وي له قرآنه
چې تل اوري قيل و قال د خپل حبيب

د قيامت له حرارته يې باك نشته
هر چې نوش کاندي زلال د خپل حبيب

د صحرا د ريگ حساب راسره نشي
که هر څو شمېرم کمال د خپل حبيب

دروازې مې دواړه سترگې د ختن شوې
چې پرې وينم خط و خال د خپل حبيب

که نظر په واړو ښکلو د جهان کړم
هرگز نه وينم څوک سيال د خپل حبيب

آرام نه کړي د سرو شونډو بې جوابه
خوله مې سترې کړه په سوال د خپل حبيب

بيهوده دي شمس الدينه قيل وقال دي
څو آگاه نشې په حال د خپل حبيب

شمس الدين کاکړ

د شاعر پېژندگلوي:

دا نعتيه کلام د شمس الدين کاکړ دی. نوموړی د ديارلسمې هجري پېړۍ له تکړه شاعرانو څخه و. شمس الدين کاکړ د پيرمحمد کاکړ د سبک له پيروانو څخه و. نوموړی په اصل کې د کندهار و، خو د عمر ډېره برخه يې په هند کې تېره کړې ده. د شعرونو يو په زړه پورې ديوان لري چې په ۱۲۳۸هـ . ق. کال کې يې بشپړ کړی دی.

د متن لنډیز:

په دې نعت شریف کې د خدای ﷻ د ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ یادونه د ((خپل حبیب)) په نامه شوې ده. د شمېر له مخې د بیابان د شګو په اندازه د هغه د کمال او حکمتونو یادونې شوې دي. په دې شعر کې له ((خپل حبیب)) څخه هدف د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ دی او شاعر یې د ټولو ښېګڼو مالک ګڼي او په مینه یې یادوي.

څرګندونه

کمال هغه حالت دی، چې انسان په کې د خپل پیدایښت حقیقت پېژني. د خپل خدای ﷻ او د هغه د بنده ګانو په وړاندې خپل مسؤولیت درک کوي.

فعالیتونه

۱_ د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې ولټوئ، ځان پرې وپوهوئ او په جملو کې یې راوړئ:

ښاد	زلال	قیل و قال
ختن	باک	سیال

۲_ زده کوونکي دې په وار وار سره نعت په لوړ اواز ولولي او بیا دې مفهوم یې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د ګروپي کار په ترڅ کې عربي، دري او پښتو کلمې بېلې کړي.
٤ـ په متن کې دې ورته او مشابه کلمې ولټوي.
٥ـ څو تنه زده کوونکي دې د متن له مخې د پیغمبر ﷺ د اخلاقو په اړه خبرې وکړي.
٦ـ یو شمېر زده کوونکي دې لاندې بیت معنا کړي:

د صحرا د ریګ حساب راسره نشي
که هر څو شمېرم کمال د خپل حبیب

۷ـ نور زده کوونکي دې دا بیت په ساده ژبه تحلیل او په نثر دې ولیکي:

د قیامت له حرارته یې باک نشته
هر چې نوش کاندي زلال د خپل حبیب

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د حضرت محمد ﷺ د نیکو اخلاقو په هکله د خپل مور او پلار په مرسته په خپلو کتابچو کې څو لنډې، لنډې جملې ولیکي.

د حضرت محمد ﷺ وینا:
څوک چې په کشرانو زړه سوی او د لویانو درناوی نه کوي، زما په ډله کې نه دی.

پسرلی او ښکلا يې

■ پسرلی د کال خویم فصل دی؟

یو کال څلور فصله لري. پسرلی د کال لومړی فصل دی. پسرلی، اوړی (دوبی)، منی او ژمی د کال نور درې فصلونه دي. د نړۍ یو شمېرهېوادونه د افغانستان په څېر څلور فصلونه، نه لري. یو شمېر هېوادونه چې سمندرونو ته نژدې او یا د استوا لیکې ته څېرمه پراته دي، دوه فصله لري. یوه ته یې وچ او بل ته یې باراني فصل وایي.

■ پسرلی د عمر له کومې برخې سره پرتله کېدای شي؟

■ د پسرلي موسم څه ځانګړتیاوې لري؟

افغانستان یو غرنی هېواد دی. سمندر ته ډېر نژدې نه دی. له دې امله بېل بېل فصلونه لري. په یو شمېر سیمو کې ژمی ډېر سوړ وي، خو یو شمېر نورې سیمې بیا معتدل ژمی لري. یو شمېر سیمې په اوړي کې ډېرې تودې او په ژمي کې ډېرې سړې وي. په لوړو سیمو کې په ژمي کې واورې او په ټیټو کې بارانونه اوري. همدا واورې او بارانونه دي چې په هېواد کې د اوبو زېرمې جوړوي.

په پسرلي کې په دښتو، غرونو ، رغونو او بڼونو کې راز راز ګلان زرغونیږي. خلک ډلې ډلې د ګلانو د سیل او د طبیعت له ښکلا څخه د خوند اخیستو لپاره دښتو، د غرونو لمنو او سیل ځایونو ته ځي. که په ژمي کې ډېرې واورې او په پسرلي کې ډېر بارانونه و اوري، نو له امله یې راتلونکی کال ښېرازه او پسرلی یې له ښکلا ډک وي.

په پسرلي کې په ځمکه کې نوې سا پو کیږي. ځمکه یا په طبیعي توګه او یا هم د بزګرانو او نورو کروندګرو د کار و زیار له امله شنه او خړوبیږي او د انسانانو د اړتیا وړ غلې دانې او ډول ډول مېوې زرغونوي. مرغان هم له یخو او سړو سیمو څخه تودو او ګرمو سیمو ته ځي. انسانان هم د نورو په څېر په خوځښت او حرکت راځي.

ځمکه تمامه شنه بخملي ده
نوی بهار دی د کال ځواني ده
دا زوړ جهان چې بېرته ځوان شوی
اغېزه ټوله د پسرلي ده
ځمکې په خپل مخ ایښې ګلونه
ونو په غاړه کړه امېلونه
د کال ځواني ده وطن سمسور دی
خوشحاله ګرځي زلمي او نجونه

سحر سبا دی غوټۍ غوړېږي
د ګل په پاڼو شبنم ځلیږي
عجب احوال دی نن په ګلشن کې
ګلونه خاندي بلبل کړېږي

ګل پاچا الفت

د متن لنډیز:
د طبیعت پسرلی موږ ته دا پیغام راکوي چې ژوند هم بېلا بېل پړاوونه اوموسمونه لري. کله پر انسان پسرلی وي او کله منی. د ځوانی دوره پسرلي ته ورته وي او منی زړښت ته. د طبیعت پسرلی د نوي کال په راتلو بیا راځي، خو د ژوند پسرلی پر انسان یو وار راځي او چې تېر شو، بیا نه راځي. له دې امله باید د ژوند له پسرلي نه چې انسان د کار و زیار وسه لري، سمه ګټه واخلي او د ژوند د مني لپاره ترې توښه برابره کړي. پسرلی زموږ د ژوند لوی او ارزښتمن لوست دی. باید هغه د خپل ژوند مشال کړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې ولټوي او په مناسبو جملو کې دې وکاروي:

زوکړه، ښیرازه ، ښکلا، مشال، خروب

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې ورته اومشابه کلمې پیدا او ولیکي.

۳ـ شاګردان دې یو یو دې پوښتنو ته ځوابونه ورکړي :

- پسرلی څو میاشتې او د کال کوم فصل دی؟

- د پسرلي او ژمي د فصلونو تر منځ څه توپير دی؟
- د پسرلي د فصل ښکلا په څه شي کې ده؟
- پسرلی د انسان د ژوند کومې برخې ته ورته دی؟

٤ـ لاندې بیت په نثر واړوئ:

دا زوړ جهان چې بېرته ځوان شوی
اغېزه تــــوله د پســـرلـــي ده

٥ـ زده کوونکي دې د کال د څلورو فصلونو او د نړۍ د نورو برخو د اقلیمونو په هکله خبرې وکړي.

٦ـ زده کوونکي دې د پسرلي د ښکلا او په ژوند کې د ځوانۍ له موسم سره د هغې پرتله وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د پسرلي متن ولولي، په مفهوم دې ځانونه پوه کړي او د پسرلي د ښکلا په اړه دې یو خوکرښې په کتابچو کې ولیکي.

تـل دې بـهـار وي زمـــوږ وطـن کې
لکه چې روح وي ښایسته بـدن کې
ځـانـګـې د ګــلـو دې تـل تــازه وي
خــزان دې نـه وي زمــوږ چمن کې
ګل پاچا الفت

د (ی) ډولونه

■ که مو د (ی) بېلا بېل ډولونه زده نه وي، ایا یو متن سم لوستلای یا لیکلای شئ؟

هره ژبه ځانته بېل ګرامر او قاعدې لري. پښتو هم د خپل جوړښت له مخې له نورو ژبو سره په غږ او لیکنه کې توپیر لري. که دا بڼې د چا زده نه وي، نو د یو پښتو متن په لوستلو اولیکلو کې له ستونزو سره مخامخ کیږي او هغسې چې لازمه ده، کلمې او جملې په سمه توګه نشي لوستلای. په پښتو کې (ی ګانې) پنځه لیکنی بڼې لري. دلته تاسو ته په لنډ ډول درپېژندل کېږي.

■ د سرې جمع او مفرد څنګه لیکئ؟

■ هغه لیکنه به سمه وي چې د (ی ګانو) توپیر او سمه کارونه په کې نه وي شوې؟

لکه دمخه چې ووېل شول، (ی) د پښتو ژبې یو کومکي غږ دی او پنځه ډوله ویل (تلفظ) کېږي. دا غږونه په عمومي ډول د کلمو په منځ او پای کې ښکاره کېږي.

۱ــ نرمه (ی): دا (ی) هیڅ ټکي نه لري، بې ټکو (ی) هم ورته وایي.

زیاتره د نارینه نومونو لپاره کارول کېږي. لکه: سړی، منګی، لرګی، زلمی، توریالی.

بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ:

یو سړی راروان دی او لرګی یې په لاس کې دی.

منګی یې له سره ولوید.

زلمی او توریالی نن سهار لاړل.

۲ــ ښکاره (ي): د دې (ي) لاندې دوه ټکي ښکاره په ښکاره ایښودل کېږي. زیاتره د جمع او د نسبتي نومونو په پای کې راځي، لکه: سړي، منګي، لرګي، دوبي، موچي، پردي، خپلوي.

بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ :

سلیم او وزیر کاکا ډېر ښه سړي دي.

کله کله پردي هم په کار راځي.

خپلوي او دوستي پالل غواړي.

موچي ته مې بوټونه د ګنډلو لپاره ورکړل.

دوبي ته مې کالي راوړل.

۳ــ اوږده (ې): هغې (ې) ته وایي چې لاندې ترې دوه ټکي سر پر سر یا لاندې باندې راغلي وي. دا (ې) زیاتره د مؤنثو نومونو په پای کې راځي، لکه: ادې، شیدې، ناوې، مستې.

بېلګې یې په لاندې جملو کې وګورئ :

ادې شیدې تومنه کوي.

د کاکا ناوې مستې جوړوي.

زرغونې ادې ته غږ کړ.

۴ــ د تانیث (ۍ) : دې (ۍ) ته لکۍ لرونکې (ۍ) یا زورکۍ واله وایي چې د مؤنثو

نومونو په پای کې راځي، لکه: ډوډۍ، خولۍ، څوکۍ، سپوږمۍ، توربیکۍ او نور.

بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ:

ګلالۍ پر څوکۍ ناسته ده.

توربیکۍ د احمد خولۍ پرېمينځي.

هوسۍ ډوډۍ خوري.

۵ـ مخاطبه (ئ): دې (ئ) ته فعلي (ئ) وايي او په جمع امريه فعلونو کې راځي، لکه: خورئ، ځئ، کښينئ، پاڅیږئ، ودرېږئ.

بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ :

هلکانو ډوډۍ وخورئ.

ځئ لاړ شئ.

کښينئ او درس ولولئ.

د متن لنډيز:

(ی) ګانې د پښتو ژبې غړونه دي. پنځه بېلا بېل ډولونه لري. د کلمو په پای کې راځي. په پښتو کې پنځه ډوله (ی) ګانې دي چې هره يوه يې ځانته ځانګړنې لري او په جلا جلا ځايونو کې استعماليږي. د دې تورو د ښو زده کړه د هر چا لپاره، په تېره هغو ته چې د پښتو متنونو له ليکلو او لوستلو سره سروکار لري، اړينه او ضروري خبره ده.

څرګندونه

لکۍ لرونکې (ۍ) او فعلي (ئ) دواړه يو ډول تلفظ لري، خو لکۍ لرونکې (ۍ) په ښځينه نومونو کې اوفعلي (ئ) په فعلونو کې راځي. ددې لپاره چې د نومونو او فعلونو توپير وشي، دغه بدلون پکې راغلی دی.

فعالیتونه

۱ـ په لاندې جملو کې د (ی) تلفظي بېلابېلې بڼې وګورئ او اړوند ټکي ورلاندې کېږدئ:

- تاسی په کوم ټولګی کی یاستئ؟
- زموږ کور ډېر لوی دی.
- د احمد څپلی شکېدلې ده.

۲ـ دا لاندې جملې بشپړې کړئ:

- خپلوي او .... پالل غواړي.
- دوبي ته مې .... راوړل.
- ادې .... تومنه کوي.
- هوسی .... خوري.

۳ـ په لاندې کلمو کې نرمه (ی) په ځرګنده (ي) واړوئ او بیا يې تلفظ او د معنا توپیر په ګوته کړئ:

سړی لرګی منګی پردی مریی

٤ـ په لاندې کلمو کې د (ی) ګانو نومونه ولیکئ:

خولی، منګی، لرګی، لیکئ، ځي

٥ـ پنځه مؤنث نومونه ولیکئ چې په پای کې یې لکۍ لرونکې (ۍ) راغلې وي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د مور او پلار د حقونو په اړه یو څو کرښې ولیکي او بیا دې په متن کې پورته ټولې نومول شوې (ی) ګانې په نښه کړي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ولولي.

پنځم لوست

ملي مشر، میرویس نیکه

د افغانستان د تاریخ په پاڼو کې یو شمېر داسې نومیالۍ څېرې شته چې کارنامې او یادونې یې په زرینو کرښو لیکل کېږي. په دغو نامتو څېرو کې د میرویس نیکه څېره ډېره ځلانده او تلپاتې ده. په دې لوست کې به د افغانستان د تاریخ د دغه نومیالي او مهم شخصیت په هکله یو مطلب ولولئ.

- د میرویس نیکه ستره ځانګړتیا کومه وه؟
- میرویس نیکه څنګه واکمن و؟
- میرویس نیکه له کومې لارې مشرۍ ته رسېدلی و؟

میرویس نیکه زموږ د هېواد ملي مشر او نومیالی واکمن و. د اټکل له مخې په (۱۰۸٤هـ . ق . ۱٦۷۳میلادي) کال کې زیږېدلی دی. پلار یې شالم خان نومیده. شالم خان د کندهار د هوتکو د قبیلې یو منلی مشر و. میرویس نیکه د وخت زیاتره دیني زده کړې په کوچنیوالي کې سرته رسولې وې. په زلمیتوب کې یې د سوداګرۍ په کسب پیل وکړ. په دې توګه یې ډېرو ځایونو ته سفر وکړ. د سفرونو په ترڅ کې د بېلا بېلو خلکو او ولسونو له حال احوال څخه خبر شو. پوهه، تجربه او معلومات یې لا زیات کړل.

په (۱۱۰٦هـ . ق) کال کې د صفوي شاه حسین د واکمنۍ په پېر کې ګرګین د کندهار حاکم و. ګرګین ډېر ظالم سړی و. د کندهار پر اوسیدونکو یې زیات زور او زیاتی کاوه. د خلکو شکایتونه او عرضونه چا نه اورېدل. د افغانانو د دغه مهال زیاتره مشران او لویان صفوي یرغلګرو بندیان کړي یا وژلي وو. د خلکو سترګې یوازې میرویس خان ته اوښتې. میرویس خان چې تر دغه مهاله په سوداګرۍ بوخت و، د خلکو غوښتنو ته یې غاړه کېښوده. هغه له سوداګرۍ څخه ملي خدمت غوره وباله او د خلکو او قومونو تر منځ د اختلافونو په لیرې کولو یې پیل وکړ. خلک یې د ملي یووالي تر بیرغ لاندې راټول کړل.

میرویس خان د خپلې پوهې اوتدبیر له مخې ځان ګرګین ته نژدې او د هغه باور یې پرځان پیدا کړ. له دې وروسته میرویس خان اصفهان ته سفر وکړ. هغه چې ډېر پوه، زړور او ژبور سړی و، ډېر ژر یې د اصفهان په دربار کې نفوذ وکړ. ځان یې په هغوی باندې د افغاني قبیلو د مشر او د ګرګین د سلاکار په توګه ومانه. نوموړی له یو سپارښت لیک سره بېرته کندهار ته راستون شو.

میرویس نیکه له بېرته راستنېدو وروسته د قومونو تر منځ د اختلافونو د له منځه وړلو لپاره هلې ځلې چټکې کړې. ګرګین ځان له خطر سره مخامخ ولید. وارخطا شو او میرویس خان یې بندي اصفهان ته ولیږه. میرویس خان هلته د خپلې پوهې، تدبیر، فصاحت، بلاغت او قوي منطق له لارې ډېر ژر له بند څخه خوشې او د حج د فریضې د ادا کولو اجازه یې هم ترلاسه کړه. د حج پر مهال یې د هغه ځای له وتلو عالمانو سره ولیدل او د ګرګین زور

زياتی يې هغوی ته بيان کړ او له هغوی څخه يې د يو ظالم حاکم په وړاندې د يو پاڅون لپاره شرعي فتوا وغوښتله. اصفهان ته راستون او له صفوي دربار څخه يې د خپلې مشرۍ او ګرګين ته د مشورې ورکولو فرمان تر لاسه کړ.

کندهار ته له راستنېدو وروسته يې يو شمېر قومونه د صفوي واکمنۍ په وړاندې مخالفتونو ته وهڅول. بيا يې د يو ملي پاڅون له لارې ګرګين وواژه او د هغه لښکر يې تارومار کړ. په دې توګه پر کندهار باندې د يرغلګرو واک پای ته ورسيد. ميرويس خان په (۱۱۱۹هـ . ق) کال کې د کندهار په کوکران کې د افغانانو د يوې ملي جرګې له لارې په مشرۍ وټاکل شو، او د يو ملي خپلواک ولسي حکومت بنسټ يې کېښود.

ميرويس نيکه په ډېره پوهه اوتدبير د هېواد د ملکي او پوځي چارو په سمبالښت پيل وکړ. شاوخوا سيمې يې په خپل حکومت پورې وتړلې. د ټولو ميشتو قومونو او قبيلو د ملي يووالي لپاره يې نه ستړې کيدونکې هلې ځلې وکړې. د ميرويس نيکه ستره ځانګړتيا دا وه چې هغه د خپل ژوند تر پايه هيڅکله ځان د پاچا يا امير په توګه نه ښود او نه يې درباري تشريفات خوښول، بلکې د يو ملي مشر په توګه يې له هر چا سره غوره سلوک کاوه. هر چا خپل عرض او فرياد له ستونزو پرته تر هغه رسولی شو. له همدې امله يې د افغان ولس په زړه کې ژور ځای نيولی او له ډېره درنښته او ګرانښته خپل دغه نوميالی مشر د ((نيکه)) په درانه لقب لمانځي.

ميرويس نيکه د يو ملي مشر په توګه افغان ولس ته له اوو - اتو کالو نه هيريدونکي خدمت او وياړلو کارنامو څخه وروسته په (۱۱۲۷ هـ . ق . ۱۷۱۸م.) کال کې وفات او د کندهار د نوي ښار لويديځ ته د ((کوکران)) په کلي کې خاورو ته سپارل شوی دی.

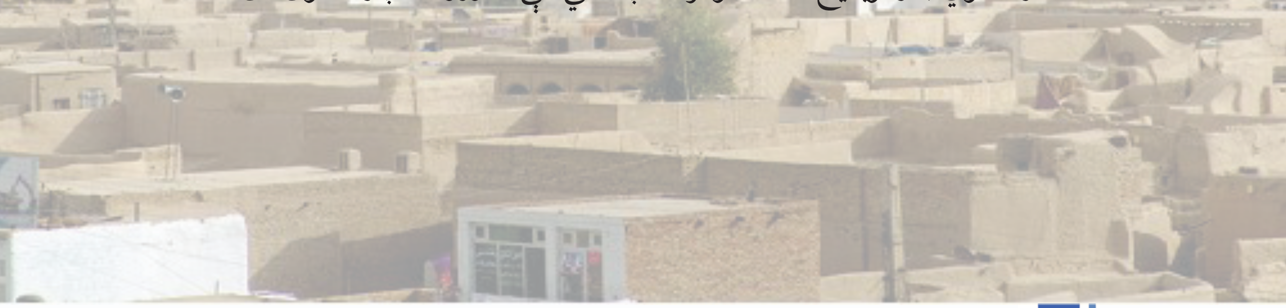

د متن لنډيز:

میرویس نیکه یو ملي مشر و. له کوچنیوالي په زیرکتیا او پوهې مشهور و. هغه مهال پښتانه له یو شمېر ملي ستونزو سره مخامخ وو. له یوې خوا قومي مشران په خپلو کې مخالف وو او له بلې خوا په کندهار کې د شاه حسین صفوي د حکومت حاکم، ګرګین له خلکو سره ناوړه چال چلند کاوه. هغوی به یې په یو او بل نامه ځورول. یو شمېر قومي مشران یې بندیان کړي وو. لنډه دا چې وضعه ډېره کړکېچنه وه. په دې وخت کې پښتنو میرویس نیکه ته مخ واړاوه. دغه نومیالي مېړه هم ملي خدمت له خپل شخصي خدمت څخه غوره وباله. ملا یې وتړله، د ډېرو ستونزو له ګاللو وروسته یې د ولس په مرسته دښمنان مات کړل او د ملي افغاني حکومت بنسټ یې کېښود. افغانانو د یوې ملي جرګې له لارې میرویس نیکه د هغه د غوره خدمتونو د سرته رسولو له کبله د ملي مشر په توګه وټاکه.

فعالیتونه

۱ـ په متن کې ورته او متضادې کلمې ولټوئ.

۲ـ د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې پیدا او په جملو کې یې وکاروئ: واکمن، ترجیح، نومیالی، منلی، ویاړ، اتکل، یرغلګر، پاڅون، پېر.

۳ـ د جرګې په اړه خبرې وکړئ.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. هره ډله دې د میرویس نیکه د ژوند په اړه خبرې اترې وکړي.

۵ـ زده کوونکي دې د پورته متن په لومړي پراګراف کې (ی ګانې) ولټوي او ودې وایي

چې کوم ډول (ی ګانې) دي.

٦ـ زده کوونکي دې ووايي چې له يوه هېواد څخه د پرديو د شړلو لار د ولس په څه شي کې نغښتې ده؟

٧ـ زده کوونکي دې يوه ملي جرګه تمثيل کړي. هغوی دې موضوع پخپله يا د ښوونکي په مرسته وټاکي او د بېلا بېلو مشرانو د خبرو اترو له لارې دې د حل يوه لاره راوباسي.

٨ـ زده کوونکي دې يو يو د ملي مشر ځانګړتياوې بيان کړي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې د تر لاسه شوو معلوماتو په رڼا کې د ميرويس نيکه په اړه په خپلو کتابچو کې يو څو کرښې وليکي.

د ميرويس نيکه وينا:

((عقل او حکمت يوازې په ناز او نعمت کې نه دی او نه يوازې د نعمت د خاوندانو په دماغو کې ځای لري. زموږ په غرو کې هم عاقلان او حکيمان شته))

زده کوونکي دې لاندې شعر ولولي او خوند دې ترې واخلي:

ورځ

له جهانه تیاره ورم رڼا راوړمه
د غفلت له خوبه خلک پاڅومه
هنګامه د ژوندون ګرمه کړم عالم کې
حرکت او کار ته هر څوک رابلمه
شوق د کار هومره په زړونو کې پیدا کړم
چې غرمو کې په دهقان یوې کومه
څوک په غرونو خېژوم په سختو لارو
په چا باندې درانه پیټي باروومه
ټول عالم کړم سرګردان او ناقراره
خو د زجر سره اجر ورکومه
محرک زه د انسان د ارادو یم
دا ویده عالم له خوبه ویښومه
که ژوندون فعالیت او حرکت وي
په جهان کې زه دغه اثر لرمه
وخت د سعي او عمل د کار او زیار یم
چې وزګار مې نیوی نه شي هغه ښکار یم

ګل پاچا الفت

کلمه، نوم او ډولونه يې

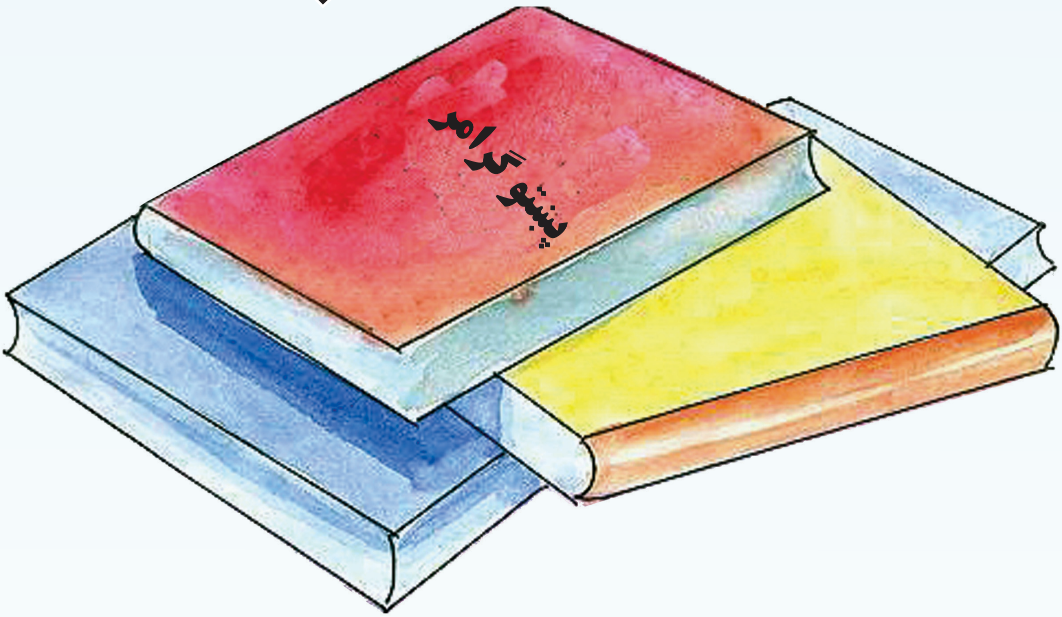

■ کلمه څه ته وايي او له جملې سره څه توپير لري؟

هغه لفظ چې د يوې معنا د افادې لپاره له خولې راوځي، کلمه نوميږي.

هغه کلمې چې کلام جوړوي، د کلام توکي نوميږي او د کلمې ډولونه هم ورته وايي. جمله لږ تر لږه له دوو کلمو څخه، چې معنا څرګنده کړي، جوړيږي. په پښتو کې د کلمې ډولونه يا د کلام توکي له نوم، ضمير، صفت، فعل، قيدونو او اداتو يا تورو څخه عبارت دي.

■ نومونو په ژبه کې کومې اسانتياوې رامنځته کړې دي؟

نوم:

دا سړی خورا نیک خویه دی.

احمد زما پوروړی دی.

زرغونه ښه ښایست لري.

ایمل ستا پخوانی ملګری دی.

دا تیږه ډېره درنه ده.

په پورته جملو کې هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې کښل شوې ده.

نوم هغه کلمه ده چې پرته د زماني له ښوولو يو شوک، يو شيز او يا يو شی ونوموي، لکه په پورته کلمو کې سړی، احمد، زرغونه، ښایست، ایمل او تیږه.

نوم د معنا او مفهوم له مخې پنځه ډولونه لري، لکه: خاص نوم، عام نوم، ذات نوم، معنا نوم، جنس نوم، جمع نوم.

؟ پوښتنه

خپل شاوخوا ته وګورئ او د شخص، شیز یا ځای نومونه په ګوته کړئ.

د نوم ډولونه:

۱_ خاص نوم:

په لاندې جملو کې نومونو ته پام وکړئ او وګورئ چې څه راز شیان نوموي:

احمد شاه بابا د معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی دی.

ننګرهار د ګلوهار دی.

ملالۍ د میوند د جګړې اتله پښتنه وه.

هند ډېر لرغونی تاریخ لري.

ایران زموږ ګاونډی هېواد دی.

په پورته جملو کې احمدشاه بابا، افغانستان، ننګرهار، ملالۍ، میوند، هند او ایران

داسې نومونه دي چې د اورېدو پر مهال يې فکر هماغه لوري ته ځي او سمدلاسه هماغه خلك، ښارونه او يا هېوادونه درپه زړه کېږي.

په دې توګه خاص نوم (ځانګړی نوم) هغه نوم دی چې يو ځانګړی شخص، شيز يا ځای ونوموي.

پوښتنه

د خپل ټولګي دننه يا بهر کوم شخص، شيز يا ځای چې خاص نوم په ګوته کړي، پيدا او د ټولګي په وړاندې يې ووايئ.

۲_ عام نوم:

لاندې جملې ولولئ او نومونو ته يې پام وکړئ.

دا يو تکړه هلك دی.

هېواد پر هر چاګران دی.

سږکال د وچکالۍ له امله کابو ټول خاروي مړه شول.

دا ښځه او سړی ښوك پېژني؟

په پورتنيو جملو کې هلك، هېواد، خاروي، ښځه او سړی داسې نومونه دي چې په يو ځانګړي شخص يا شيز باندې دلالت نه کوي او د اړوند جنس ټول غړي څرګندوي. دغو نومونو ته عام نوم ويل کېږي.

عام نوم داسې يو شی يا شيز نوموي چې ځانګړی يا خاص نه وي، لکه په پورته جملو کې درکړل شوې بېلګې.

پوښتنه

زده کوونکي دې د ټولګي دننه او بهر شیانو، خلکو او ځایونو ته پام وکړي چې کوم عام نومونه پیدا کولی شي.

۳_ ذات نوم:

دا جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې کښل شوې ده:

ډبره درنه ده، که مالوچ؟

د ښا اوبه ډېرې یخې وي.

دومره لوړ غږ! ستونی به دې وشکېږي.

پورته جملې وګورئ او هغو کلمو ته ځیر شئ چې کرښې ورلاندې ایستل شوې دي.

ذات نوم یو حس کېدونکی شی راښیي. یا په بله وینا داسې یو نوم نوموي چې زموږ په حواسو حس کېدای شي او بهرنی وجود ولري، لکه : ډبره، مالوچ، لرګی، ښا، اوبه، ستونی.

پوښتنه

یوه ډله زده کوونکي دې د ښوونځي په چاپېریال کې د ذات نومونه پیدا او د نورو زده کوونکو په وړاندې دې یې ووایي.

۴_ معنا نوم:

لاندې جملې ولولئ:

دا خپل ښایست راپورې اور شو.

روغتیا د نېکمرغه ژوند ضامنه ده.

داسې هیله مې درڅخه نه کېده.

ننگ، پت او مېړانه پښتني دودونه دي.

رخه د خوښۍ مخه نیسي.

خدای ﷻ دې له درد، غم او اندېښنې څخه لېرې لره.

د معنا نوم په یو غیر محسوس څیز یا په یوې پدیدې پورې اړه لري او هغه نوموي، یعنې هغه څیز نوموي چې بهرنی وجود نه لري، لکه په پورته جملو کې ښایست، روغتیا، هیله، ننگ، پت، مېړانه، رخه، خوښي، درد، غم، اندېښنه.

؟ **پوښتنه**

د زده کوونکو یوه ډله دې داسې نومونه ووایي چې بهرنی وجود ونه لري.

۵ـ جنس نوم:

وخت لکه سره زر دی.

که اوبه نه وي، ژوند به نه وي.

جوار او غنم د افغانستان کرنیز محصولات دي.

بې تېلو څراغ نه بلېږي.

په پورته جملوکې د کرښې له پاسه کلمو ته ځیر شئ او وگورئ چې څه راز نومونه دي؟

هغه نوم چې نه شمېرل کېږي مفرد او جمع یې یو څېر وي، د جنس نوم ورته وایي، لکه په پورته جملو کې سره زر، اوبه، غنم، جوار او تېل.

پوښتنه

تاسو په خپل ټولګي یا د ښوونځي په انګړ کې داسې نومونه په ګوته کولای شئ چې ونه شمېرل شي؟

٦_ جمع نوم:

د سرې میاشتې ملي ټولنه له بېوزلو کورنیو سره مرسته کوي.

دا رمه د باتور کاکا ده.

افغان ولس له برمه ډکه مخینه لري.

دا نوم په څرګنده د لفظ له مخې یو مفرد نوم دی، خو په معنا کې یوه ډله یا ټولی نوموي او جمع نوم ورته وایي، لکه : ټولنه، ولس، رمه او نور. په پښتو کې جمع نوم د ډېرو ډلو په لحاظ بیا هم جمع کېږي، لکه : ټولنې، ولسونه، رمې.

پوښتنه

د زده کوونکو یوه ډله دې له خپلو شاوخوا شیانو څخه د جمع نوم پیدا او نورو زده کوونکو ته دې یې ووایي.

نوم د شمېر له مخې په دوه ډوله دی، مفرد او جمع.

۱_ مفرد نوم:

په لاندې جملو کې هغو نومونو ته پام وکړئ چې کرښه ترې لاندې ایستل شوې ده:

دا هلک ولې ځانته راغی، هغه نور څه شول؟

د دې باغ دا یوه ونه خرابه ده، هغه نورې ښې دي.

د توري او قلم خاوند، خوشحال خټک د پښتو وتلی شاعر او ادیب و.

مفرد نوم هغه نوم دی چې د یوې ډلې په یو شخص یا یو څیز دلالت وکړي، لکه په پورته جملو کې هلک، باغ، ونه، قلم، خاوند، شاعر.

۲ـ جمع نوم:

لاندې جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ترې لاندې ایستل شوې ده:

دا هلکان څوک دي؟

زموږ د کلي باغونه خراب او ونې یې ټولې وچې شوې دي.

د مال او دولت خاوندان تل له بېوزلو سره مرسته کوي.

په پورته جملو کې هلک په هلکانو، باغ په باغونو، ونه په ونې، خاوند په خاوندان اوښتي او د جمع حالت یې نیولی دی.

په دې توګه ویلی شو، جمع نوم هغه نوم دی چې د یوې ډلې له یو څخه زیات اشخاص یا شیان ونوموي، لکه: هلکان، نجونې، ونې، قلمونه او نور.

په پښتو کې د مفرد نوم جمع کول ځانته قاعدې لري. نارینه نوم ځانته او ښځینه نوم ځانته د خپلو قاعدو له مخې جمع کېږي.

؟ پوښتنه

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو کې یو تن د مفرد نوم ووايي او بل دې هغه نوم جمع کړي.

فعالیتونه

۱ـ

◆ زده کوونکي دې ووايي چې کلمه له جملې سره څه توپیر لري؟ څو مثالونه دې

وړاندې کړي.

◆ نوم څه راز کلمه ده؟ څو مثالونه يې په ټولګي کې ووایاست.

◆ د نوم ډولونه کوم دي؟ يوازې نومونه يې واخلئ.

۲ _

◆ په متن کې دا راغلې کلمې : افاده، سرېتوب، وچکالي، توکی، پوروړی، پت، توپير، چابک، مېړانه معنا او په مناسبو جملو کې يې وکاروئ.

◆ وګورئ، په متن کې د کلمو په پای کې د (ی ګانو) کومې بڼې راغلي، ويې ليکئ.

۳ _

◆ د دې لاندې مفردو نومونو جمع حالت وليکئ: کتاب، هلک، باغ، قلم، نوم، کلمه.

◆ د خاصو نومونو يو څو بېلګې ووايئ.

◆ جنس نوم څه ته وايي؟ بېلګې يې وليکئ.

۴_

◆ د زده کوونکو يوه ډله دې مفرد نومونه ووايي او بله ډله دې د هغه نومونو د جمعې حالت ووايي.

◆ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې له بلې څخه د عام نوم او د جنس نوم پوښتنې وکړي او هغه بله ډله دې هغه نومونه ووايي.

◆ لاندې څو نومونه درکړل شوي، تاسو ووایاست چې هغه کوم ډول نومونه دي:

جلال اباد، زرمينه، مالوچ، ښايست، ټولنه، هلکان، پسرلی، واوره، غنم.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې يو متن وليکي او د پورته يادو شوو نومونو ټول ډولونه دې په کې وکاروي او په نښه دې کړي. سبا دې هغه په ټولګي کې ووايي.

اووم لوست

بلخ، د مدنيت زانګو

■ بلخ ته ولې د مدنيت زانګو وايي؟

بلخ يا بخدي زموږ د هېواد يو لرغونی ښار دی. بلخ د هېواد په شمال کې د آمو د سيند تر څنګ پروت دی، له ډېرو سمسورو او حاصل خېزو ولايتونو څخه ګڼل کيږي. بلخ په تاريخونو کې په ډېر وياړ او ښه نوم ياد شوی، له دې امله ورته ام البلاد (د ښارونو مور) ويل شوی دی. بلخ د مېړنيو خاوره وه. رستم له همدې ځايه پورته شوی دی چې د فردوسي په شهنامه کې د دې سيمو اتل و. اريايان د خپل مدنيت په لومړي پړاو کې دې ځای ته رارسيدلي او دلته ميشت شوي دي (۲۸۰۰ق. م.). د بلخ تاريخي ښار د هېواد تېر وياړ را په زړه کوي.

■ ستاسو په اند به بلخ څومره تاريخي مخينه ولري؟

بلخ په ځينو ليکنو کې په (باختريش) يادشوی دی. د تاريخ په ډېرو پاڼو کې بلخ د ام البلاد، يعنې د اريانا او افغانستان لومړنی ټاټوبی او د ښکلو او لوړو بيرغونو د ښار په نوم ياد شوی دی. د بلخ تاريخي مخينه له ميلاد څخه دمخه څه ناڅه دوه زره اته سوه کالو ته رسيږي.

د بلخ يا بخدي کلا د وارا (ارگ) په نامه هم ياده شوې ده. دا ځای د اريانا لومړنی استوګنځی او پلازمېنه وه. دا پلازمېنه لومړنی ټاټوبی و چې اريايي پاچا، يما د هغې بنسټ ايښی و. وارا د خوندي اوسېدو ځای معنا لري چې بيا وروسته د کور، ماڼۍ او معبد په نومونو هم کارول شوې ده.

د اريانا دايرة المعارف د ليکنې له مخې هغه خرابې چې د بلخ د شاوخوا په څو کيلومترۍ کې ليدل کيږي، د دغه ځای دبدبه او تاريخي عظمت په سترګو کې مجسموي. د هغې له پاته شونو او اثارو څخه د بلخ بالاحصار، د بالاحصار د مدخل برج عياران، يو پنډ او لوی ديوال، لوی منارونه او د خاورو يوه غټه غونډۍ د يادونې وړ دي. د بلخ نهه ګونبدي جومات په بلخ کې پروت دی او د ځينو څېړونکو په وينا د افغانستان اسلامي ابداتو ډېره پخوانی ابده ګڼل کيږي او په اتمې پېړۍ پورې يې تړي.

اوسنی بلخ چې مزار شريف يې ولايتي مرکز دی، پخواني بلخ ته نژدې ودان شوی دی. د بلخ پخواني يادګارونه زياتره د بلخ په ولسوالۍ کې تر سترګو کېږي. خلك يې له علم او پوهې سره مينه لري. زياتره پخواني پوهان، عارفان او شاعران په دې لرغوني ولايت کې تېر شوي دي.

علي کرم الله وجهه منسوبه روضه هم د مزار شريف په ښار کې موجوده ده. دا ښکلې او له شان او شوکته ډکه مقبره د هرات د تيموريانو د وخت له شاهکارونو څخه شمېرل کيږي. دا روضه د مزار شريف د ښار د پرمختيا لامل شوه، خو د ام البلاد بلخ له ښار څخه اوس له ځينو کنډوالو او د کلا له خرابيو پرته نور څه نه دي پاتې.

د مولانا جلال الدين محمد بلخي، ناصر خسرو بلخي، رابعه بلخي، ابن سينا بلخي او نورو د زيږيدو ټاټوبی د بلخ لرغونی ولايت دی.

د بلخ په ولایت کې معارف پر مختللی دی. په هرې ولسوالی کې د هلکانو او نجونو ښوونځي شته او زیات شمېر زده کوونکي ورته ځي راځي. یو پوهنتون هم لري چې د بلخ پوهنتون په نامه یادیږي.

د متن لنډیز:

بلخ د افغانستان لرغونی ښار دی. ډېر بډای مدنیت یې درلود. تاریخي مخینه یې له میلاد څخه دمخه تر (۲۸۰۰ ق.م) کلونو پورې رسېږي. بلخ هغومره ښایسته ښار و چې د ښارونو د مور یا ام البلاد په نامه یې شهرت درلود. د بلخ پخوانی ښار په ځینو لیکنو کې د (باختریش) په نامه یاد شوی دی. د تاریخ په ډېرو پاڼو کې بلخ د ام البلاد، یعنې د اریانا او افغانستان لومړنی پلازمېنه او د ښکلو او لوړو بیرغونو د ښار په نوم یاد شوی دی. هغه خرابې چې د بلخ د شاوخوا په څو کیلومترۍ کې لیدل کیږي، ددغه ځای دبدبه او تاریخي عظمت په سترګو کې مجسموي. د بلخ نهه ګونبدی جومات په بلخ کې پروت دی او د ځینو څېړونکو په وینا د افغانستان اسلامي آبداتو ډېره پخوانۍ آبده ګڼل کیږي او له اتمې پېړۍ سره تړاو لري.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې په پورته لوست کې:

- خاص نومونه پیدا کړي.
- مترادفي کلمې دې ولټوي.
- د (ی ګانو) مختلف ډولونه دې په نښه کړي.
- د بلخ د نومیالیو پوهانو، لیکوالو او شاعرانو نومونه دې واخلي.

۲- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- د بلخ یا بخدي کلا په کوم نوم یاده شوې ده؟
- بلخ ته ولې د ښارونو مور یا ام البلاد ویل کېده؟
- د آریانا لومړنی پاچهي کوم ځای دی؟
- د لرغوني بلخ بېلابېل نومونه کوم دي؟
- ستاسو په اند به بلخ څومره تاریخي مخینه ولري؟
- علي کرم الله وجهه ته منسوبه روضه چېرته واقع ده؟

۳- زده کوونکي دې د لاندې جملو خالي ځایونه په پنسل ډک کړي:

- د بلخ نهه ګونبدي جومات .... پروت دی.
- د افغانستان د اسلامي آبداتو ډېره پخوانۍ آبده د .... یادېږي.
- د بلخ نهه ګونبدي جومات په .... پېړۍ پورې اړه لري.
- اوسنی بلخ د هېواد په .... کې د .... پروت دی.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د بلخ د لرغونتیا او د افغانستان په تاریخ کې د هغه د ارزښت او اهمیت په هکله څو لنډې جملې ولیکي او بیا دې په دې لیکنه کې نومونه او د (ی ګانو) بېلا بېل ډولونه وښیي.

> نېکه خبره وکړه چې په هغې باندې وپېژندل شې او نېک کار وکړه چې د نېکانو په ډله کې وشمېرل شې.
>
> حضرت علي کرم الله وجهه

اتم لوست

ولسي ادبيات، لنډۍ

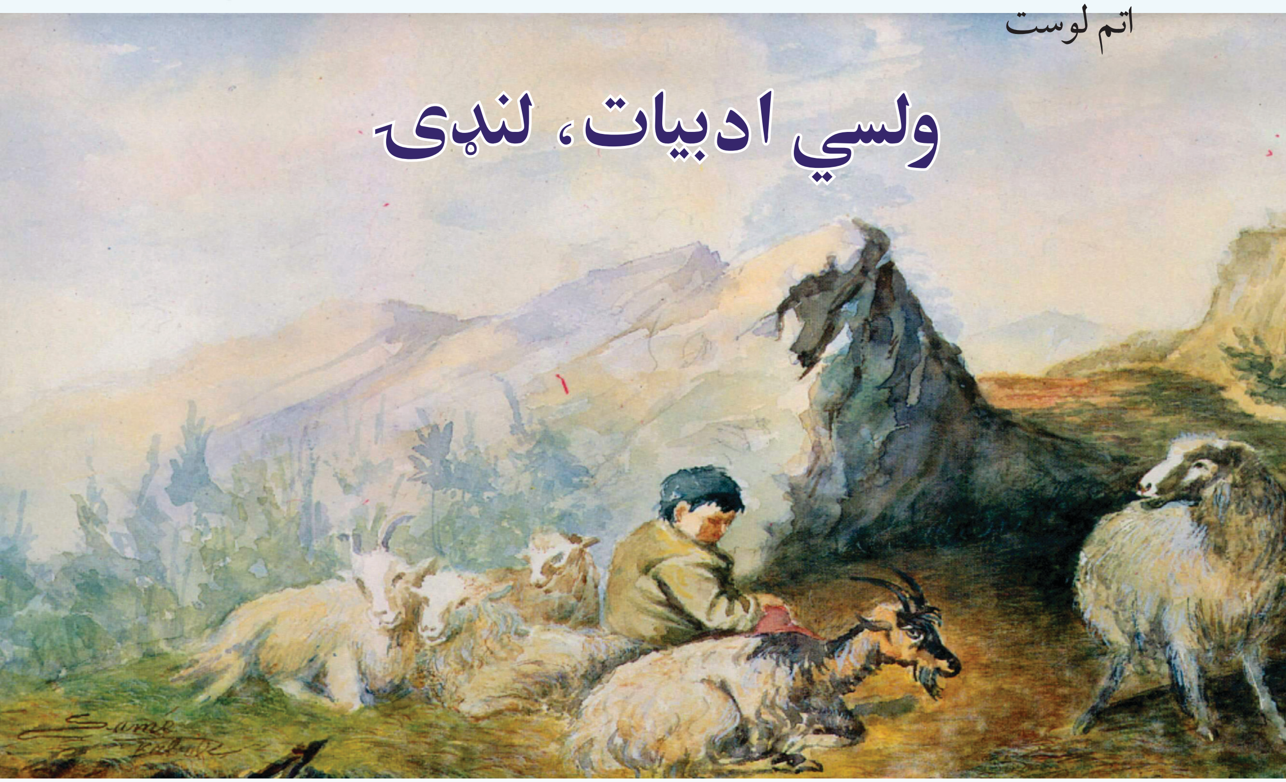

■ ولسي ادبيات يا شفاهي ادبيات څه ته وايي؟

ولسي ادبيات د ولسي پوهې او يا ولسي زده کړې برخه ده. د ولسي پوهې لمن خورا پراخه ده او د يو ولس دودونه، عادتونه، کرنه، پوښاک، خصوصيات، کيسې، سندرې او داسې نور شيان ټکي شامل دي. ولسي ادب د ټولنې د ادب هغه برخه ده، چې د خلکو په ژبه جاري وي، له يوې خولې نه بلې ته ليږدول شوي او لومړی جوړوونکی يې معلوم نه وي.

■ تاسو تر اوسه د ادم خان او درخانۍ يا د موسیٰ خان او ګل مکۍ په څېر کومه کيسه اورېدلې ده؟

■ وايي چې ولسي ادبيات د يو ولس د ژوند هينداره ده، څنګه؟

ولسي ادبيات

ولسي يا شفاهي ادبيات د ولسي پوهې يا د ولسي زده کړې ښه ځرګندويي کوي.
د ولسي ادب په څنګ کې ليکلی ادب پروت دی. ليکلی ادب په يو ځانګړي شاعر يا ليکوال پورې اړه لري. مؤلف يې معلوم، نوم يې خوندي او حق يې ساتلی او محفوظ دی. د ولسي اثر ليکوال که څه هم لومړی يوشخص وي، خو وروسته د هغه نوم هېرېږي او اثر يې د ټول ولس د ژبې مال ګرځي.
د ولسي ادب او ليکلي ادب تر منځ يو بل مهم توپير دادی چې په ليکلي ادب کې يو ليکوال کوښښ کوي په معياري او نسبتاً منل شوې املاء او انشاء يو شی وليکي، خو ولسي ادب له دغه قيد او شرط څخه وتلی دی او خپله لهجوي ځانګړتيا ساتي. په بل عبارت د ولسي ادب ژبه د ليکلي ادب لپاره د خامو موادو حيثيت لري. يو ليکوال له ولسي ژبې او ادب څخه هم خام مواد اخلي او هغه په ليکلي ادب کې پخوي.
پښتو ولسي ادب د ځرنګوالي او ډول له مخې زښت ډېر ډولونه لري. په هره سيمه او هر خېل کې تقريباً خاص ډول سندرې پيداکېدای شي. موږ دلته د هغوی له ډلې څخه يوازې په لنډيو خبرې کوو:

لنډۍ

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب يوه بيسارې بډايه پانګه ده. زموږ د ټولنې د ژوند او فکر داسې خوا نشته چې په لنډيو کې غبرګه شوې نه وي. مينه، ښکلا، وصال، بېلتون، خوښي، خواشيني، تېری، عدالت، سرښندنه، هېوادپالنه او داسې نور په لنډيو کې ځای شوي دي. لنډۍ چې د ټپې، مسرۍ او ټيکۍ په نومونو هم يادېږي، د پښتنو په هره سيمه، هر کلي او کور کې د ولسي ادب يوه مهمه برخه ده. په هره سيمه کې په خاصو غږونو او ټاکلي ډول ويل کيږي.
لنډۍ د ولسي ادب يوه برخه ده. جوړوونکي يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال ګڼل کيږي. په دې ترتيب که لنډۍ واورو، نو بايد د جوړوونکي د نوم فکر يې راسره پيدا نه شي،

خو دومره پوهېدای شو چې دا لنډۍ د يو نارينه د زړه اواز دی، که د يوې ښځې.

لنډۍ او متلونه د ټولنې ګډ مال دی او شعر او شاعري د يو شاعرخپل مال.

پښتو لنډۍ دومره ستره زېرمه لري چې د نړۍ په بله ژبه کې به ساری ونه لري. که څه هم تر اوسه په زرګونو لنډۍ راټولې شوي دي، خو بشپړ باور دا دی چې په ولس کې د هغو شمېر په سلګونو زره دی.

لنډۍ د جوړښت له مخې دوه مسرۍ لري. لومړۍ مسرۍ يې نهه او دويمه يې ديارلس سېلابه يا څپې وي.

د پښتو په ولسي ادب، په تېره بيا په لنډيو کې د ښځو ونډه ډېره زياته ده. همدغه لنډۍ دي چې د ويرونو، ودونو او د غم او خوښيو په وختونوکې يې وايي. د لنډيو جوړوونکي هم زياتره ښځې دي. زيات شمېر لنډۍ د هغوی د زړونو د ژورو تاثراتو، خواشينيو او خپګانونو انعکاس کوي. دا لنډۍ د هغوی د زړونو اواز دی، د هغوی د دردمند زړه ځګېروی دی او د هغوی د غمځپلې سينې آه دی.

دلته د لنډيو يو څو بېلګې وګورئ:

د نتکۍ لال به پرې خيرات کړم
که مې اشنا په دښمن مات کړل سنګرونه

***

زما د زړه صدف دې مات کړ
څکه تر سترګو مرغلرې تويومه

***

له مانه ولې مرور يې
کم عقله ياره په پردي اختيار کې يمه

***

ګريوان مې ټول په اوښکو لوند دی
ما د جانان له غمه ډېر ژړلي دينه

سترګې به ولې اوښکې نه کړي
چې په موسم د خوشحالۍ راغلل غمونه
***

تر توریالي مین به جار شم
چې د غلیم په وینو سره کاندي لاسونه
***

په ناموس ننګ په وطن جنګ دی
د وطن جنګ ته په غورځنګ ورځه مینه

څپه

پورته مو د لنډۍ په جوړښت کې څپې یا هجا او سیلاب یاد کړل، دلته یې په لنډه توګه درپېژنو.

څپه، هغه ژبنی واحد دی چې یا یو خپلواک (vowel) غږیز توری وي او یا له یو خپلواک او یو یاڅو بېواکو (consonant) تورو څخه جوړه او په یوځایي ډول له خولې راوځي، لکه ابا، چې دوه څپې لري. لومړۍ یې یوه څپه او یو خپلواک دی او دویمه څپه یې (با) ده، چې له یو بیواک توري او یو خپلواک توري څخه جوړه شوې څپه ده چې دواړه په ګډه یوه کلمه جوړوي.

څپه	١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣
لومړۍ مسره	که	په	می	وند	کې	ش	هید	نه	شوې				
دویمه مسره	خدای	ړو	لا	له	یه	بې	نن	ګۍ	ته	دې	سا	تي	نه

د متن لنډيز:

پښتو ډېر پراخ ولسي ادبيات لري. دغه ولسي ادب چې له ليکني يا تحريري ادب سره توپير لري، د ولسونو او پرګنو د رښتينو هيلو ښکارندوی دی. لنډۍ زموږ د ولسي ادب يوه ډېره په زړه پورې برخه ده. د لنډيو ځانګړی شاعر يا وينا وال نه دی ښکارند او د ټول ولس شريکه پانګه ګڼل کيږي. د منځپانګې له پلوه لنډۍ بيلابېلې موضوعګانې په خپله غولې کې رانغاړي.

فعاليتونه

١ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- ولسي ادبيات څه ته وايي؟
- په ولسي پوهه کې کوم شيان شامل دي؟
- ولسي ادب يا شفاهي ادب څنګه له يوه نسل څخه بل نسل ته لېږدول کيږي؟
- ايا د ولسي ادب جوړوونکي يا ويونکي ښکارند دي؟
- د ولسي او ليکلي ادب تر منځ مهم توپير څه دی؟
- د ملالې لنډۍ ټول په يادو ياده کړئ او ووايئ چې دغه لنډۍ زموږ په تاريخ کې څه مقام لري.

٢- زده کوونکي دې دا لاندې جملې په پنسل بشپړې کړي:

- لنډۍ، چاربيتې د .... مال او غزل او شعر د ... مال دی.
- د ولسي ادب په ښنګ کې .... ادب پروت دی.
- ليکوال خپل خام مواد له .... اخلي.
- څپه په .... ډوله ده، يوه .... او بله ....

٣- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي:

لومړی ډله دې د لنډۍ جوړښت ووايي او په څو بېلګو کې دې بيان کړي.

دويمه ډله دې د لنډۍ برخې بيان او په څو لنډيو کې دې وښيي.

درېمه ډله دې دا لاندې لنډۍ هجا کړي:

د بني غړ رابانديې وشو

لکه ډوډۍ په تناره کې وريته شومه

څلورمه ډله دې دا لاندې لنډۍ بشپړې کړي:

۱ـ که په ميوند کې شهيد نه شوې

....

۲ـ جانان مې سر په وطن کيښود

....

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل کور له خلکو او ګاونډيانو څخه لږ ترلږه لس لنډۍ زده کړي، په کتابچه کې دې وليکي او سبا دې په ټولګي کې ووايي.

نهم لوست

زده کړه: د ژوند اړتیا

■ مور، ولې لیک او لوست زده کوو؟

لیک لوست د زده کړې په معنا دی. زده کړه انسان ته د یوې موضوع د لیکلو او لوستلو وړتیا ورکوي. هغسې چې د بدن د پیاوړتیا او ودې لپاره بدني روزنه (ورزش)، خواره اهمیت او ارزښت لري، د ذهن او فکر د ودې او پیاوړتیا لپاره زده کړه ارزښت لري. د زده کړې له لارې انسان ځان او جهان پېژني، خپل خدای ﷻ پېژني، د خپل شاوخوا شیان پېژني، ښه له بدو او بد له ښو څخه بېلولای او د دوست او دښمن توپیرکولای شي. د خپل ځان، خپلې کورنۍ او خپلې ټولنې د سوکالۍ او هوساینې لپاره کار کولای شي، خپل وطن ودانولای شي او د خپلو خلکو او هېوادوالو لپاره د ښه خدمت جوګه کېدای شي.

■ زده کړه د انسان په ژوند کې څه ارزښت لري؟

■ لوستي او نالوستي خلک یو له بله څه توپیر لري؟

زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر په دودیز ډول له ډېر پخوا څخه پیل شوی او په بېلابېلو لارو یې وده او پراختیا موندلې ده. پخوا به هلکانو او نجونو په جوماتونو کې دیني زده کړې کولې. قرآن کریم به یې زده کولو، د هغه په معنا او تفسیر به یې ځان پوهولو او نورې دیني او مذهبي پوهې به یې تر لاسه کولې، د وخت دودیز کتابونه به یې لوستل چې لیکل او لوستل زده کړي. دې زده کړو ته غیر رسمي یا خصوصي زده کړې ویل کېدې.

د وخت په تېرېدو، د دې زده کړو ترڅنګ رسمي زده کړې پیل شوې. د زده کړې منظمې دورې رامنځته شوې. لکه لومړنۍ ښوونځي، منځنۍ ښوونځي او نور. په دې ښوونځیو کې د ټولنې د اړتیاوو له مخې د ټاکلو هدفونو او موخو د تر لاسه کولو لپاره ټاکلي درسي کتابونه لوستل کېدل. کله به چې له دې ښوونځیو څخه څوک فارغ شو، نو په ښه ډول به په لیک او لوست پوهېدل او خپلې اړتیاوې به یې پوره کولې.

په هېواد کې عصري زده کړې د امیر شیر علي خان په وخت کې پیل او د امیر حبیب الله خان د پاچاهۍ پر مهال په (۱۲۸۲ هـ . ش . ۱۹۰۳ م.) کال کې په هېواد کې د حبیبیې لېسې په جوړېدو د رسمي او اساسي زده کړو بنسټ کېښودل شو. اوس دا زده کړې ډېرې پراخې شوې. پر لومړنیو او منځنیو زده کړو سربېره ثانوي زده کړې، مسلکي زده کړې، د لوړو زده کړې او لوړې زده کړې هم شته. په ملیونونو هلکان او نجونې پکې لوست لولي او د هېواد لپاره دیني عالمان، قاضیان، ښوونکي، طبیبان (ډاکټران)، انجینران، اقتصاد پوهان او نور روزي.

همدا زده کړې د هېواد د ودانۍ، پرمختګ او د هغه د اوسېدونکو د هوسا او سوکاله ژوند بنسټ او تهداب جوړوي.

د متن لنډیز:

زده کړه د انساني ژوند د نېکمرغۍ کونجي ده. هغسې چې ورزش د بدن د ودې لپاره ارزښت لري، همداشان زده کړه د انسان د فکر او ذهن له ودې او پراختیا سره مرسته کوي. زده کړه له انسان سره مرسته کوي چې ښه له بدوڅخه توپیر کړي. زده کړه انسان لوړو پوړیو (مدارجو) ته رسوي. زده کړه د ژوند یوه ډېره مهمه اړتیا ده. بې

زده کړې ژوند په تورتم کې اوسېدو ته پاتې کېږي. په تورتم کې انسان خپله شاوخوا نه شي لیدلای. د شیانو د لیدلو لپاره رڼا ته اړتیا ده. ژوند لکه تیاره ډګر او زده کړه لکه ډیوه ده، چې په برکت یې انسان هرڅه لیدلای شي. زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر په دوديز ډول له ډېر پخوا څخه پیل شوی او په بېلا بېلو لارو یې وده او پراختیا موندلې او تر اوسنۍ کچې رارسېدلی دی. لنډه دا چې د ژوند ټولې نېکمرغۍ او خوشحالۍ په زده کړې کې چې ښه روزنه ورسره مل وي نغښتې دي. موږ ټول باید هم پخپله او هم د کور او ګاونډ نجونې او هلکان زده کړې او ښې روزنې ته وهڅوو او د هغې په ګټو یې وپوهوو. پرې نه ږدو چې یو هلک او نجلۍ هم له زده کړې بې برخې پاتې شي.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- که د بدن ودې ته ورزش او تمرین ارزښت لري، د ذهن ودې ته څه شی ارزښت لري؟
- د انساني ژوند د نېکمرغۍ کونجي څه شی ده؟
- دوديزې زده کړې څه ته وايي؟
- موږ ولې زده کړه کوو؟

۲- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې پوښتنو يوې ته تشريحي ځواب ووايي:

لومړۍ ډله: د پوهو اوناپوهو خلکو توپیر په څه کې دی؟ ایا هغوی یو تر بله برابر دي؟ بیان يې کړئ.

دویمه ډله: زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر څنګه وده موندلې ده؟ په خپله ژبه یې بیان کړئ.

دریمه ډله: د اوسنیو زده کړو بهیر او د هغې له لارې د ټولنې د اړتیاوو د پوره کولو لپاره کافي دي؟ په اړه خبرې وکړئ.

څلورمه ډله: ستاسو په اند یو انسان ولې باید تل د زده کړې لورته هڅه وکړي، څه ګټه لري؟ په تفصیل پرې خبرې وکړئ.

۳- هر زده کوونکی دې په پورته لوست کې د معنا نومونه ولټوي او ودې یې لیکي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د زده کړې د ارزښت په هکله پنځه کرښې مقاله ولیکي او بله ورځ دې د ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

زده کړه له کوره تر ګوره

وایي: یو دوست د یوعالم د ناروغۍ پر مهال د پوښتنې لپاره د هغه کور ته ورغی. عالم چې د ځنکدن په حالت کې و، له خپل دوست څخه یې د یوې مسئلې پوښتنه وکړه. دوست یې ورته وویل، ته د ځنکدن په حالت کې یې، په مسئله څه کوې؟ عالم ورته وویل: ((دا به ښه وي، چې پر دې مسئلې باندې پوه شم او بیا مړ شم))

لسم لوست

ليکدود او اړتيا يې

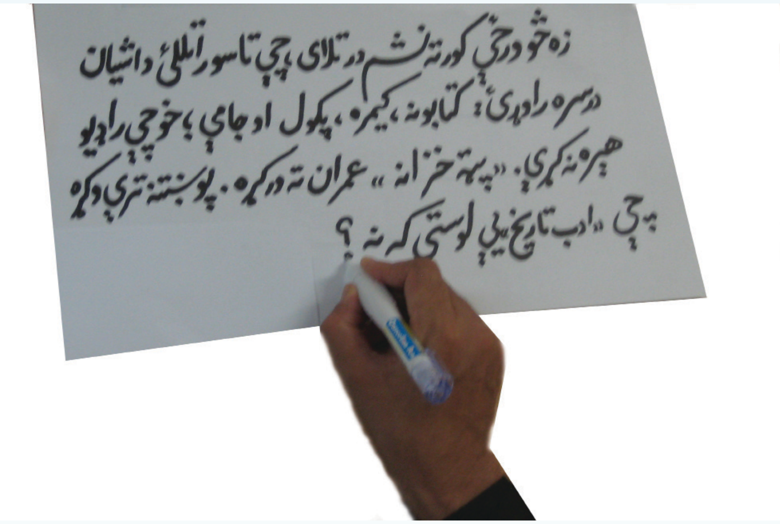

په تېرو ټولګيو کې مو يو شمېر کلمې او د هغو د کره ليکلو بڼې ولیدې. دا هم درته څرګنده شوه چې د زده کړې لپاره بايد په سم او کره ليکلو او لوستلو وپوهېږئ.
په هره ژبه کې د وينا او ليک تر منځ توپير شته. هغسې چې خلک خبرې کوي، په ليک کې نه ليکل کېږي. سم ليکل ځانته يو معيار لري او دا معيار د ژبې د قاعدو له مخې رامنځته کېږي. د دې لپاره چې په ليک او لوست کې له ګډوډۍ سره مخامخ نشو، نو لا زمه ده چې دغه معيارونه زده او په ليک لوست کې يې په پام کې ونيسو.

- که مو د کلموسم ليکل زده نه وي، ايا سمه ليکنه کولای شو؟
- څنګه کولای شو چې د سم ليکلو او سم لوستلو ژبنی وړتيا ولرو؟

املا او لیک

د تورو، کلمو، اشارو او لیک نښو د لیکلو طریقې ته املاء وایي چې په پښتو کې یې لیکدود بولي. په بله معنا په سمه بڼه د خپلو خبرو یا د بل د خبرو لیکلو ته املاء وایي. سم لیکل د سم تلفظ له مخې کیږي. ناسم تلفظ ناسم لیکل رامنځته کوي. په هره ټولنه کې د خلکو وینا او لیکنې تلفظ یو څه توپیر لري.

څرنګه چې لیکلې ژبه د لیکلو د طرز او د هغو د نښو له پېژندنې پرته منځ ته نشي راتلای، له دې امله باید د هغې لارې چارې زده کړو.

کلمې چې د انسان له خولې راوځي، که د تورو په بڼه ولیکل شي، لیکنه بلل کېږي.

خروشتي او یوناني لیک چې تراسلام دمخه په افغانستان کې دود و، د اسلام د سپېڅلي دین په راتګ سره له منځه لاړ او خپل ځای یې عربي لیکدود ته پرېښود.

د عربي لیکونو له ډلې څخه دوه ډوله لیک، یعنې نسخ او نستعلیق د پښتو غږونو لپاره ومنل شو او د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د هغه د وزیر حسن میوندي په لارښوونه د قاضي سیف الله په وسیله د پښتو د ځانګړو تورو لپاره مخصوصې نښې تنظیم شوې . د پښتو د غږونو د بڼو په لیکلو کې وخت په وخت بدلونونه راغلي دي. کله کله په دې برخه کې ځینې اختلافات هم رامنځته شوي، خو د پښتو ژبپوهانو او عالمانو د هڅو او پاملرنو له امله دغه اختلافات ډېر ژر له منځه تللي او د پښتو د غږونو او کلمو د لیکنې لپاره یوه کره او واحده بڼه رامنځته شوې ده.

پښتو الفبې دا لاندې دېرش توري لري:

ا، ب، پ، ت، ټ، ج، ځ، څ، خ، د، ډ، ر، ړ، ز، ژ، ږ، س، ش، ښ، غ، ك، ګ، ل، م، ن، ڼ، و، هـ، ی، ي، ې، ۍ، ئ.

د عربي ژبې دا لاندې لس توري هم په پښتوکې په دخیلو کلمو کې کارېږي:

ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ف، ق

پښتو داسې اته توري لري، چې هغه په دري او عربي ژبو کې نشته او هغه دا دي:

ټ، څ، ځ، ړ، ږ، ډ، ښ، ڼ

د متن لنډيز:

املا او ليک د يوې ژبې د سمې ليکنې لارې ته وايي. هره ژبه ځانته ليکدود لري. دا ليکدود د هغې ژبې په ټولو ليکنو کې کارول کيږي. موږ په خپل ګړ دود او لهجه کې يو راز خبرې کوو، خو په ليکنو کې بيا هغه ډول نه ليکو، لکه: ((څه کې؟)) سمه او ليکنی بڼه يې (څه کوې؟) ده. ((الکه الته ورشه)) سمه او ليکنۍ بڼه يې ((هلکه هلته ورشه.)) دې ته ليکنۍ بڼه وايي. په واحد ليکدود کې د ژبې له لهجو او ځانګو څخه هغه بڼه را اخلي چې ليکل يې اسانه وي او له بلې کلمې سره يې معناګډه نشي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- املا څه ته وايي؟
- له اسلام دمخه په پښتونخوا کې کوم ليک مشهور و؟
- په افغانستان کې د اسلام له راتګ څخه وروسته کوم ليک دود شو؟
- ايا د ولس ژبې ته ليکنۍ ژبه ويلی شو؟
- ليکلې ژبه څه شي ته وايي؟

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې جملو تش ځايونه په مناسو کلمو په پنسل ډک کړي:

- پښتو الفبې .... توري لري.
- د پښتو ژبې .... توري په درې کې نه کارول کيږي.
- د عربي ژبې .... توري په پښتو ليک کې کارول کيږي.
- ليک تر ژبې .... راپيدا شوی؟

۳ـ زده کوونکو دې په دريو ډله وويشل شي:

لومړۍ ډله دې په لوست کې بېلا بېلې (ی ګانې) په نښه کړي.

دويمه ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه په ګوته او د نورو ترمخه دې يې ووايي

درېيمه ډله دې په پورته لوست کې پنځه عام نومونه په نښه او په ټولګي کې دې يې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د کورنۍ د غړو په مرسته داسې کلمې پيدا کړي چې د تلفظ او ليکلو تر منځ يې توپير وي. دا کلمې دې يو په بل پسې وليکي او ټولګي ته دې يې راوړي.

له ګناهـ تـل پرهېز کړه / له فساده ډېر ګـــــريز کړه

ګناه مـه ګڼه حقـــيره / که کمکۍ وي که کبيره

استخفاف[1] د ګناه جانه / سرې باســـي له ايمـانه

ملا فيض محمد مرحوم (د موسهي اخوندزاده)

((فيض محمد اخونزاده د کابل د موسهي ولسوالۍ اوسيدونکی او د ديارلسمې هجري پيړۍ له نومياليو ديني پوهانو، ملي غازيانو، ليکوالو او شاعرانو له ډلې څخه دی. د امير شير علي خان معاصر او د روضة المجاهدين په نوم خپل يو منظوم کتاب يې هغه ته ډالۍ کړی دی))

۱ ـ استخفاف: خفيفه او سپکه ګڼل

ورځپاڼه: د معلوماتو چينه

- د رسنيو په اړه څه معلومات لرئ؟
- ورځپاڼه څه ډول رسنۍ ده؟
- د کتاب، مجلې او ورځپاڼې توپير څه دی؟

نن ورځ رسنۍ په ټوله نړۍ کې ډېر اهميت او ارزښت لري. رسنۍ چې د ټولنيزو اړيکو د وسيلو په نوم هم يادېږي، د ورځپاڼې، جريدې، مجلې، راډيو، تلويزيون او د نورو په بڼه خپرونې کوي. اوس نړۍ له تخنيکي پلوه ډېره پرمختللې ده او د رسنيو نوې بڼه رامنځته شوې چې بريښنايي رسنۍ ورته وايي او د انټرنيټ، راديو، تلويزيون په بڼه دي. ورځپاڼه د رسنيو په لړ کې خپل ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې د ورځپاڼې په هکله له تاسو سره خبرې لرو.

ورځپاڼه هغه خپرونې ته وايي چې هره ورځ د سهار يا مازيگر يا په اوونۍ کې دوې يا درې ځلې خپرېږي. ورځپاڼې بېلا بېل معلومات، ورځني او تازه خبرونه، نړيوالې سياسي، پوځي او اقتصادي موضوعګانې ، ورزشي لوبې اعلانونه او نور رنګارنګ معلومات خپروي. ورځپاڼه د سرمقالې لپاره ځانګړی ځای لري چې مسؤول چلوونکی يې د روانو چارو په اړه د خپلې اداري نظريات څرګندوي. په پرمختللو هېوادونو کې د يوې ورځپاڼې د مخونو شمېر کله کله ډېر زيات وي. د هرې موضوع لپاره بېلې بېلې پاڼې او يا ځانګړې ستونونه لري.

په افغانستان کې لومړۍ خپرونه د امير شېرعلي خان د واکمنۍ (۱۲۴۷ – ۱۲۵۸ هـ . ش.) په پېر کې رامنځته شوه. دا خپرونه شمس النهار نومېده چې کله په اوونۍ او کله هم په پنځلسو ورځو کې يو وار خپرېده. د دې خپرونې مسؤول مدير او مهتمم ميرزاعبدالعلي نوميده. دې خپرونې د بېلا بېلو موضوعګانو لپاره ځانګړې مخونه او خبريالان درلودل. بهرني خبرونه هم پکې خپرېدل.

له شمس النهار څخه وروسته بيا ((سراج الاخبار افغانستان)) رامنځته شو. دا اخبار د هېواد د پياوړي ليکوال مولوي عبدالرؤف خاکي کندهاري په مديريت د اميرحبيب الله خان په واکمنۍ کې پيل شو، خو يوازې يوه ګڼه خپور شو. وروسته د ((سراج الاخبار افغانيه)) په نامه يوه مهمه جريده د نوميالي ژورناليست او ليکوال محمود طرزي له خوا د (۱۲۹۰ هـ .ش.) کال د تلې په مياشت کې تاسيس شوه. لومړۍ په ډبرينه چاپخونه او وروسته په حروفي بڼه په دولسو اوخوارلسو مخونو کې انځوريزه خپرېده.

په (۱۹۱۹م) کال کې له خپلواکۍ اخيستلو وروسته په هېواد کې خپرونې زياتې شوې. د هېواد پر پلازمېنې کابل سربېره د هېواد په نورو ولايتونو کې د خپرونو شمېر تر درويشتو پورې ورسېد.

په افغانستان کې له (۲۰۰۱م) کال راوروسته د نوې اداري له جوړېدو او د رسنيو (مطبوعاتو) او د بيان د ازادۍ له رامنځته کېدو څخه وروسته د ورځپاڼو او خپرونو په شمېر کې بې کچې زياتوالی راغی اوهغه دا چې يوازې په پلازمينې کې له درېو سوو څخه

زياتې ورځپاڼې، اوونيزې، مياشتنۍ او نورې رامنځته شوې. همداسې د هېواد لوی ښارونه دروازې لرو. د دغو خپرونو په لړ کې له ورځپاڼې، جريدې، مجلې، راډيو او تلويزيون څخه نيولې تر برېښنايي رسنيو پورې ټولې شاملې دي. يو شمېر يې رسمي او دولتي دي، يو شمېر يې په بېلا بېلو ټولنو او سازمانونو پورې تړلې دي او نورې يې آزادې او شخصي بڼه لري.

زموږ په هېواد کې ورځپاڼې له څلورو څخه تر اتو او دولسو پورې مخونه لري. زياتره يې په اخباري کاغذ باندې چاپيږي. د ليک او لوست د کچې د ټيټوالي له امله زموږ په هېواد کې ورځپاڼې لږ شمېر لوستونکي لري. هېواد، انيس او اصلاح نامتو ورځپاڼې دي او کابل ټايمز په انګليسي ژبه خپرېږي. بايد ووايو چې کتابونه او رسالې په مهالنۍ بڼه نه خپرېږي، خو رسنۍ يعنې ورځپاڼې، جريدې او مجلې په يوه ځانګړي مهال په پرله پسې توګه خپرونې کوي.

د متن لنډيز:

ورځپاڼې او اخبارونه داسې معلومات او خبرونه خپروي چې انسان ورته په هماغه شېبه او مهال اړتيا لري. ورځپاڼې او رسنۍ موږ د نړۍ له ورځنيو پېښو او د علم او تخنيک له پرمختياووخبروي. ورځپاڼه د لوستونکي معلومات زياتوي او د نړۍ له روانو او جاري حالتونو څخه يې خبروي. راډيو اوتلويزيون هم انسان ته د ورځنيو معلوماتو او نوو څېړنو او پرمختياوو په هکله په زړه پورې پروګرامونه خپروي. بايد د تلويزيون د مثبتو، علمي اومعلوماتي پروګرامونو ننداره وکړو او له هغو څخه لازم معلومات تر لاسه کړو. له مطالعې سره عادت او په هغې باندې روږدېدل، د انسان لپاره ډېر ضروري دي . ګرانو زده کوونکو ته سپارښتنه کيږي چې له مطالعې سره مينه پيدا کړي او لږ ترلږه په يوې ورځپاڼې کې ګډون وکړي او د هغې له موضوعګانو څخه ګټه واخلي.

فعالیتونه

۱ـ لاندې پوښتنو ته تشریحي ځوابونه ووایاست:

- د ورځنیو معلوماتو په انتقال کې د ورځپاڼو د ارزښت په اړه خبرې وکړئ.
- زموږ په هېواد کې لومړی خپرونه په کوم وخت کې او د چا له خوا رامنځته شوه؟
- د کتاب، مجلې او ورځپاڼې توپیر څه دی؟

۲- لاندې پوښتنو ته سم ځوابونه ووایاست:

- له شمس النهار وروسته کومه خپرونه رامنځته شوه؟
- ورځپاڼه څه راز خپرونه ده؟
- په ورځپاڼې کې کوم ډول موضوعګانې خپرېږي؟
- د هېواد د څو ورځپاڼو نومونه واخلئ .

۳- د لاندې جملو تش ځایونه په مناسبو کلمو ډک کړئ :

- په .... کال کې له خپلواکۍ اخیستلو څخه وروسته په هېواد کې د خپرونو شمېر زیات شو.
- سراج الاخبار افغانیه د .... له خوا رامنځته شوه.

۴- زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي.

لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه په نښه او په یو لست کې دې یې ولیکي.

دویمه ډله دې په لوست کې اوږدې (ې ګانې) په نښه او د هغوی اړوندې کلمې دې په یو لست کې ولیکي.

درېمه ډله دې دا لاندې کلمې معنا او په جملو کې وکاروي:

ارزښت، مطالعه، ځانګړې، ورځپاڼه، خبریال، پیاوړی، پلازمېنه

الف: زده کوونکي دې له ورځپاڼو څخه د خپلې خوښې یوه موضوع قیچي (پرې کړي) بله ورځ دې یې له ځان سره راوړي. هر زده کوونکی دې د خپلې موضوع په اړه نورو ته معلومات ورکړي.

ب : ایا تاسو مینه لرئ چې کومه مقاله یا مضمون مو په ورځپاڼه کې خپور شي؟ ایا تاسو غواړئ لیکوال شئ؟ همدا مو وخت دی. لستونې بډ وهئ، د ښوونکو، مور پلار یا نورو انډیوالانو په مرسته په لیکنه پیل وکړئ.

کتاب د بشر د روح خواږه دي.

حضرت علي کرم الله وجهه

د شلمې پېړۍ د تمدن ستنه کتاب او رسنۍ دي.

روزولت

لاندې جدول په بله سپینه پاڼه کې ولیکئ او په متن کې یې د
((پوهنه)) کلمه پیدا او په خپله خوښه یې رنګه کړئ.

ح	د	ح	ف	و	ر	س
س	ي	ا	❁	ع	ز	چ
ط	ع	س	❁	ا	ر	خ
ب	پ	و	هـ	ن	هـ	ط
د	م	ك	ا	ف	ع	ا
ډ	ځ	ز	ښ	ر	خ	ظ

دولسم لوست

ليکوال او ښوونکی: صالح محمد هوتك

- آیا د صالح محمد هوتك نوم مو اورېدلی دی؟

لکه چې دمخه مو لوستي دي، زموږ د هېواد د علم او ادب د ډګر د اتلانو شمېر زیات دی. د دغو پوهانو په ډله کې یو هم مولوي صالح محمد «هوتک» دی. صالح محمد «هوتک» پر شعر او شاعرۍ سربېره ښوونکی هم و. د خلکو په درد ښه پوهېده او د خلکو د خوږ او درد د لیرې کولو لارې چارې ورته ښې څرګندې وې. دلته د نوموړي په اړه له تاسو سره خبرې کوو.

- د شاعرانو او لیکوالو له شعري پیغامونو څخه څه انتباه اخیستلی شو؟
- ولې موږ د ګران هېواد په پوهانو، شاعرانو او لیکوالانو ویاړو او د هغوی له لارښوونو څه ګټه اخلو؟

مولوي صالح محمد «هوتک» کندهاری د فیض محمد زوی په (۱۲۶۹ هـ . ش) کال کې په کندهار کې زېږېدلی دی. لومړنی زده کړې یې د کابل د حبیبیې ښوونځي کې تر سره کړې دي. وروسته په همدې ښوونځي کې د ښوونکي په توګه ټاکل شوی دی. د پښتو ژبې د لوست تدریس یې کاوه او د پښتو ژبې درسي کتابونه یې لیکل.

د هغه زیاتره لیکنو تعلیمي اودرسي بڼه درلوده. مثنوي یې یو ادبي اثر دی. دا اثر درې زره بیتونه لري او د مولوي جلال الدین محمد بلخي د مثنوي له ځینو برخو څخه په آزاده توګه ژباړل شوې دي. مولوي صالح محمد «هوتک» د پښتو د اوسني ادب د یوې مخکښې څېرې په توګه نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي.

د نوموړي د ((بلبل ژړا)) یا په ((قفس کې بلبل)) شعر د عبدالهادي «داوي» د شعر ژباړه ده. دې شعر زیات شهرت وموند، ځکه په ژباړه کې یې له دومره ظرافت څخه کار اخیستی چې ځانګړې ادبي ښکلا لري. د امیرحبیب الله د واکمنۍ په وخت کې په سراج الاخبار کې خپور شوی دی، د خپلواکۍ د ولولو په پیدا کولو کې یې هم په خپل وخت کې ستره ونډه اخیستې ده. موږ یې د نمونې په توګه څو بیته را اخلو:

یو سحر زما تر غوږ شوله بلبله
په قفس کې یې ژړل دا یې ویله
چې بندي شوم د صیاد له سخته دله
ولې نه پوښتي څوک حال زما یو له بله
ولې نشته بې فغانه کاروبار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بیان کړم
نه مې وس چې خبرداره بلبلان کړم

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب يوه غوره بېلگه ده. يو ملي ارمان په کې په ښکلي عاطفي رنگ کې غبرگ شوی دی.

نوموړي لاندې اثار ليکلي دي:

۱- خود اموز پښتو (دوه ټوکه)، د پښتو لومړی کتاب، پښتو ژبه، (دوه ټوکه)، د پښتو تدريسي کتاب، پښتو صرف و نحو (ژباړه)، اطاعت اولو الامر، پښتو مثنوي، تذکره الشعراء او يو شمېر نور. مولوي صالح محمد «هوتک» په (۱۳۳۹ هـ . ش) کال په کابل کې وفات شوی دی.

د متن لنډيز:

صالح محمد «هوتک» د پښتو خوږ ژبې شاعر، ليکوال او ښوونکی و. دی د خپلواکۍ سخت لېوال و او له همدې کبله د ده شعرونه ټول د وطن له مينې ډک دي. په شعر او ليکوالۍ او همدارنگه د شعر په ژباړه کې يې لوی لاس درلود. د ده د شعر ژبه تونده وه. له دې امله د هېواد غليمان ترې ډارېدل. لکه چې دمخه مو ولوستل صالح محمد «هوتک» زيات شمېر ليکنې کړې دي چې هره يوه يې ځانگړی ارزښت لري.

فعاليتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

- د مولوي صالح محمد «هوتک» د شعرونو موضوعگانې څه دي؟
- د صالح محمد «هوتک» د شعر کوم اړخ ډېر غښتلی و؟

- د صالح محمد «هوتک» د څو کتابونو نومونه واخلئ.
- ستاسې په نظر مولوي صالح محمد «هوتک» د پښتو ژبې ودې ته څه خدمت کړی دی؟

۲- زده کوونکي دې د لاندې جملو خالي ځایونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړي:

- مولوي صالح محمد «هوتک» خپلې زده کړې په ...... کې ترسره کړې دي.
- د صالح محمد «هوتک» مثنوي .... بیته لري.
- صالح محمد .... په پښتو ژباړلی دی؟

۳- زده کوونکي دې د لاندې پوښتنې تشریحي ځواب ووایي:

- په قفس کې د بلبل د ژړا شعر څه شی څرګندوي؟ بیان یې کړئ.

کورنۍ دنده

تاسې په ټولنه کې د شاعر او لیکوال په ارزښت څومره پوهېږئ؟ په دې اړه څو کرښې ولیکئ. د لیکلو په وخت کې مو د مولوي صالح محمد «هوتک» د شعر په هکله خبرې په پام کې وي.

هیڅکله ځان د چا بنده کوه مه، ځکه ته الله تعالی آزاد پیدا کړی یې.

حضرت علي کرم الله وجهه

که ونه کړای شو آزاد واوسیږو، غوره ده چې مرګ ته په خلاصه غېږ هرکلی ووایو.

مهاتماګاندي

د یو بنه حکومت نښه، د هغه د وینا او عمل آزادي ده.

کنفیشیوس

طاق ظفر: د خپلواکۍ ځلی

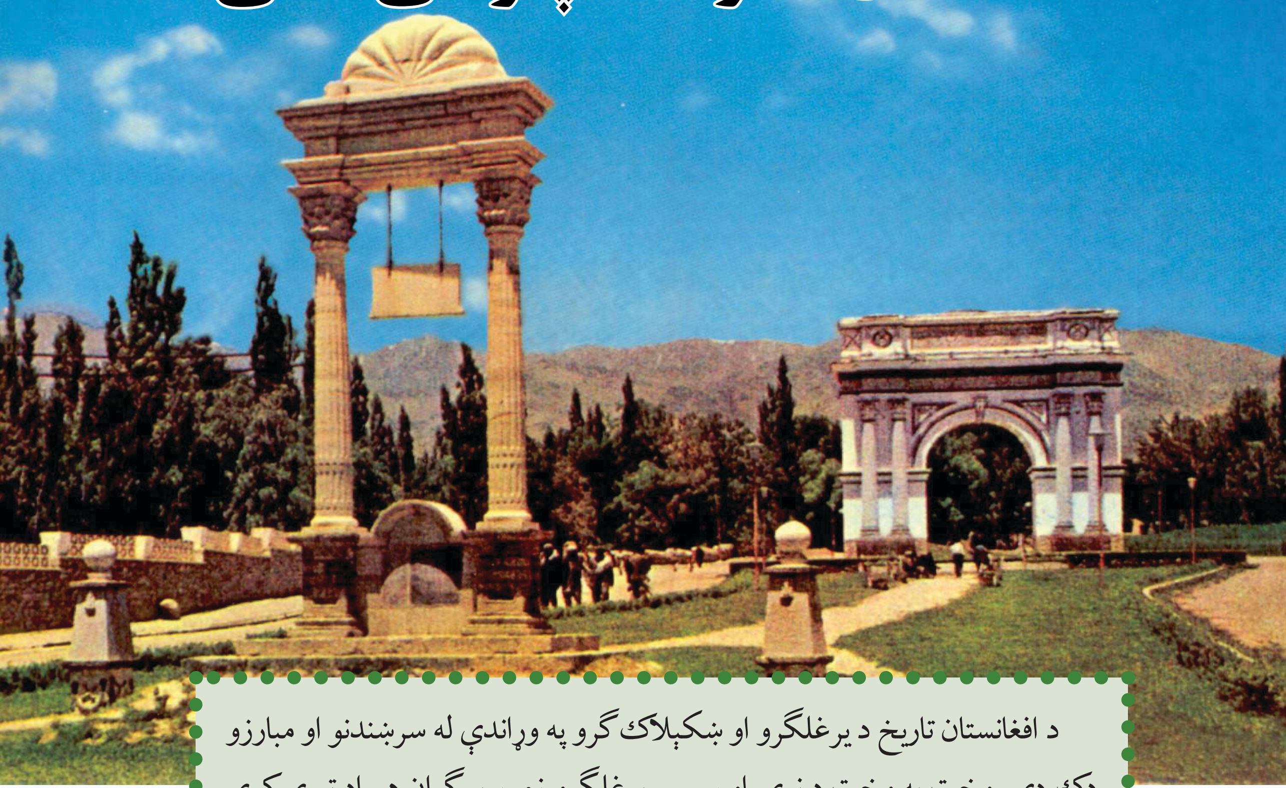

د افغانستان تاریخ د یرغلگرو او ښکېلاک گرو په وړاندې له سرښندنو او مبارزو ډک دی. وخت په وخت د نړۍ او سیمې یرغلگرو زموږ پر گران هېواد تیری کړی دی، خو زموږ خلکو یې هم په مېړانه مقابله کړې ده.

د پغمان د بري ځلی (طاق ظفر) د افغانستان د خپلواکۍ د بېرته گټلو یوه ښه نښه ده، دا د هېواد د مېړنیو د یاد ځلی دی.

- تاسو د پغمان د طاق ظفرنوم اورېدلی؟
- د یادگار ځلي او منارونه د څه شي استازیتوب کوي؟
- د خپلواکۍ د درسونو زده کړه څه گټه لري؟

د پغمان طاق ظفر یا د بري څلی زموږ د هېواد د تاریخي کارنامو د ویاړ نښه او یادګار دی.

د پغمان طاق ظفر د هېواد د خپلواکۍ د شهېدانو د یادونې په موخه له کابل څخه (۲۷) کیلومتره لیرې په پغمان کې جوړ شوی او ډېر عظمت او دبدبه لري.

نوموړی څلی د افغانستان د خپلواکۍ د ستر اتل غازي امان الله خان د پاچاهۍ په پېر کې جوړ شوی دی. کله چې امیر امان الله خان د سلطنت واګې په لاس کې واخیستلې، د هېواد د خپلواکۍ اخیستل یې پر ځان لازم وګڼل. په ټینګ هوډ او کلکې ارادې یې د (۱۲۹۸هـ . ش) کال د زمري میاشتې په اته ویشتمه د افغانستان خپلواکي له انګرېزانو څخه واخیسته.

طاق ظفر د نوموړي هېوادپال پاچا د ویاړلو کارنامو لپاره په پغمان کې جوړ شوی دی. د هغو ځوانانو نومونه چې د خپلواکۍ په لار کې قرباني شوي او د هېواد د آزادۍ لپاره یې خپلې وینې توی کړي دي، د نوموړې آبدې په غاړو مورګو کې لیکل شوي دي. دا نومونه د دې زړور او سرتېر ولس لپاره د خپل تېر تاریخ روښانه هنداره ده.

کومې تاریخي آبدې چې د افغانانو د لرغوني تاریخ د حماسو، کارنامو او یادګارونو انځور وړاندې کوي، یو یې هم منارونه دي. منارونه او آبدې د یرغلګرو په وړاندې زموږ د نیکونو د مېړانو، اتلولیو، سرښندنو، بریالیتوبونو او زړورتیا ځلانده نښې دي.

د هېواد په ډېرو ځایونو او ښارونو کې یادګاري منارونه او څلي جوړ شوي دي. په کابل ښارکې د میوند د ډګر د اتلې ملالۍ په یاد د میوند څلی، د جمهوري ارګ په وړاندې د خپلواکۍ منار او نور یادولای شو.

د متن لنډیز:

افغانان د تاریخ په اوږدو کې له ویاړ او برمه ډکې ورځې لري. د دغو ویاړونو د تلپاتې یاد لپاره یې د ځینو په یاد منارونه او څلي جوړ کړي دي. هر څلی موږ ته د خپلو نیکونو او پلرونو د سرښندنو یادونه کوي. د خپلواکۍ د اخیستلو د لارې شهیدانو اتلولي راپه زړه کوي. له هېواد سره مینه او د وطن د ساتنې او ودانولو لپاره

د هاند او هڅو مينه راسره پيدا کوي. موږ ته د دې درس راکوي چې د خپلو نيکونو او پلرونو ميراث په مېړانه وساتو او د هغه درناوی وکړو.

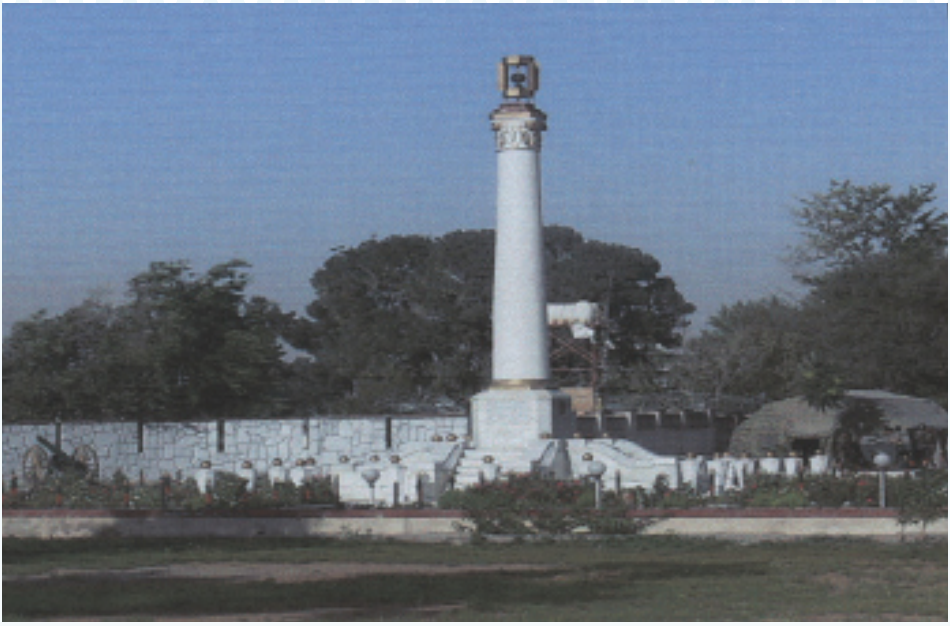

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته تشريحي ځوابونه ووايي:

- طاق ظفر يا د برې ځلی د څه شي نښه ده؟
- منارونه او ځلي موږ ته څه را په زړه کوي؟ څرګند يې کړئ.
- د نيکونو او پلرونو ميراث څنګه ساتلی شو؟ خبرې پرې وکړئ.

۲ــ د لاندې پوښتنو درې ځوابونه ليکل شوي، تاسو يې سم ځواب په نښه کړئ:

خپلواکي څنګه ساتل کېږي؟

- خپلواکي د يو ولس په وينو ساتل کېږي.
- خپلواکي د پخلاينې له لارې ساتل کېږي.

- خپلواکي د ولس په اتحاد او يووالي ساتل کېږي.

۳_ د خپلواکۍ د ګټلو ځلي ولې جوړېږي؟

- چې د هېواد ښاروونه ښايسته شي.
- چې څرګنده کړي مونږ خپلواکي اخيستي.
- چې پرې وياړو او د ساتلو لپاره يې سرونه وښندو.

٤_ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. د يوې ډلې غړي دې په وار د پورته لوست په اړه پوښتنې وکړي او د بلې ډلې غړي دې په خپل وار هغې ته ځوابونه ووايي. ښوونکی دې د بهير څارنه وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د هېواد د خپلواکۍ د ګټلو په اړه د مور او پلار يا نورو لويانو په مرسته خپل معلومات بشپړ او بله ورځ دې يې په ټولګي کې په خپله ژبه ووايي.

آزادي تر پاچاهيه لا تېرى کا

چې د بل ترحکم لاندې شي زندان شي

خوشحال خان ختک

قاضي او نوکر

■ له بېکارانو او بدکارو سره ناسته ولاړه څه زيان لري؟

دا يوه اخلاقي کيسه ده. زده کوونکي ښايي د لوست او زده کړې تر څنګ روزنيز او اخلاقي لوستونه هم زده کړي چې په پای کې په ښو او نيکو اخلاقو يو سمبال انسان ترې جوړ او د ټولنې او ولس د ښه خدمت جوګه شي. له نيکانو او ښو خلکو سره ناسته ولاړه سړی سمې او نيکې لارې ته رابولي، خو له بدانو او بېکارانو سره سړی د بدمرغۍ کندې ته لوېږي.

■ ايا تاسې له ښو خلکو سره د ناستې ولاړې په ګټه پوهېدلي یاست؟

■ دا څه معنا لري چې د ديګ تر څنګ ناسته د سړي جامې، لاسونه او پښې توروي؟

یو سړی له قاضي سره نوکر و. په ډېر اخلاص او ایمانداری یې د قاضي خدمت کاوه. قاضي هم ترې خوښ و او هر ډول مرسته به یې ورسره کوله.

یوه ورځ نوکر د قاضي د ځمکې په اړولو بوخت و. په ځمکه کې یې له سرو زرو یوه ډکه کټوه وموندله او نېغه یې قاضي ته راوړه. ورته ویې ویل: قاضي صاحبه! دا د سرو زرو کټوه مې ستا په پټي کې وموندله. قاضي ډېر زیات خوشحاله شو او مزدوري یې ورزیاته کړه. هر وخت یې مرستې ورسره کولې.

څه موده وروسته هغه سړي د قاضي مزدوري پرېښوده او بېکاره شو. له یوه او بل سره به ګرځېده. د خدای ﷻ کړه وو، له غلو او بد کارو سره ملګری شو. یوه ورځ یې د یوې ښځې غوړوالی پټې کړې. خلکو هغه ونیو او د غلا په تور یې محمکې ته راوست. په محکمه کې همغه قاضي ناست و چې دی ورسره څه موده د مخه نوکر و. غل یې قاضي ته وړاندې کړ.

قاضي چې مزدور ولید، نو ډېر خپه شو. له ځان سره یې وویل دا خو ډېر نیک سړی و. د یو بل چا په تور به یې دلته راوستی وي. که هغه غلا کولای، نو هغه زما په ځمکه کې موندلي سره زر به یې پټ کړي وو.

قاضي ترې پوښتنه وکړه چې درواغ او رښتیا څرګند شي. هغه هم ورته رښتیا وویل او خپل جرم یې ومانه. قاضي ورته وویل: ((زما په ځمکه کې دې د دې غوړوالیو سل هومره سره زر وموندل، خو بې خیانته دې راکړل. اوس دې دا ناڅیزه غوړوالی پټې کړي دي. ولې؟))

مزدور ورته وویل: ((لومړی مې له ښو خلکو سره ناسته او ولاړه وه. په غلا نه پوهېدم او نه مې بد کارونه کول. اوس له وزګارو او بدکارانو سره مل یم؛ ځکه په غلا او بدو کارونو روږدی شوم))

له پورته کیسې څخه مو دا نتیجه واخیسته چې هیڅ وخت باید له بدکارانو او وزګارو خلکو سره ناسته ولاړه ونه کړو. که کله له هغوی سره ناستې ته اړ شو، باید د هغوی له بدو کارونو څخه پند او عبرت واخلو.

له بدانو سره مه کښېنه هوښیاره
بدان تا باسي له ژونده له روزګاره
څو دې توان وي له بدانو لېرې ګرځه
چې بد ګرځې، بد په پرځې بد کرداره

د متن لنډیز:

په دېرو ټولنو کې دا وینا موجوده ده چې سړی باید له بدو خلکو سره له ناستې ولاړې ځان وژغوري. انسان د طبیعت له مخې منونکی خوی لري. ددې لپاره چې سړی له ناوړو او بدو کارونو خوندي پاتې شي، باید له بدانو سره خپله ناسته ولاړه کمه کړي. له پوهانو او عالمانو سره ناسته ولاړه سړی د نېکمرغۍ او له بدانو سره د بدمرغۍ خوا ته بیایي. اوس نو د هرچا خوښه چې ځان د بدمرغۍ کندې ته غورځوي او که له ځانه غوره او نېک انسان جوړوي! غوره او نېک انسان خپله هم نېکمرغه دی او ټولنه هم ورسره نېکمرغه کېږي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې دا لوست په پوره پام ولولي او که داسې کومه ورته کیسه یې په زړه وي، نورو زده کوونکو ته دې یې ووایي.

۲ــ له لوست څخه تر لاسه شوی پند دې په خپله ژبه ووایي.

۳ــ زده کوونکي دې په پورته لوست کې د پنځه ګونو (ی) ګانو لرونکې کلمې بېلې او هره ډله دې په یو لست کې ولیکي.

زده کوونکي دې پام وکړي چې د لوبو اوساعت تېرى پرمهال له چا سره ناسته ولاړه لري.

د خپلو ملګرو او همزولو په پام کې نيولو سره دې، دې کيسې ته ورته يوه کيسه دې سباته په ټولګي کې ووايي.

که خپلو اولادونو ته ادب ورزده کړئ، دا کار تر هرې ورځې صدقې ورکولو غوره دی.

حضرت محمد ﷺ

که سپين اوسره يې په کور کې تل وي
چې نه يې علم نه يې عمل وي
بنياد يې نشته آخر به خوار شي
بخت به ترکومه ورسره مل وي

عبدالقادر خټک

ښوونه او روزنه يوه لرۍ ده چې پيل يې د پلار او مور په لاسونو کې دی.

جان ديوي

پنځلسم لوست

عبدالقادر خان خټك: نامتو شاعر

■ د پښتو ژبې د کلاسيکو يا پخوانيو شاعرانو او ليکوالو په اړه څه معلومات لرئ؟

د پښتو ژبې په ادب کې ډېر نوميالي شاعران تير شوي دي چې زموږ ژبه او ادب يې غني کړی دی. د شعرونو ديوانونه لري او د ادب په نورو برخو کې يې هم په سلګونو کتابونه ليکلي او موږ ته يې راپرېښي دي. د خوشحال خان خټک کورنی په دې لړکې ډېر خدمتونه کړي دي. د دې لويې کورنۍ يوه څېره عبدالقادر خان خټک دی چې په دې لوست کې د هغه ژوند ليک او شعرونه لولو.

عبدالقادر خټک د پښتو ژبې د ستر لیکوال او د توري او قلم خاوند خوشحال خان خټک زوی دی. د زېږېدو نېټه یې (۱۰۶۳ هـ . ق) ده. د ژوند ښایسته ډېره برخه یې د وخت په تیارو کې پټه پاتې ده. له کوچنیوالي څخه یې په دودیزې زده کړې پیل کړی و. د عبدالقادرخان د وینا له مخې لومړنی استاد یې خپل پلار، خوشحال خان و.

د عبدالقادر خان خټک له اثارو داسې جوتیږي چې هغه لوړ علمي او ادبي صلاحیت درلود. خدایﷻ ښه استعداد ورپېرزو کړی و. پر پښتو سربېره په فارسي او عربي ژبو ډېر ښه پوهېده. عبدالقادر خان په دیني او ادبي پوهنو کې لوی لاس درلود او د همدې پوهنو تدریس یې هم کاوه.

عبدالقادر خان خټک د خپل علمي، ادبي او فرهنګي ژوند ترڅنګ سیاست ته هم لاس ورغځولی دی. د ملي او سیاسي هڅو په لړ کې یې له خپل پلار، خوشحال خان سره په ځینو مشهورو جګړو کې برخه اخیستې وه.

د عبدالقادر خان خټک شعرونه تصوفي او عرفاني اړخ هم لري.

زموږ د دغه شاعر د مړینې کره نېټه څرګنده نه ده، خو د ځینو شواهدو او تاریخي پېښو له مخې یې مړینه د (۱۱۲۵هـ . ق) کال په شاوخوا کې اټکل شوې ده.

د عبدالقادر خان د اثارو شمېره د (۶۰) په شاوخوا کې ښودل شوې ده چې د اشعارو دیوان، نصیحت نامه، ځلوېښت حدیثونه، قصیده برده، یوسف زلیخا اوګلدسته تر لاسه شوي او د ادم خان درخانۍ او د معماوو د رسالې نومونه یې اخیستل شوي دي.

د متن لنډیز:

عبدالقادر خان خټک خپلې زده کړې له خپل پلار خوشحال خټک څخه ترلاسه کړې دي. د هغه له اثارو څخه داسې جوتیږي چې هغه یو پوه او د ادبي واک او ښه استعداد خاوند و. په فارسي او عربي ژبو ډېر ښه پوهېده. عبدالقادر خان په دیني او ادبي پوهنو کې لوی لاس درلود او د همدې پوهنو تدریس یې هم کاوه. نوموړي زیات شمېر کتابونه لیکلي یا ژباړلي دي.

د عبدالقادر خټک د شعر دغه بېلګه ولولئ:

غزل

مه شه خوښ د پادشاهۍ په تخت ختلو
همېشه یې غم کوه د پرېوتلو
چې مو اوس کړې په مظلومو ردې رډې
غافل مه شه د دې سترګو د وتلو
چې پېشه یې همېشه دل آزاري وي
د هغو مخونه نه دي د کتلو
ځکه تل کړي په زردوزو جامو کبر
چې غافل یې د کفن د اغوستلو
د اجل د سورو تاخت ناګهاني دی
چې هیڅ کور یې نه خلاصیږي له نتلو
هغه زړه عبدالقادره چې مرده وي
په ګوګل دننه نه دی د ساتلو

فعالیتونه

- زده کوونکي دې په خپل وار پورته شعر په ډېره ښه او ادبي ژبه ووايي. (دیکلمه دې يې کړي.)

- زده کوونکي دې د لوست نوي لغتونه وار په وار په مناسبو او معنا لرونکو جملو کې وکاروي.
- دا بیت دې په خپله ژبه معنا کړي:

مه شه خوښ د پادشاهۍ په تخت ختلو
همېشه يې غم کوه د پرېوتلو

- دا بیت په نثر واړوئ:

چې مو اوس کړې په مظلومو ردې ردې
غافل مه شه ددې سترګو د وتلو

- ووايي چې له ګلستان څخه پر پښتو د ژباړل شوي کتاب نوم څه شی دی او چا ژباړلی دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه د پورته شعر درې، درې بیته په روانه ژبه په نثر واړوي او سبا دې يې د نورو ترمخه په ټولګي کې ووايي.

شاعران د ارزښتمنو او ښو انسانانو د سر پګړی دي.

ټاګور

شپاړسم لوست

دوديزې لوبې

■ ايا خپلې ملي او دوديزې لوبې پېژنئ؟

هر ولس ځانته ملي او دوديزې لوبې لري. افغانستان له دې پلوه خورا بډاى دى. په هېواد کې پرتې سيمې د خپل جغرافياوي اوتاريخي مخينې له مخې بېلابېلې لوبې لري. د هېواد په شمال کې وزلوبه خورا مينه وال لري، په داسې حال کې چې سانگې وهل د هېواد په سويلي ولايتونو کې خورا اوږد تاريخ لري. همداسې غبرګې نيول، خوسى کول اونور بيا د هېواد په ډېرو سيمو کې ترسره کيږي. زياتره دا لوبې د ژمي په موسم کې کيږي.

■ د هېواد په دوديزو لوبو پوهېدل څه ګټه لري؟

لوبې او سپورت یا بدني روزنه د یوې ټولنې د عمومي روزنې یوه برخه ده. د بدني روزنې له لارې د ټولنې د غړو روغتیایي حالت ښه کېږي او یوه روغه او سالمه ټولنه رامنځته کېږي. په سالمه ټولنه کې بدن او دماغ وده کوي. له بدني او دماغي یا فکري ودې پرته یوه ټولنه پرمختګ نه شي کولای.

بدني روزنه زموږ په هېواد کې خورا لرغونی تاریخ لري او لکه د نورو لرغونو ارزښتونو او معیارونو په څېر موږ ته راپاتې ده. په دې لوبو کې به داسې لوبې هم وي چې نه یوازې د وخت د تېرولو او تفریح لپاره ورڅخه کار اخیستل کېده، بلکې د جګړو پرمهال هم ډېرې ګټورې وې. دا لوبې لا تراوسه د هېواد په بېلا بېلو سیمو او کلو بانډو کې دود دي. له عادي ورځو پرته د اخترونو او د نوي کال په رادبره کېدو زیاتره دا لوبې په ډېرې مینې او لیوالتیا ترسره کیږي. پر دې برسېره زموږ په هېواد کې داسې لوبې شته چې د ماشومانو له خوا سرته رسیږي، لکه پټ پټانی، مشوانۍ یا خطکان، غوز لوبه او داسې نورې سیمه ییزې او کلیوالي لوبې.

د لویانو په لوبو کې د اس ځغلول، تیره اچول، خوسی، سانګې وهل، وزلوبه او نور شامل دي.

د اس ځغلول

د اس ځغلول زموږ په هېواد کې لرغونی تاریخ لري. دا لوبه له میلاد څخه دمخه زموږ د هېواد په ډېرو سیمو کې دود وه. زرګونه کلونه وړاندې د لویو قبیلومشرانو د اسونو ګلې لرلې. په تېرو وختونو کې د اس سپرلی او له اس څخه ګټه اخیستل په پوځي تشکیلاتو کې هم یو مهم ځای درلود. دا کار په بلخ، کندوز، تخار او جوزجان کې اوس هم دود دی او ډېره ګټه ترې اخیستل کیږي.

تېره اچول

دا لوبه په ټول افغانستان، په تېره بیا په ختیځو ولایتونو کې ډېره دود ده. په دې لوبه کې هغه ځوانان ډېره برخه اخلي، چې عمر یې د ۱۵ او ۳۵ کلونو ترمنځ وي. ددې لوبې د لوبغاړو شمېره دوه تنه یا له دوو څخه زیاته وي او زیاتره د پسرلي په موسم کې تر سره کیږي. په دې لوبه کې یوه داسې تیره ټاکل کیږي چې وزن یې د هغوی د عمر په تناسب وي. بیا یو ارت میدان ټاکي او په ټاکلي ځای کې یوه کرښه کاږي چې له هغې څخه مخکې ولاړ نه شي. له هغې وروسته د تیږې په اچولو پیل کوي. دا کار په نوبت تر سره کیږي او هر هغه څوک چې تر نورو یې تیره وړاندې اچولې وي، د لوبې ګټونکی اعلانیږي.

خوسی

خوسی یوه په زړه پورې لرغونې لوبه ده. دا لوبه د پښتنو په سیمو، په ځانګړې توګه په ختیځو ولایتونو کې ډېره دود ده. دا لوبه د مازیګر پر مهال او زیاتره د پسرلي په وخت کې ترسره کیږي. د لوبې د ترسره کولو لپاره یو لوی او ارت میدان ټاکل کیږي. لوبه د دوو څلور کسیزو یا پنځه کسیزو ډلو له خوا پرمخ وړل کیږي. د لوبو له ډلې څخه یو، یو تن د لوبې د میر یا مشر په توګه ټاکل کیږي. د میدان په یوې څنډې کې پنځوس متره وړاندې یو ځای د پتخې یا (پتې) په نوم ټاکي. لوبه داسې تر سره کیږي چې دواړه ډلې یو له بل څخه جلا یو د بل مخامخ ودریږي. یو، یو تن غښتلی هلک د پتخې په ځای کې ولاړ وي. د دواړو ډلو غړي خپلې ښي پښې شاته کاتوي او په کیڼ لاس یې ګوتې ټینګې نیسي. د لومړۍ ډلې غړي هڅه کوي ځانونه پتخې ته ورسوي، خو د مقابلې ډلې لوبغاړي یې مخه نیسي. لوبه تر هغې پورې روانه وي چې یا ټول غړي وسوځي او یا ځانونه پتخې ته وررسوي.

سانگې وهل یا د نېزې وهل

د هېواد له لرغونو لوبو څخه یوه هم د سانگې وهل دي. د سانگې له وهلو څخه اریایانو د جنگي الې په توگه کار اخیست. د نېزې کښتنۍ برخه د اوسپنې په تېره سر پوښل شوې وي. دا لوبه د تکړه او غښتلو ځوانانو له خوا په غښتلو او چابکو اسونو تر سره کیږي. ددې لوبې لپاره لوی میدان ټاکل کیږي. وروسته په دې میدان کې د یو، یو متر په واټن درې ځایه د ۳۵ سانتي مترو په اوږدوالي لرگین موږي په ځمکه کې ټک وهل کیږي. وروسته تقریبا د دوو سوو مترو په لیرې والي یو ځوان د اس په سپرلۍ ډېر چابک د موږو په لور راځغلي. کله چې موږو ته نژدې کیږي، خپل ځان د اس پرشا یوې خوا ته کږوي او نیزه په ښی لاس د موږي په لور برابروي، تر هغې چې موږی د نېزې په واسطه له ځمکې څخه راوباسي. په دې وخت کې دوه تنه ډولچیان ډولونه وهي. کله چې اس د موږي په لور ځغلي د ډولونو غږ د هرې شیبې په تېربدو تیزیږي. کله چې موږی د نیزې په څوکه پورته شي د ډولونو شور او زوږ لا پسې مست اوزیات شي. که موږی خطا شي د ډولونو غږ کرار او په عادي توگه وهل کیږي. په دې توگه د لوبې گټونکی او بایلونکی اعلانیږي.

دا لوبه په غزني او کټواز کې ډېر دود ده او زیاتره د جشنونو، ودونو او میلو پر مهال ترسره کېږي. دغه راز دا لوبه په مزارشریف او هزاره جاتو کې ډېر مینه وال لري او کله ناکله دا لوبې جوړوي.

وزلوبه

وزلوبه د افغانستان یوه ډېره لرغونې لوبه ده. ډېر خلك يې مینه وال دي. ددې لوبې تاریخ د مقدوني سکندر د یرغلونو په تاریخ پورې تړي. داسې هم ویل کیږي چې اریایي پهلوانانو به د دښمن پر لښکر باندې یرغلونه کول او د هغوی له عسکري ځایونو څخه به یې ژوندي، ژوندي خلك له ځان سره په اسونو وړل چې بیا وروسته یې د یوې لوبې بڼه غوره کړه. دا

لوبه د هېواد په شمالي برخو کې رامنځته شوې، له دې امله د بلخ، سمنگانو، جوزجان، بدخشان، تخار، کندوز، بغلان، فارياب او پروان په ولايتونو کې ډېره دود ده.

ددې لوبې لوبغاړي ته (چاپ انداز) يا (پهلوان) وايي. لوبه په يو حلال شوي خوسي ترسره کيږي. د خوسي خپټه تر حلالولو وروسته پاکوي او د ۲۴ ساعتونو لپاره په اوبو کې اچول کيږي چې پوستکی يې ټينگ او ښه کلک شي. د خوسي وزن د ۳۰_۴۵ کيلوگرامو په اندازه وي.

د وزلوبې لپاره د نورو لوبو په څېر يو ارت ميدان ټاکل کيږي. په هغې کې د جگولو دايره، د حلال دايره او بيرغ په څرگند ځای کې په نښه کيږي. لوبغاړي په دوو ډلو يا ټيمونو کې لوبه کوي. خوسی د جگولو په دايره کې اچول کيږي او بيا ټول چاپ اندازان ترې راتاويږي. هر يو هڅه کوي، چې خوسی له ځمکې راجگ او د ميدان په بلې برخې کې يې د بيرغ ترڅنگ د حلال په دايره کې واچوي. له بيرغ څخه د خوسي راتاوول يوه نومره لري او د حلال په دايره کې يې اچول دوې نومرې لري.

دا لوبه کله کله د دوو او کله د زياتو ډلو له خوا تر سره کيږي. که د دوو ډلو ترمنځ وشي، نو د لوبغاړو شمېره لس، لس کسان وي، خو د زياتو ډلو د گډون پر مهال د هرې ډلې د لوبغاړو شمېر پنځه، پنځه کسان وي. دا لوبه ډېره ستونزمنه او د ټپي کېدا او ان کله ناکله د مرگ خطر ورسره ملگری وي.

د متن لنډيز:

زموږ هېواد تاريخي دوديزې لوبې لري. هره يوه يې ځانته خپل ارزښت لري. دا لوبې په بېلا بېلو سيمو او بېلابېلو موسمونو کې ترسره کيږي. وزلوبه، سانگې وهل، تيره اچول، خوسی او نورې په زړه پورې لوبې دي. په دوديزو لوبو کې زياتې گټې پرتې دي. د بدني روزنې له لارې بدن پياوړی کيږي، ښه اخلاق په انسان کې وده کوي، انسان د ټولنې ارزښتمن غړی کيږي. همدارنگه په ملي کچه د ملي وحدت، وروروگلوی او يووالي د ودې او پراختيا لپاره خورا ارزښت لري.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې پر پنځوډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې د اس ځغلولو،
- دويمه ډله دې د تيرېږ اچولو،
- درېمه ډله دې د خوسي،
- څلورمه ډله دې د سانګې وهلو، او
- پنځمه ډله دې د وزلوبې په اړه خپل معلومات د ټولګي په وړاندې ووايي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- بدني روزنه د نيکو اخلاقو په پراخولو کې څه ګټه لري؟ بيان يې کړئ.
- د بدني روزنې ټولنيزې ګټې کومې دي؟
- بدني روزنه زموږ روغتيا ته څه ګټه لري؟

۳ـ زده کوونکي دې په متن کې خاص نومونه، عام نومونه، مفرد او جمع نومونه په ګوته او په بېلو بېلو ليکو کې دې يې وليکي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې له خپل پلار، تره يا بل خپلوان څخه پوښتنه وکړي چې د هغوی د ځوانۍ په وخت کې کومې کومې لوبې په کوم کوم موسم کې ډېرې دود وې. زده کوونکي دې پخپلو کتابچوکې د دغو لوبو په اړه له هغوی څخه معلومات وليکي او سبا ته دې په ټولګي کې پرې خبرې وکړي.

هانس کرستین اندرسن

Hans Christian Anderson

- له ملي او نړيوالو ادبي خېړو څخه د چا نومونه اخيستلى شئ؟

د ملي او ولسي ادبي خېړو په څنګ کې د نړيوالو ادبي خېړو او د هغوى د ژوند ليک او ادبي اثارو پېژندنه زيات ارزښت لري. زده کوونکي د هغوى له ژوند ليک څخه اغېزمن کيږي او همدارنګه يې له ادبي اثارو څخه خوند اخلي او په ځان کې د استعداد او پياوړتيا فکراو سوچ ورسره پيدا کيږي چې که وکړای شي، يوه ورځ هغوى هم دغه کچې ته ورسېدای شي. موږ دلته په دې لړۍ کې د هانس کرستين اندرسن لنډ پېژندليک او د کيسو يوه بېلګه راوړې ده. اندرسن کوچنيانو ته د کيسو په ليکلو کې خورا مشهوره نړيواله ادبي خېړه ده.

- ايا د اندرسن نوم مو اورېدلى دى؟
- ولې موږ د نړيوالو ادبي خيرو ژوند ليک لولو؟

هانس کرستین اندرسن (۱۸۰۵ — ۱۸۷۵ م) ډنمارکي شاعر او کیسه لیکونکی و. پلار يې موچي و. هانس د ځوانۍ عمر په بېوزلۍ کې تېر او يو متفکر او حساس ځوان ترې جوړ شو. په (۱٤) کلنۍ کې يې پلار مړ شو او مور يې بل مېړه وکړ. نوموړي له ستونزمن ژوند سره سره يوه غندونکې منظومه قطعه ولیکله. دې کار هغه ته زیات بریالیتوب وربه برخه کړ. اندرسن ډېر داستانونه او کیسې ولیکلې چې زیاتره يې کوچنیانو ته لیکل شوي دي. اندرسن نه یوازې د ډنمارك له نومیالیو لیکوالو څخه ګڼل کېږي، بلکې د نړۍ له سترو لیکوالانو څخه هم شمېرل کېږي.

دلته د هانس کرستین اندرسن د ((شهزادګۍ او نخود)) او ((بلبل او سور ګل)) د کیسو دوه پښتو ژباړې راوړو.

شهزادګۍ او نخود

په پخوا زمانو کې يو شهزاده و. شهزاده غوښتل په يوې ښې او بډایې کورنۍ کې واده وکړي. ددې کار لپاره يې ډېرو لرو اونژدې سیمو ته سفرونه وکړل.

شهزاده په خپلو سفرونو کې له بېلا بېلو کورنیو سره ولیدل، خو د هغوی په کورنیو کې يې د ځان وړ او مناسبه نجلۍ ونه موندله. په پای کې يې د واده فکر له سر څخه وایسته او خپل هېواد ته راستون شو.

په یوې توپاني شپې کې چې برېښنا ټول هسك روښانولو او ډېر سخت باران ورېده، د شهزاده د پلار (پاچا) د ماڼۍ د دروازې ټکول تر غوږه شول. پاچا وارخطا شو اوله ځایه جګ شو. خپل خدمتګار ته يې وویل چې لاړ شي او د ماڼۍ دروازه پرانیزي او وګوري چې په دې شپه کې څوك دروازه ټکوي؟ کله چې خدمتګار دروازه پرانیستله، ويې لیدل چې یوه نجلۍ باران لمده کړې او له سر او مخ څخه يې اوبه رواني دي. نجلۍ رانوته. هغه دومره لمده شوې وه چې په هرځای کې به درېده، هغه ځای به لمدېده.

ملکې ترې وپوښتل: ((ته څوک یې؟))

نجلۍ ځواب ورکړ: ((ستاسو د ګاونډي هېواد د حاکم لور.))

ملکې او پادشاه یوبل ته وکتل. ملکې په ورو وویل: ((زه هغه نن شپه ازمایم او معلوموم یې چې هغه رښتیا وایي او رښتیا هم شهزادګۍ ده او که نه؟))

وروسته نو پرته له دې چې چاته ووایي، خپلې کوټې ته لاړه. خپله بستره یې لرې کړه او یو نخود یې په بستره کې کېښود. بیا یې د ښکو یو توشک په هغې هوار کړ. خپلو خدمتګارانو ته یې وویل هغه نجلۍ دې کوټې ته راولي او ورته دې ووایي چې په دې بسترې کې ویده شي.

سهار د وخته چې شهزادګۍ له خوبه را پاڅېده، نو ملکې ترې وپوښتل: ((ایا بیګا دې سم خوب وکړ؟))

نجلۍ په ځواب کې وویل: ((نه، بېګاه هیڅ خوب رانغی. ځای مې ښه نه و. ډېره خرابه شپه مې تېره کړه.))

پادشاه اوملکه د نجلۍ له ځواب څخه ډېر خوشحاله شول. هغوی پوه شول، دا هغه نجلۍ ده چې هغوی ورپسې ګرځي. ځکه یوه حساسه او ځیرکه نجلۍ کولای شي تر توشک لاندې یو نخود وپېژني.

پادشاه او ملکې خپل زوی خبر کړ چې یوه مناسبه نجلۍ یې ورته موندلې ده. هغه په خپلو پښو دې ماڼۍ ته راغلې ده. له هغې وروسته شهزاده له هغې نجلۍ سره واده وکړ. هغه نخود یې په مناسب ځای کې د یو یادګار په توګه کېښود او کله به یې چې هغې ته کتل، هغه باراني شپه به یې یادېدله.

بلبل او سورګل

په ټولو ختیځو اشعاروکې د بلبل او د ګل د مینې خبرې کیږي؛ ځکه چې د شپې په تورې تیاره کې سندر بول بلبل د خپل خوشبویه ګل لپاره سندرې وایي.

ما (ازمیر) ته په ځېرمه پرتو لوړو سیموکې، چې ښاروان پکې خپل اوښان مخکې کړي وو، یو سور ګل ولید. وحشي کوترې د اسمانځکو ونو په څانګو او ښاخونو کې لاندې باندې الوتلې او بڼکې یې د سپینو زرو په څېر ځلېدې. کله به چې پرې د لمر وړانګې لګېدې نو د مرغلرو په څېر به برېښېدې.

د سورګل د بوټي په منځ کې یو ګل و، چې تر نورو ګلانو ډېر ښکلی و. یو بلبل د هغې تر څنګ ناست و او خپل خوږ او درد یې ورته غږولو. خو سورګل چوپ و. ان یو څاڅکی شبنم یې د خواخوږۍ د اوښکو په توګه له پاڼو څخه نه څڅېده. ګل د یوې تیږې په سینې پرېوتی و. سورګل وویل: ((هومر، د نړۍ تر ټولو ښه شاعر دلته ویده دی. زه خپل عطر ترې ځاروم او که تویان پاڼې پاڼې کړم، د هغه پرمخ یې شیندم. د نړۍ ستر سندربول دلته خاورې شوی او ما له دې خاورې څخه سر راپورته کړی دی. زه دهغه د قبر یو سورګل یم. داسې مغرور او ښکلی ګل چې تا بېوزلي بلبل ته نه غوړېږم.)) بلبل غمګین شو اودومره سندرې یې وویلې چې په ځمکې ولوېد او مړ شو.

یو سوداګر له اوښانو سره هلته ورسېد. د سوداګر کوچني زوی مړ مرغه وموند او د ستر شاعر د مړي ترڅنګ یې ښخ کړ. باد سورګل وښوراوه. شپه راغله. سورګل خپلې پاڼې له ځانه راتاوې کړې چې تود شي. یوه ډله بهرنیان هلته راغلل. د هغوی په ډله کې د شمال یو شاعر و. هغه ګل وشکولو او د خپل کتاب په پاڼو کې یې کېښود او د نړۍ بلې برخې،

يعنې خپل هېواد ته يې يوړ. سور ګل له غم او کړاو څخه مراوی شو او د کتاب د پاڼو په منځ کې ويده شو. کله چې هغه شاعر خپل هېواد ته ورسېد، کتاب يې پرانيست او ويې ويل: ((داګل مې د يو ستر شاعر له قبر څخه شکولی دی.))

سور ګل دا ټوله کيسه په خوب کې ليدلې وه. کله چې له خوب څخه پاڅېد، د يخ باد د لګېدو له امله يې يخني وشوه او له پاڼو څخه يې يو څاڅکی شبنم د شاعر په قبر ولوېد. کله چې لمر سهار خپل سر ځمکې ته راهسک کړ، سور ګل له پخوا څخه ډېر ښکلی برېښېده. توده ورځ وه او ګل په خپل تود هېواد، اسيا کې و. د پښو غږونه واورېدل شول. ځو تنه بهرنيان هغې خوا ته راروان وو. د هغوی په منځ کې د شمالي سيمې يوشاعر و. هغه ګل وشکولو، مچې يې کړ او خپل هېواد ته يې يوړ.

ګل لکه موميايي بدن د شاعر په کتاب کې پروت و. هر کله چې به شاعر خپل کتاب پرانيسته، ويل به يې: ((د سترشاعر د قبر ګل))، بس هغسې چې يې په خوب کې ليدلی و.

د متن لنډيز:

هانس کرستين اندرسن په يوې بېوزلې کورنۍ کې زېږېدلی دی. پلار يې موچي و. د کوچنيوالي او ځوانۍ عمر يې په ډېره تنګسه کې تېر کړی دی. نوموړی د خورا تېز فکر خاوند و. له ستونزو سره سره يې خپله هيله له لاسه ور نه کړه. د غندلو يوه منظومه يې وليکله. دې منظومې د هغه بخت راويښ کړ او له دې لارې د خلکو په خولو کې ولوېد. اندرسن ډېرې کيسې او داستانونه وليکل چې زياتره برخه يې کوچنيانو ته ليکل شوې ده. اندرسن نه يوازې په ډنمارک کې چې د هغه اصلي ټاټوبی دی، مشهور دی، بلکې په نړۍ کې له سترو ليکوالو څخه ګڼل کيږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- آيا تاسو تر دې دمخه د اندرسن کومه کيسه لوستې ده؟ که هو نو نوم يې واخلئ.
- د اندرسن د ماشومتوب او ځوانۍ عمر څنګه تېر شوی دی؟
- آيا د ژوند له ټولو ستونزو اوتنګسو سره يې خپله هيله له لاسه ورکړې وه؟
- آيا د اندرسن د ((شهزادګۍ اونخود)) کيسې درته خوند درکړ؟

۲- زده کوونکي دې په پورته لوست کې خاص نومونه په يو لست اوعام نومونه په بل لست کې وليکي او يوله بل سره دې مقابله کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د خپلې تجربې له مخې او يا هم د مور او پلار په مرسته يوه کيسه وليکي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ولولي.

يوازې هيله شرط نه دی، د هغې د لاسته راوړنې لپاره هڅه اوهاند هم شرط دی.

هانس کرستين اندرسن

د مطالعې ارزښت

■ آیا تاسو له مطالعې خوند اخلئ؟

په تېرو لوستونو کې مو د زده کړې په اړه یو څه ولوستل. دلته د مطالعې په اړه غږېږو. مطالعه لوستلو ته وايي. کېدای شي دا لوست د يو کتاب، يوې ورځپاڼې يا يوې مجلې متن وي، يوه کيسه وي يا بل کوم يو روزنيز مطلب. مطالعه نور ډولونه هم لري. لیدل او مشاهده کول هم د مطالعې برخه ده. انسان لکه څنګه چې د خپل بدن د ودې لپاره خوړو او ورزش ته اړتيا لري، همداسې د فکر او ذهن د ودې لپاره مطالعې ته اړتيا لري. دا مطالعه يوازې د ښوونځي او درسي کتابونو له لارې لاس ته نه راځي، بلکې انسان بايد د ذهن د لا ودې لپاره په موضوع پورې اړوند نور کتابونه او ليکنې هم ولولي.

■ د مطالعې له لارې څه شی ترلاسه کولای شو؟

■ مطالعه زموږ د ژوند لپاره څه ارزښت لري؟

مطالعه یوازې په کتاب پورې محدوده نه ده. د کتابونو او لیکل شوو متونو د لوستلو تر څنګ د خپل چاپېریال او په هغې کې د پرتو شیانو په هکله سوچ کول هم د مطالعې یوه برخه ده. د بېلګې په توګه، غرونه، سیندونه، سمندرونه، ځنګلونه، طبیعي منظرې، لمر، سپوږمۍ او ستوري او داسې نور شیان زموږ شاوخوا ته پراته دي. په دې هکله سوچ کول چې دا ټول د انسان د ګټې او خدایي نظام د ټینګښت په موخه رامنځته شوي او هر یو زموږ په ژوند مستقیمې او یا غیر مستقیمې اغېزې لري. که په دوی کې یو یا ټول نه وای، څه به پېښ شوي وای او زموږ پر ژوند به یې څه ډول اغېزه کړې وای؟

مطالعه یو مهارت او وړتیا ده او د مینې له لارې په انسانانو کې پیدا کېږي. د نړۍ ټولو پوهانو او لیکوالو، نوښتګرانو (مخترعینو) اونورو د خپلې ژورې مطالعې له لارې ناپېژندل شوې او تر ځمکې لاندې پټې خزانې او سرچینې د بشر د خدمت لپاره چمتو کړې دي.

په ورځپاڼو، مجلو او نورو مهالنیو خپرونو کې ګڼون او د هغو لوستل سړی په هېواد کې دننه او له هېواده بهر له ورځنیو پېښو څخه خبروي. د ناولونو، کیسو او داستانونو لوستل د انسان فکري خواړه ځواک غښتلی کوي. د دیني او مذهبي کتابونو لوستل او مطالعه سړی له دیني موضوعاتو سره اشنا کوي. د راډیو او تلویزیون د روزنیزو او علمي خپرونو اورېدل او لیدل سړی په فکري لحاظ بډایوي. د تفریحي فلمونو ننداره د سړي دماغ پیاوړی کوي او ستړیا یې له منځه وړي.

د مطالعې د هر اړخیزو ګټو په پام کې نیولو سره باید موږ خپل وخت وزګار تېر نه کړو. تل مو کتاب په لاس کې وي. هرځای چې وي، ددې وخت لرو چې کتاب ولولو، د خپل شاوخوا په هکله فکر وکړو او د هر څېز په باره کې له ځان څخه پوښتنې وکړو. وخت لکه سره زر دی اوهیڅوک سره زر وړیا له لاسه نه ورکوي. مطالعه ټاکلی ځای او وخت نه لري. په هر وخت او هرځای کې کولی شو، یو څه شی ولولو. که سرویس ته سترګې په لار واوسو، که په موټر کې واوسو، که په کور کې واوسو یا بل هر ځای، د مطالعې لپاره وخت

او فرصت لرو، باید له لاسه یې ورنه کړو. یوازې هغه مهال چې له انسان سره پاتې کېږي، هغه د مطالعې مهال دی او بس.

مطالعه او لوست هم د ژوند د مهمو موضوعګانو په څېر ټینګ هوډ او عزم ته اړتیا لري. د دې کار لپاره باید خپل کارونه ښه پلان کړو او مطالعې ته زیات وخت ورکړو. دا یو حقیقت دی، موږ هغه کارونه ښه سرته رسولای شو چې مینه ورسره ولرو.

په لوست او مطالعې کې باید خپل حواس په کار واچوو. په تیره بیا غوږ او سترګې د موضوعګانو په درک کې ځانګړې ارزښت لري. د اورېدو له لارې کولای شو د لوست مفهوم پیدا کړو. ښه به دا وي چې د فورمولونو او لغاتو د یادولو پر ځای د هغوی شکل او بڼې حافظې ته وسپارو او محتوا یې یاده کړو.

د متن لنډیز:

مطالعه د انسان ذهن پیاوړی کوي. هغسې چې ورزش بدن پیاوړی کوي، دغه شان مطالعه د انسان ذهن او فکر پیاوړی کوي. هرکتاب، مجله یا د لوستلو بل کوم څیز چې په هرځای او هر وخت کې په لاس راغلل، باید ویې لولو. وایي، هر کتاب په یو وار لوستلو ارزي. د ژوند ټولې علمي اړتیاوې په درسي کتابونو کې نشته. دا کتابونه تاسو ته د زده کړې لارې چارې درښیي او همدغه لارې دي چې تاسې پرې خپله پوهه له نورو کتابونو څخه تر لاسه کوئ. باید تل مطالعه وکړو او یوه شېبه هم بېکاره تېره نه کړو. درسي کتابونه لکه د څراغ په څېر دي اوموږ ته نور ګټور کتابونه ښیي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو تشریحي ځوابونه ووایي:

- آیا د مطالعې لپاره ټاکلی وخت اوځای شته؟ بیان یې کړئ
- آیا له مطالعې پرته انسان خپله پوهه پراخولی شي؟ څنګه؟ بیان یې کړئ.

۲ــ د لاندې جملو خالي ځایونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړئ:

- مطالعه یو مهارت او .... ده.
- .... د انسان فکر اوذهن پیاوړی کړي.
- هر کتاب یو وار په .... ارزي.

۳ــ پنځه تنه زده کوونکي دې د مطالعې په اړه دوې، دوې دقیقې خبرې وکړي او نور زده کوونکي دې ترینه د موضوع په اړه پوښتنې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې د مطالعې لپاره د کور د غړو په مرسته یو کتاب یا مجله یا کومه ورځپاڼه وټاکي او په بله ورځ دې نورو زده کوونکو ته د هغه د مطالعې د ګټو په اړه خبرې وکړي.

نولسم لوست

د یووالي گټه

■ تاسې د یووالي په خوند پوهیږئ؟

د یووالي او اتفاق په اړه مو په تېرو ټولگیو کې یادونه کړې ده. دلته په لنډ ډول یوه کیسه چې پکې په عملي ډول د یووالي خوند نغښتی دی، لولو. یووالی له کورنۍ څخه نیولې ان د هېواده په کچه ډېر ضروري دی. څنگه چې یوه وړه کورنۍ د بې اتفاقۍ له کبله خرابېږي همدارنگه یو هېواد هم د خپلو وگړو له بې اتفاقۍ څخه ډېر زیان مومي.

■ تاسو د یووالي د ارزښت په اړه څه معلومات لرئ؟

■ د یووالي گټه څه ده؟

وايي، يوه ورځ د کوترو يو سېل راغی او په يوې کروندې کې کښېناستې. هلته د غنمو دانې پرتې وې. يوې کوترې ولېدلې، وروالوته، دانو ته کښېناسته او په ټولولو يې پيل وکړ. نورې کوترې هم ورپسې ورغلې او په دانو ټولولو لګيا شوې. کله چې په دانو مړې شوې، د الوتلو تکل يې وکړ. څو کوترې په دام کې نښتې وې، وانه الوتلای شوې. هرې يوې شتګنې وهلې چې ځان خلاص کړي، خو څه يې لاس ته رانغلل.

په دوی کې يوه هوښياره کوتره وه، ويې ويل: ((هغه وخت چې موږ دا خوندورې دانې لېدلې وې، بايد فکر مو کړی وای چې دا دانې چا او د څه لپاره اچولې دي. که مو فکر کړی وای په دې کړاو به اخته شوي نه وو. اوس هم بايد يو فکر وکړو، کېدای شي ځانونه خلاص کړو. لږه دمه وکړئ، کله چې ما وويل نو ټولې په يو دم له ځايه پورته شئ.))

ښکاري چې لږ څه وړاندې ناست و، ويې ليدل چې کوترې په دام کې نښتې دي، ورمنډه يې کړه. په دې وخت کې هغې هوښيارې کوترې د پورته کېدو امر وکړ. ټولې يو دم له ځمکې پورته شوې. دام يې له ځان سره په هوا کړ او لاړې.

ښکاري چې دا حال وليد د کوترو په لور يې ورمنډه کړه. لږه شېبه وروسته يې کوترې له سترګو پنا شوې. د ښکاري تمه پرې شوه او سترې ستومانه راستون شو.

د متن لنډيز:

کوترې وږې وې. د دانو خوړلو لپاره په يوې کروندې کې کښېناستې. په دانو خوړلو يې پيل وکړ. خبرې نه وې چې ښکاري ورته دام ايښی و. دانې يې ټولې کړې، مړې شوې، غوښتل يې چې والوزي. يو څو کوترې والوتې، خو نورې په دام کې نښتې وې. په پاتې شوو کوترو کې يوه هوښياره کوتره وه. يوه لاره يې وسنجوله. ټولو ورسره ومنله. په يو غږ والوتې. دام يې له ځان سره په هوا او ځانونه يې د ښکاري له منګولو څخه وژغورل. دا د يووالي او اتفاق برکت او ګټه وه.

څرګندونه

سېل: د مرغیو، کوترو یا نورو الوتونکو لویې ډلې ته سېل وایي چې په هوا کې له یو ځای څخه بل ځای ته ځي.

شتنکې: د لاس او پښو وهلو حالت ته شتنکې ویل کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- کوترې ولې کروندې ته راښکته شوې؟
- هلته یې ایښودل شوی دام ولې نه و لیدلی؟
- له دانوخوړلو وروسته یې څه وکړل؟
- ستاسو په اند له اسارت څخه د یو راوتلي آزاد ولس د برې راز په څه شي کې نغښتی دی؟
- ښکه کولای شو یو موټې او پرمختللې هېواد ولرو؟

۲ـ د لاندې هرې پوښتنې لپاره درې، درې ځوابونه درکړل شوي. تاسو یې تر ټولو سم ځواب په نښه کړئ:

- کوترې چېرته کښېناستې؟

الف: په باغ کې

ب : د ونو په ځنګل کې

ج : په کروندې کې

- کوترې ولې وانه الوتلې؟

الف: ټولې ترلې وې.

ب : په دام کې نښتې وې.

ج : ښکاري نیولې وې.

- کوترې د څه شي په برکت د ښکاري له لاسه ووتې؟

الف: د ډېر مرېښت په برکت

ب : د الوتلو په برکت

ج : د یووالي او اتفاق په برکت

۳ــ د زده کوونکو یوه ډله دې په پورته متن کې عام نومونه پیدا او ودې لیکي. بله ډله دې په پورته متن کې د (ی) ډولونه په ګوته کړي. دواړه ډلې دې له ټولو زده کوونکو سره په خپلو لاس ته راوړنو خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کلي، کور او ښار کې د اتفاق او یووالي کومه کیسه سبا ته په ټولګي کې واوروي. ښه به وي که په دې اړه په خپل کور کې له مور او پلار او خپلوانو څخه پوښتنې وکړي.

په یوه ګل نه پسرلی کیږي
له یوه لاسه ټک نه خېژي.

شلم لوست

د سبو ګټې: ورځنۍ اړتیا

- تاسو کوم ډول سابه زیات خورئ؟

سابه د انسان د بدن د پیاوړتیا لپاره ډېر ارزښت لري. په سبو کې داسې ویټامینونه او معدني مالګې شته چې په نورو خوړو او ان په میوو کې نشته. ددې لپاره چې بدن مو له هر راز موادو څخه برخمن شي، باید په خپلو ورځنیو خوړو کې هرومرو سابه ولرو. هغه کورنۍ چې له سبو څخه ډېره ګټه اخلي، د هغو کورنیو په پرتله د ښې روغتیا خاوندې وي چې له سبو څخه هغومره ګټه نه اخلي.

- تاسو د سبو ګټې پېژنئ؟
- له سبو خوړلو پرته د انسان بدن په بشپړ ډول وده کولای شي؟

انسانان، څاروي، الوتونکي او په پای کې ټول ژوندي موجودات د خپل پایښت او ودې لپاره اوبو او خوړو ته اړتیا لري. څاروي او الوتونکي هغه شی خوري چې ویې مومي. انسانان بیا هغه شیان خوري چې د بدن د ودې او سلامتیا لپاره یې ګټور وي.

د انسان بدن د وینې، هډوکو، غړو، غوښې، پوستکي او نورو د ودې او لویېدو لپاره ځانګړو موادو او خوړو ته اړ دی. د بېلګې په توګه پروټین، کاربوهایدریت، شحم، منرالونه، ویټامینونه او نور هر یو په خپل وار د انسان د بدن په ودې، غښتلتوب، ذهني پراختیا، د هډوکو په جوړښت او نورو کې ستره برخه لري. دا مواد ټول د خوړو په یو جزء کې نشته. باید د هغوی د ترلاسه کولو لپاره بېلا بېل خواړه وخوړل شي. د بېلګې په توګه پروټین په غوښه، شېدو اوهګیو او غلو دانو، لکه لوبیا او نورو کې شته. په خوړو کې د کاربوهایدریت شتون د بدن د تودوخې او ځواک د راپیدا کېدو لامل کیږي. ټول خواړه بدن ته طاقت ورکوي، خو د ځینو شیانوخوړل د بدن طاقت ډېر زیاتوي.

کاربوهایدریت لوړه ډېر ژر پای ته رسوي. کاربوهایدریت په جوارو، وریجو، دال، کچالو، چوغندرو، ګنیو، کېلو، منو اونورو کې په زیاته اندازه پیداکیږي. هغه خواړه چې کلسیم لري، د هډوکو په جوړولو کې مرسته کوي. دې ډول توکو ته معدني توکي وایي. همدا راز ویټامینونه د بدن د غړو په ودې او د بدن د عمومي موازنې په ساتلو کې زیات ارزښت لري. ویټامینونه په مېوو او سبو کې پیدا کیږي.

سابه زیاتره داسې توکي لري چې د بدن د ودې او پراختیا لپاره تر ټولو نورو خوړو ګټور او بډای دي. د بېلګې په توګه: په سبو کې ډېر معدني مواد شته. همدا راز هغه مواد چې په ټېپرو، کاهو، کدو او ګازرو کې شته، د خوړو په نورو توکو کې نه موندل کیږي. له دې امله هر راز خواړه باید هرومرو په خپل وخت او موسم کې وخوړل شي.

که پام مو کړی وي، د کلو او باڼدو اوسیدونکي تر ښاري اوسیدونکو زیات روغمن او په پرتلیز ډول د اوږده عمر خاوندان وي. ددې لامل دا دی چې هغوی زیاتره سابه خوري.

ځینې سابه اومه خوړل کیږي، خو ځینې نور یې بیا پخولو ته اړتیا لري. د سبو اوبه باید د پخولو پر مهال توېي نه شي، ځکه کېدای شي ټول ګټور توکي یې له منځه لاړ شي. خام

سابه باید تر خوړلو د مخه ښه پاک شي، د پتاسو په محلول کې پرېمنځل شي او یا لږ تر لږه د لس، پنځلسو دقیقو لپاره په مالگینو پاکو اوبو کې واچول شي. گندنه، دڼیا، پیاز او نور چې خام خوړل کیږي، باید هیڅکله ناپاکه ونه خوړل شي. د امکان تر حده پورې باید پر دسترخوان د نورو خوړو ترڅنگ د سبو یو ډول موجود وي چې په نورو خوړو کې له شتو توکو سره یوځای د بدن د اړتیا وړ توکي پوره کړي.

ځینې سابه د خپل ارزښت له مخې په خپل موسم کې وچېږي او بیا په هغه موسم کې خوړل کېږي چې نه پیداکېږي. په دې سبو کې شوتل، شپیشته، بینډۍ، د بادرنگو پوستکي، پیاز او رومي بانجان (باټینگر) راځي.

د متن لنډیز:

په سبوکې ډېرې گټې پرتې دي. سابه بېلابېل ډولونه لري. د معدني موادو له مخې سابه تر نورو خوړو ډېر بډای وي. په هر موسم کې بېلا بېل سابه پیدا کیږي. له دې امله هر راز خواړه باید هرومرو په خپل وخت او موسم کې وخوړل شي. همدا راز هغه مواد چې په ټېپرو، کاهو، کدو او گازرو کې شته، د خوړو په نورو توکو کې نه موندل کیږي. هغه سابه چې پخېږي، باید د پخولو پر مهال یې اوبه تویې نه شي. همدا راز هغه سابه باید ښه پرېمینځل شي چې خام خوړل کیږي . په خپلو ورځنیو خوړو کې باید د شونتیا تر کچې پورې هرو مرو سابه ورگډ کړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنوځواب ووایي:

- موږ ولې سابه خورو؟

- د سبو نه خوراک د څه شي لامل کيږي؟
- هغه سابه چې خام خوړل کيږي، ولې ډېرو پرېمنځلو ته اړتيا لري؟

۲ـ زده کوونکي دې ځواب ووايي:

- دا سمه ده چې ووايو، دا سابه مې خوښېږي او هغه نه؟
- که يو څوک په يو موسم کې د هغه موسم سابه ونه خوري، څه تاوان به يې کړی وي؟
- د سبو څو ډولونه پېژنئ؟

۳ـ زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پيدا او ودې ليکي.
- دويمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پيدا او هغه دې وليکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ی ګانې) پيدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتيب سره بېلې بېلې وليکي.

٤ـ زده کوونکي دې د لاندې جملو تش ځايونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړي:

- د .... اوبه بايد د پخولو پر مهال تويې نه شي.
- خام سابه بايد لږ تر لږه د شلو دقيقو لپاره په .... پاکو اوبو کې واچول شي.
- په سبو کې ډېر .... مواد شته.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو ميندو په مرسته د سبو د ګټو په اړه معلومات راټول او په يو څو کرښو کې دې وليکي. همدا شان پام دې وکړي چې هغوی زياتره کوم ساب‍ه پخوي. خپل معلومات دې سبا ته په ټولګي کې ولولي.

چاپیریال څنګه وساتو؟

■ تاسو چاپېریال پېژنئ؟

زده کوونکي باید خپل چاپېریال د خپل ټاټوبي په توګه وپېژني. د رغنده او سمبال ژوند لپاره دي هغه ته پوره پام وکړي. خپله روغتیا، بدني وده او ښکلا دې په هغه کې وګوري. د هغه په ساتنه کې دې له زړه نه هڅه وکړي. هرڅوک باید د چاپېریال په پاک ساتنه کې خپله ونډه سرته ورسوي. دا ونه وایي چې په ما یې څه. دا په ما پورې اړه نه لري.

■ که چاپېریال پاک ونه ساتل شي، څه به پېښ شي؟

■ د چاپېریال د پاک ساتلو دنده د چا پر غاړه ده؟

■ چاپېریال څنګه ښکلی کېږي؟

ټول هغه شیان چې زموږ شاوخوا ته پراته دي او یا یې زموږ شاوخوا نیولې ده، چاپېریال بلل کیږي. په ځانګړې معنا چاپېریال د انسان د استوګنې ور توکي، شیان او شاوخوا ځمکه او په هغې کې پراته ټول شیان دي. په عمومي معنا، چاپېریال ټوله هغه سیمه ده چې انسانان پکې اوسیږي. په دې توګه غرونه، سیندونه، ځنګلونه، کرنیزې ځمکې، دښتې د طبیعت او د بشر په لاس راغلي بدلونونه په چاپیریال کې راځي.

په دې ډول یو ته د ژوند یا استوګنې چاپېریال او بل ته عمومي چاپېریال ویل کیږي.

د استوګنې په چاپېریال کې بیا یوه کورنۍ، د هغې ګاونډ او په هغې پورې اړوند شیان شامل دي. موږ په چاپېریال کې ژوند کوو، سا پکې اخلو، د ژوند اړتیاوې ترې برابروو او د هغه پاکي او ناپاکي مو پر روغتیا باندې نېغ په نېغه اغېزه لري. له دې امله زموږ د ټولو دنده او ټینګ مسؤولیت دی چې خپل چاپېریال ښکلی کړو، پاک یې وساتو او د یوه ښه او خواږه ژوند لپاره یې چمتو کړو. که د کورونو تر شنګ مو د اوبو ویالې بهیږي، باید له اوبو ځخه یې د څښلو او کارولو لپاره سمه ګټه واخلو. خځلې او ناپاکي پکې ونه غورځوو که مېوه لرونکې یا سیوري لرونکې ونې مو شاوخوا ولاړې وي، باید پالنه یې وکړو او ښاخونه یې پرې نه کړو. د کور خځلې او د خوړو پاتې شوني هرځای ونه غورځوو او په یوه سم ځای کې یې ځای پر ځای او یا یې تر خاورو لاندې کړو. د خپلو کورونو د ټټیو مخې بندې کړو او پرې نه ږدو چې انساني فضله مواد کوڅو او لارو ته راووځي. د کورونو تر شنګ داسې شیان ونه سوځوو چې هوا یې خرابه شي. د ولاړو اوبو ډنډونه له منځه یوسو، چې د ډول ډول ناروغیو، په تېره د ملاریا او کالدانې د ماشو د راپیداکېدو او ډېروالي لامل کیږي. په همدې توګه د سیمې د سمسورتیا لپاره د نیالګیو په کرلو او د باغونو، تفریح ځایونو او چمنونو په جوړولو، خپله سیمه لا ښایسته او ښکلې کړو.

ځنګلونه، څرځایونه، کرنیزې ځمکې او سیندونه زموږ د ژوند د پایښت لپاره ډېر ارزښت لري. باید په ساتنه او څارنه کې یې هر راز هلې ځلې وکړو. د ځمکې د ښویېدو د مخنیوي او ورښت لپاره ځنګلونه ډېر ارزښت لري. د بادونو د مخنیوي او له یوه ځایه بل ځای ته د شګو د لیږدونې د مخنیوي لپاره د ونو او ځنګلونو جوړول ډېر اړین دي.

د متن لنډيز:

زموږ د استوګنې شاوخوا ته چاپېريال وايي. کور، کوڅه، سړک، باغ، ويالې، ونې، ځنګلونه او داسې ډېر نور د چاپېريال برخې دي. په چاپېريال کې موجود شيان د يو نسل مال نه دی، بلکې له هغو څخه بايد راتلونکي نسلونه هم ګټه واخلي. له دې امله بايد دچاپېريال په ساتلو کې ډېرې هلې ځلې وکړو. د سيمې د سمسورتيا لپاره د نيالګيو په کرلو او د باغونو، تفريح ځايونو او چمنونو په جوړولو خپله سيمه لا ښايسته او ښکلې کړو.

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې لاندې جملې سمې کړي:

- د چاپېريال استوګنې زموږ شاوخوا ته وايي.
- ښکلې لا ښايسته خپله او سيمه کړو.
- ښکلی څنګه چاپېريال کېږي؟

۲ــ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

- چاپېريال څه شي ته وايي؟
- په چاپېريال کې کوم شيان راځي؟
- چاپېريال د يو نسل مال دی، که د ډېرو؟ څرګنده يې کړئ.

۳ــ زده کوونکي دې يو په يو په متن کې راغلي نوي لغتونه د کتاب د پای له پاڼو څخه معنا او په جملو کې دې يې وکاروي.

٤_ د لاندې عبارتونو په مرسته نوې جملې جوړې کړئ.

د کلو او باڼو طبعيت

پاکې او رڼې اوبه

شنې او سمسورې ونې

٥_ دوه شعرونه يا داسې ښکلې ادبي جملې وليکئ چې په يو کې د لمر او په بل کې يې د اوبو په هکله خبرې شوې وي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل استوګنې د چاپېريال د لا ښکلا او ښايست لپاره د خپلې خوښې يوه طرحه جوړه او په بله ورځ دې پرې د نورو زده کوونکو په وړاندې خبرې وکړي.

زده کوونکي دې لاندې جدول په کتابچه کې وليکي، د (چاپېريال) کلمه دې پيدا او په خپله خوښه دې رنګه کړي.

ا	ج	*	*	د	ر
چ	ب	*	*	و	ل
ا	پ	ى	ر	ي	ا
ط	ع	ب	ل	ن	ط
خ	ا	س	م	و	ع

ژبه اوګرامر

■ ژبه څه شی ده؟

انسانان د ژوند له هماغه لومړي پیل څخه د یو بل د پوهولو راپوهولو لپاره ژبې ته اړ وو. هغوی اړ وو چې خپل فکر یو بل ته انتقال کړي او د بل په فکر باندې ځانونه وپوهوي؛ ځکه یوازې د لاس او سر په اشارو د انسان فکر په بشپړ ډول بل چاته نه رسیږي. له دې امله ژبه د خپل ارزښت له مخې د انسان په ژوند کې خورا مهم رول لري. ژبه ده چې انسان پرې خپل فکر او نظر بیانوي. خپل مطلب اوغوښتنې یو بل ته وایي او همدا شان د نورو په غوښتنو پوهیږي. ژبه انسانان له ځارویو څخه بېلوي.

■ که ژبه نه وای څه به پېښ شوي وای؟

■ له ژبې پرته انسان اوسني پرمختګ ته رسېدای شو؟

د هغو کلمو او خبرو ټولګې ته ژبه ویل کیږي چې یو څوک یې بل چا ته د خپل فکر د بیان لپاره کاروي. په دې کې ټولې نښې او اشارې هم راځي چې د یو مطلب د افادې لپاره کارول کیږي.

ژبپوهان ژبه د خبرو او اشارو داسې یوه لړۍ بولي چې د یوې ټولنې وګړي یې یو له بله د پوهولو او راپوهولو لپاره کاروي او یو بل ته یې اوروي. په دې توګه ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو راپوهولو یوه اله او وسیله ګرځي. وینا او خبرې کول د افکارو د څرګندولو ډېره ښه وسیله ده او له دې امله انسانان پر نورو حیواناتو امتیاز او غوراوی لري.

ټولې قاعدې او قوانین چې د یوې ژبې د سم ویلو او سم لیکلو په اړه خبرې کوي، د ژبې ګرامر ورته ویل کیږي.

ګرامر د یوې ژبې جوړښت د ژبې د خپلو ځانګړنو په رڼا کې څېړي. هره ژبه ځانته ګرامري قوانین او لارې چارې لري، نو ځکه د ژبې د ګرامریه لیکنه کې خپله د هماغه ژبې قواعد او اساسات غوره ګڼل کیږي.

معرفة الافغاني یو درسي ګرامر دی. پیرمحمد کاکړ دغه ګرامر په احمد شاهي دور کې لیکلی دی. پیر محمد کاکړ د پښتنو له لومړنیو لیکوالانو څخه دی چې د پښتو ژبې د لغاتو او کلمو د ټولولو فکر یې وکړ او د ژبې ابتدایي ګرامري بنې یې سره راغونډې کړې او د یوې کوچنۍ رسالې په ډول یې ولیکلې چې د ((معرفة الافغاني)) په نامه یادیږي.

پیر محمد کاکړ د احمد شاه بابا د زوی شهزاده سلیمان او د کورنۍ د نورو غړو استاد و. د معرفة الافغاني په نامه د پښتو ژبې دغه لومړنی ګرامر یې د هغه لپاره ولیکه.

پیر محمد کاکړ د خپل وخت لوی عالم او د پښتو ژبې مشهور شاعر و چې د پښتو اشعارو دیوان یې چاپ شوی دی.

د متن لنډيز

ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو راپوهولو وسيله ده. انسانان خپل فکر د ژبې په واسطه بيانوي. ژبه چې د انسان فکر بيانوي، له يو لړ غږونو، نښو او اشارو څخه جوړه شوې. د بېلګې په توګه د مېز نوم دراواخلئ. کله چې د مېز کلمه واورېدل شي، سمدستي ستاسو ذهن ته د ميز انځور ودرېږي. د مېز کلمه د مېز له جوړېدو دمخه نه وه، بلکې کله چې مېز جوړ شو، خلکو ورته د مېز نوم ورکړ او ټولو ومانه.

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې ځوابونه ووايي:

- ستاسو په اند ژبه د انسانانو تر منځ په پوهولو راپوهولو کې څومره ارزښت لري؟

- که ژبه نه وای انسانان به له کومو ستونزو سره مخامخ وو؟

۲ــ د لاندې جملو په تش ځايونو کې اړوندې کلمې پر پنسل وليکئ:

- هره .... ځانته ګرامري قوانين او لارې چارې لري.
- .... يو درسي ګرامر دی.
- وينا او خبرې کول د .... د ځرګندولو ډېره ښه وسيله ده.

۳ــ لاندې هرې پوښتنې ته درې ځوابونه ورکړل شوي، تاسو ترټولو سم ځواب په نښه کړئ:

انسانان له هماغه لومړي پيل څخه څه شي ته اړ وو؟

- له ختو جوړو شوو کورونو ته؟
- لاس ګاډو او ځارويو ته؟

- پوهولو راپوهولو ته؟

گرامر د يوې ژبې څه شى تر کتنې لاندې نيسي؟

- د يوې ژبې د جوړښت سيستم،
- د يوې ژبې د ويلو او اورولو څرنګوالى،
- د يوې ژبې د نوو کلمو شمېره.

انسان خپل ذهني انځور په څه شي بيانوي؟

- د ګوتو په اشارو،
- په ژبې او بيان،
- په سمو اورېدلو.

٤ـ زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پيدا او ودې ليکي.
- دويمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پيدا او ودې ليکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ى ګانې) پيدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتيب سره بېلې بېلې وليکي.

کورنۍ دنده

که د چا يوه ژبه زده او د چا له يوې ژبې څخه ډېرې زده وي، د دوى ترمنځ توپير څه دى. زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې په دې اړه څو کرښې په کور کې وليکي.

درویشتم لوست

د نشې زیانونه

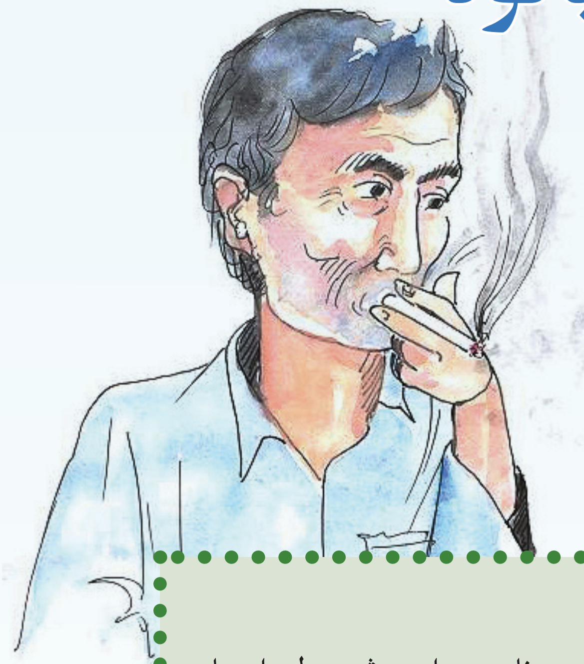

■ نشه پر ژوند څه اغېز کوي؟

نشه یو تباه کوونکی عمل دی. نشه چې په هر نامه وي او هرڅومره لږه او ساده وي، خو پای یې خورا ناوړه دی. که یو ځلې څوک په نشه اخته شو، بیا نو په ډېر کړاو ترې سرې خلاصېدای شي. زیاتره ځوانان په بېلابېلو پلمو په نشې روږدي کېږي. کله ورته په پیل کې نشه یو عادي او د لوبو کار برېښي. کله د میندو او پلرونو ترمنځ چال چلن سم نه وي او په دې توګه یو ځوان نشې ته مخه کوي. کله هم د یوې کورنۍ اقتصادي کچه کمزورې وي. داسې ډېر نور لاملونه شته چې په نشې باندې د روږدي کېدو سبب کېږي.

■ ستاسو په اند به د یو نشه یي ځوان ژوند څنګه وي؟

■ څنګه کولای شئ په خپل چم اوګاونډ کې په نشې باندې د ځوانانو د اخته کېدو مخه ونیسئ؟

نشه یي توکي هغه دي چې کارونه یې د مرکزي اعصابو د نظام د ګډوډۍ او د روږدیوالي، لتۍ او ګنګستیا لامل کیږي.

نشه یي توکي هم په طبیعي او هم په مصنوعي توګه پیدا کیږي، لکه اپین چې د کوکنارو له بوټي څخه لاس ته راځي او هم په مصنوعي او کیمیاوي توګه په لابراتوارونو کې جوړیږي، لکه هیروئین، مورفین، کوکایین، کودین او داسې نور. په نشه یي توکو کې ځینې یې طبي ارزښت لري او د ځینو درملو په جوړونه کې په لږه کچه ترې کار اخیستل کیږي. هغه درمل چې په جوړښت کې یې نشه یي توکي کارول کیږي. که په لوړه کچه استعمال شي او یا د ډاکټر له اجازې پرته ترې ګټه واخیستل شي خورا زیات زیانونه را منځ ته کوي.

د نشه یي توکو استعمال او کارول خصوصاً د پیچکارۍ له لارې د انسان روغتیا ته ډیر زیانمن او خطرناک دي. پر ځینو روغتیایي زیانونو سربیره په بېلا بېلو سرطانونو، زیړي او ځینو نورو ناروغیو انسان اخته کوي. د یو شمیر اقتصادي او ټولنیزو ستونزو لکه قتل، غلا، بیوزلي، ناوړه اخلاقو او د بشري پانګو د تباهۍ لامل هم ګرځي.

د اسلام پاک دین نشه یي توکي ناروا ګڼي؛ ځکه چې د انسان روغتیا ته خورا زیات زیانونه لري او انساني ټولنه له تباهۍ سره مخامخ کوي. هغه کسان چې د دغو توکو په قاچاق لاس پورې کوي د انسانیت دښمنان بلل کیږي.

هغه کسان چې نشه یي توکي کاروي او د دغو توکو استعمال یې ورځنۍ عادت ګرځیدلی دی، د معتاد په نامه یادیږي. زموږ په ګران هیواد افغانستان کې هم له بده مرغه د ۱۸ ـ ۳۰ کلونو ترمنځ یو شمیر ډیر روږدي ځوانان شته، چې عام وګړي یې د پوډري (هیروییني) په نامه یادوي.

روږدي کسان په کورنۍ او ټولنه کې هیڅ قدر او ارزښت نه لري او له ټولنې څخه جلا شوي وي. خلک ورته د یو مجرم په سترګه ګوري؛ ځکه دوی هغه کسان دي چې د خپل

ځان دښمنان او د ټولنې د اوږو بار دي. که چیرې ښه ځیر شو، نو جوته به شي، روږدي کسان هغه ناروغان دي چې له روږدیوالي څخه وړاندې په یو ډول رواني ناروغۍ اخته وو او یا د ژوندانه په اوږدو کې له کورنیو، ټولنیزو یا اقتصادي ستونزو سره لاس و ګریوان وو. دغه ستونزې د دې لامل ګرځېدلې، چې دغه کسان د روږدیوالي په لومو کې را ښکیل شي. دا د ټولنې د وګړو، دولتي او نا دولتي مؤسساتو دنده ده چې د دغو ستونزو په هکله فکر او عملي ګامونه اوچت کړي. له معتادانو سره هغه مرستې تر سره کړي چې د یو معتاد په درملنه کې اغېزمنې وي. د یو معتاد په درملنه کې مهم او غوره ټکي دادي چې نوموړي ته د یو ناروغ شخص په سترګه وکتل شي، نه د یو مجرم او ګناهګارسړي په سترګه. که چیرې معتاد سړي ونه هڅول شي او ښه سلوک ورسره و نه شي، بې له شکه به هیڅکله هم خپل دغه ناوړه عمل پرې نږدي.

د نشه یي توکو زیانونه:

د نشه یي توکو استعمال خورا زیات ځاني، روحي، ټولنیز، اقتصادي او اخروي زیانونه لري چې موږ یې ځینو زیانونو ته په لاندې ډول ګوته نیسو:

۱) د بدن دفاعي سیستم کمزوری کوي.

۲) د مرکزي اعصابو د سیستم فعالیتونه کمزوري کوي.

۳) د زړه ټکان زیاتوي.

۴) د ستوني او سږو سرطان پیدا کوي.

۵) د باصرې، شامې او ذایقې حسونه کمزوري کوي.

۶) د وینې فشار زیاتوي.

۷) د وینې کلسترول زیاتوي.

۸) د زړه د ناڅاپي دریدلو (سکتې) لامل کیږي.

۹) په معتاد سړي کې لټي او کمزورتیا را منځته کوي.

۱۰) په تنفسي سیستم کې ګډوډي رامنځته کوي.

۱۱) روحي ګډوډي، (سترېا، سودائي توب، ګوښه توب، په ځان باندې نه اعتماد، نهیلي...) راولي.

د متن لنډيز:
نشه يي توکي هغه خطرناك توکي دي چې د ځانې ناروغيو لکه: سرطان، نري رنځ، د زړه درېدل، زيرې او د اقتصادي او ټولنيزو ستونزو، لکه غلا، وژنې، بېوزلی او د بيکارۍ لامل کيږي. په هغې باندې اموخته کېدل ډېر اسانه دي، خو بيا ترې ځان خلاصول ډېر ستونزمن کار دی. ځوانان او تنکي ځوانان د ټوکو او ساعت تېرۍ په بهانه په نشه يي توکو باندې پيل کوي، خو کله چې د هغې په لومه کې ونښلي بيا نو پښېماني هيڅ ګټه نه لري. موږ بايد خپل روغ، سالم اوخوښ ژوند په نشو تباه نه کړو؛ ځکه چې روغ عقل په روغ بدن کې وي.

څرګندونه

باصره: د ليدلو حس

شامه: د بويولو حس

ذايقه: د څکلو (خوند حس)

کلسترول: په وينه کې د غوړو شتون

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- د نشه يي توکو کارونه څه ډول زيانونه منځته راوړي؟

- د نشه يي توکو روحي او ځاني زيانونه کوم دي؟
- په نشه روږدو کسانو ته په ټولنه کې په کومه سترګه کتل کېږي؟
- قاچاق وړونکي چا ته ويل کېږي؟

۲_ زده کوونکي دې:

- متن له ځان سره په پټه خوله ولولي.
- متن ټوټې ټوټې په لوړ غږ ولولي.
- د لوست مفهوم په ساده ژبه ووايي.

۳_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

لامل، توکي، له بده مرغه، لومې، دنده، سربېره

٤_ ستاسو په اند په نشه يي توکو باندې د روږدي کېدو لاملونه څه شی دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د (نسوارو او چلم په ګډون) د بېلا بېلو نشه يي توکو نومونه او د هغوی زيانونه وليکي او سبا ته دې په ټولګي کې ووايي.

د الله ﷻ په ياد د ايمان بنسټ پياوړی کېږي.

ابوريحان البيروني

لطفاً لاندي جدول په کتابچې کې رسم او د اړوندو ګڼو په کلمو يې ډک کړئ.

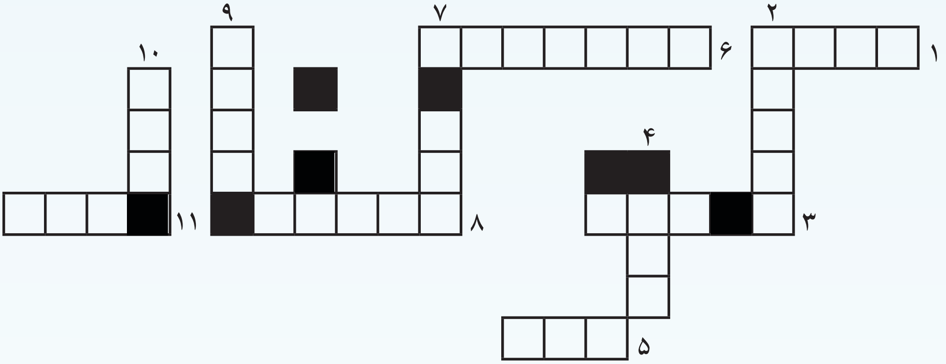

۱ـ د جرم سرته رسوونکی.

۲ـ هغه څوک چې په نشې روږدی شوی وي.

۳ـ نشه کوونکي ته کارول کيږي.

٤ـ د بدن يو غړی چې د نشه يي توکو په ډيرې کارونې له کاره لويږي.

٥ـ د نشه يي توکو په کارونې يې ژوند دې کچې ته رسيږي.

٦ـ هغه ناروغي چې د نشه يي توکو د کارونې له امله په انسان کې رامنځته کيږي.

٧ـ د نشه يي توکو د ډيرې کارونې له امله رامنځته کيږي.

٨ـ د نشه يي توکو د ډيرې کارونې له امله سړی داسې کيږي.

٩ـ د نشه يي توکو د کارونې له امله سړی دې کار ته لاس اچوي.

۱۰ـ د نشه يي توکو د کارونې موخه ده.

۱۱ـ کله چې په نشې روږدی سړی پيسې ونه لري، دې کار ته لاس اچوي.

ځلرویشتم لوست

د ماین خطرونه

د جګړې بدغوني پاتې شوني

■ تاسو ماینونه پېژنئ؟

د افغانستان د ډېرش کلنې جګړې په اوږدو کې بېلا بېلې پوځي وسلې کارول شوي، هوايي بمبارۍ شوي، راکټونه ویشتل شوي، ماینونه ایښودل شوي او د دښمن د کمزوري کولو او ماتولو لپاره له هر راز وسیلو څخه کار اخیستل شوی دی. د ۱۳۵۷ کال له پیل څخه تر اوسه پورې د ځمکنیو ماینونو بېلابېل ډولونه کرل شوي او په افغاني خاوره کې ازمایل شوي دي. سره له دې چې یو زیات شمېر یې پاک شوي، خو لا ډېر نور یې پاتې دي. که چیرته خلک پام ونه کړي، نو د معیوبیت او مرګ ژوبلې لامل کیږي.

■ ستاسو په سیمې کې ماینونه شته؟

■ د ماینونو له خطر څخه څنګه ځانونه ژغورلای شئ؟

افغانستان هغه هېواد دی چې زيات شمېر ماينونه او ناچاودې توکي پکې موجود دي. د اوږدو جګړو په بهير کې د ماينونو پريمانه کارونه د افغانستان د جګړو يوه ډېره ناوړه بېلګه ده. نن (۱۳۸۷ ل) د ماينونو او ناچاودو توکو له کبله هره مياشت د قربانيانو شمېره تر پنځوسو زياته وي.

ماينونه په عمومي توګه دوه ډوله دي:

- پرسونل ضد ماينونه
- د وسايطو ضد ماينونه

ماينونه هغه ځانګړي چاودېدونکي توکي دي چې له لرګيو، اوسپنې او پلاستيک څخه جوړ او دننه يې چاوديدونکي توکي اېښودل شوي دي. دا وسله د پښې يا د لاس په فشار چوي چې د انسان د ژوبلېدو او يا مرګ سبب کېږي. ماينونه بېلا بېلې بڼې او اندازې لري، د بېلګې په توګه د لوبو د شيانو په بڼه، د کوچنيو راديوګانو، د قلم، ساعت او نورو شيانو په بڼه جوړ شوي دي.

زياتره ماينونه د انسان د ټيپي کولو، شلولو او شوټولو په موخه جوړ شوي دي. دا يوه معموله پوځي وسله ده چې په پراخه کچه له لومړۍ نړيوالې جګړې راهيسې د ټولې نړۍ په ټولو جګړو کې کارول شوې ده.

ماينونه د کابل ښار په شاوخوا، ولايتي ښارونو او د هېواد په کليوالو سيمو او کروندو، څړځايونو، غرونو، غونډيو او پوځي چونيو ته څېرمه ځايونو کې ښخ شوي دي.

ناچاودي توکي

هغه مهمات چې د جګړې پر مهال چاودلي نه دي، د ناچاودو توکو په نامه يادېږي. په ناچاودو توکو کې راکټونه، هوايي بمونه، لاسي بمونه، د ټانک او بېلا بېلو ټوپکو ګولۍ او نور ناچاودي شيان راځي. د ناچاودو توکو مخنيوی آسان دی، ځکه هغه زياتره د ځمکې پر سر پراته وي، خو د ماينونو مخنيوی ډېر سخت دی؛ ځکه سړی نه پوهيږي چې ماين چېرته پټ دی. ماينونه د جګړې له پای ته رسېدو وروسته تر ډېرې مودې پورې پاتې کيږي. داسې هم کېدای شي چې دا ماينونه د هغه چا اولادونه، لمسيان اوکړوسيان ووژني، چې ښخ کړي يې وي.

د هغې ورځې په هيله چې په ګران هېواد افغانستان کې هيڅ ماين او ناچاودې توکي پاتې

نه شي او خلک په خوندي او ډاډمن زړه خپل کار ته دوام ورکړي.

دمتن لنډيز:

په افغانستان کې د اوږدې جګړې له امله ځمکني ماينونه اوناچاودي توکي په پرېمانه توګه پراته دي. غرونه، دښتې، کروندې، شړځايونه، د استوګنې ځايونه، پوځي قشلو ته څېرمه ځايونه او داسې نور له ماينونو او ناچاودو توکو ډک دي. ماينونه او ناچاودي توکي ډېر خطرناک وژونکي او ټپي کوونکي شيان دي. هغوی ته لاس مه وروړئ. موږ بايد نورو ته لارښوونه وکړو چې هغوی هم ناپېژندل شوو شيانو ته لاس ورنه وړي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

- ماينونه څه ډول شيان دي؟
- ماينونه او ناچاودي توکي چېرته اېښودل شوي دي؟
- ناچاودي توکي کومو شيانو ته ويل کېږي؟
- ماينونه څو ډوله دي؟ د هر يونوم واخلئ او د کاروني موخه يې بيان کړئ.

۲ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنوته تشريحي ځوابونه ووايي:

- د ماينونو له خطر څخه څنګه ځان ژغورلای شو؟
- که په يو ځای کې موکوم ماين، ناچاودي توکي يا يونااشنا شی وليد، بايد څه وکړئ؟
- که چېرته د ماين سيمې ته ورننوتئ، څنګه بېرته راستنېږئ؟
- ايا کله مو هم د ماين له خطرونو څخه د خبرتيا په غونډه کې برخه اخيستې ده؟ که هو، نو څه مو زده کړي دي؟

۳ـ زده کوونکي دې په بېلا بېلو جملو کې د ماین، ځمکني ماین، د وسایطو ضد ماین، بم، راکټ، سرګلوله، ګولۍ او نوروغندنه وکړي.

٤ـ د جګړې زیانونه او د سولې ګټې ولیکئ.

٥ـ د لاندې کلمو ضد ولیکئ:

سوکالي، سوله، خوښي، روغتیا، بندي

٦ـ له لاندې دریو درکړ شویو ځوابونو څخه سم ځواب په نښه کړئ:

◆ ماینونه کله کارول کېږي؟

الف: د سولې پر مهال

ب: د تبلیغاتو پر مهال

ج: د جګړې پر مهال

◆ که ماین یا یو نااشنا شی مو ولید، څه به کوئ؟

الف: له ځمکې به یې پورته کوئ

ب: په لغته به یې وهئ

ج: ګوتې به نه وروړئ

◆ که د ماین سیمې ته ورننوتئ څنګه بېرته راګرځئ؟

الف: د خپلو پښو په پلونو پل ږدو او راستنېږو

ب: بېرته را منډه کوو

ج: هملته پاتې کېږو

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کور د غړو په مرسته د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه نور معلومات هم ترلاسه کړي. د هغوی د زیانونو په اړه دې پنځه کرښې مقاله ولیکي او سهار ته دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ووایي.

پنځه ویشتم لوست

شاعر او سپوږمۍ

عبدالرؤف بېنوا د افغانستان له نومیالیو لیکوالو او شاعرانو څخه دی. په ۱۲۹۲هـ . ش. کال په کندهار کې زېږېدلی دی او په ۱۳۶۳ هـ . ش. کال کې یې په پردېسۍ کې له نړۍ سترګې پټې کړې دي.

بېنوا په ۱۳۱۸هـ . ش . کال کې د پښتو ټولنې د علمي غړي په توګه په کار پیل او بیا یې تر مړینې پورې د مدیر، رئیس، د ولسي جرګې د غړي، وزیر او سفیر دندې تر سره کړې دي. زیات شمېر منظوم او منثور او څېړنیز اثار یې لیکلي دي. د پښتو په معاصر شعر کې د استاد بېنوا نوم د پوره ځلا وړ دی. دلته یې د شاعر او سپوږمۍ په نوم یو شعر راوړو:

سپوږمۍ

د آسمان لويه دنيا کې
ته سپوږمۍ ښکلې زيبا يې
رنګ الوتې ګونه زرده
ته ويشتلې په زړه چاپې
جوړه ماغوندې غمجنه
څوک دې نشته يک تنها يې
خپل ښايست در پورې اور شو
که له ياره بېنوا يې
راته وو‌ايه له مينې
څه در شوي نازنينې؟
لا لهانده سره ښورې
په شپه هر ځای کې ولاړه
محبت يو په زړه سوي
راشه کښېنو سره دواړه
زه به تاته زړګی تش کړم
ته و ماته لاس تر غاړه
غم د مينې به نيمی کړو
په يوازې سر مه ژاړه
ښايسته يې ګلالۍ يې
د آسمان پيغله نجلۍ يې
لکه اوس چې يې پخواهم
د مينو هر ځای مله وې

خوار مجنون که پر سارا و
ته هم سمه ورسره وې
د شیرینې حال دې ولید
د فرهاد په غم کې ته وې
چې به راز د مینې خپور و
د هغه مجلس ډیوه وې
مقتولان د عشق لیدل تا
په ورو ورو به پرې ژړل تا
په اوبو کې سره ریږدي
ښایسته دي په تا غرونه
ستا رڼا ته هوسېږي
د ریدي ښکلي ګلونه
د زلمو زړه ته ورتېره
خوښ په تا د نجونو زړونه
ستا په ښو شغلو کې غواړي
مینان خپل امیدونه
وفاداره معشوقه یې
د عاشق د زړه ټوټه یې
د مجروح مین زړګی یې
سپوږمۍ ښکارې وجهان ته
د همزولو له ټولیه
بینوا تللې أسمان ته
چې الفت دې پکې نه لید
شوې په قهر و انسان ته

یو مخلص دې بیا ونه موند
چې هر څو دې کش کړه ځان ته
ټول بې درده، دردمن نشته
ټول بې واکه، واکمن نشته

***

سپوږمۍ په پښتو شاعرۍ کې ځانګړی ځای لري. په ټولو لرغونو او معاصرو اشعارو په تېره بیا په ولسي ادبیاتو کې، له غزل څخه نیولې بیا تر لنډۍ پورې سپوږمۍ د یوې سمبولیکې وسیلې په توګه خپل خاص ځای اومقام ساتلی دی. شاعر له سپوږمۍ سره خپل غم شریک کړی، د زړه خواله یې ورسره کړې ده، له خپل یوازیوالي یې ورته ګیلې او شکایتونه کړي، خپل زړه یې ورته تش کړی او هغه یې د خپل راز ملګرې ګڼلې ده. یو شمېر شاعرانو سپوږمۍ له خپل یار او معشوقې سره د دیدن او حال شریکولو وسیله ګرځولې ده. په بل ځای کې سپوږمۍ د هجران او بېلتون د شپو ورځو یار او ملګرې شوې او شاعر له هغې سره بنډار کړی دی.

په یو شمېر شعرونو کې سپوږمۍ د تاریخ زړه بلل شوی او خطاب یې ورته کړی، چې تا د دور او زمان هر څه په خپلو سترګو لیدلي او هر څه ستا په لمن کې پراته دي، وګورئ، اروابناد ګل پاچا الفت څه ښه وایي:

ارمانونه، افسوسونه، حسرتونه
د مینو، د غمجنو د خوارانو
غفلتونه، لغزشونه، مکیزونه
د مشرانو، د مستانو، د خوبانو
چپاوونه، یرغلونه، شورشونه
د چنګېز، د سکندر، د پرنګیانو
دې هېواد کې تا لیدلي دغه واړه
ته د هر چا په سر باندې یې ولاړه

بل ځای وايي:

ستا رڼا کې پيدا کيږي نور فکرونه
شاعران اخلي له تا ځنې الهام
په کتو کې درته وايي پټ رازونه
يا اشنا ته ليږي ستا په لاس سلام
تا سره وينمه بل راز تاثيرونه
ته په هره شپه راوړې نوی پيغام
په تا باندې د اشنا مينه ماتيږي
د دردمنو تسلي دربانـدې کيږي

سپوږمۍ د پښتو په ولسي ادبياتو کې ډېر پراخ ځای لري. بې شمېره لنډۍ موجودې دي چې د سپوږمۍ نوم پکې راغلی دی. مينانو او عاشقانو خپل د زړه راز ورته ويلی او له هغې سره يې خبرې کړې دي. لاندې څو لنډۍ د بېلګې په توګه وګورئ چې د سپوږمۍ په اړه ويلې شوې دي:

سپوږمۍ په ما دې څه احسان دی
زما اشنا د ديواله سيوري ته ځينه
***
سپينې سپوږمۍ حال راته وايه
زما اشنا مجلس له چا سره کوينه
***
که دې زما ديدن ياديږي
سپوږمۍ ته ګوره زه په بام ولاړه يمه
***
سپوږمۍ په منځ د اسمان راغله
بې ياره خوب نشته که ماته نه راځينه

د متن لنډيز:

شاعر په خپل خيال کې له سپوږمۍ سره د زړه خواله کوي. د سپوږمۍ يوازېتوب له خپل ځان سره پرتله کوي. بلنه ورکوي چې راځه کينو او زړونه يو بل ته تش کړو. بيا د سپوږمۍ هغه ځانګړنه څرګندوي چې تا ډېر څه ليدلي او د هر چا له رازونو خبره يې. په پايله کې وايي چې ستا زړه له دنيا تنګ شو ځکه اسمان ته لاړې. په دنيا کې دې مينه او الفت نه ليده او په انسانانو کې دې اخلاص نه ليده؛ ځکه خپه شوې او آسمان ته لاړې.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په وار د شعرونو برخه په لوړ اواز ولولي او هره برخه دې معنا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې شعر يو ځل په چوپه خوله ولولي او بيا دې د هغه لنډ مفهوم وليکي او په خپلو خبرو کې دې ووايي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي.

۱ـ ګوته ۲ـ لالهاند ۳ـ غږې ٤ـ خلا ٥ـ سپوږمۍ ٦ـ مل

٤ـ زده کوونکي دې وګوري چې په شعر کې کومې کيسې ته اشاره شوې وي، نو د کيسې په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د سپوږمۍ په اړه يو شعر وليکي او يا دې د سپوږمۍ په اړه پنځه لنډۍ وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

د مشرانو حقونه

■ ستاسو مشران څوک دي؟

هره ټولنه ځانته ارزښتونه لري. افغاني ټولنه په دې اړه خورا بډایه ده. کشر او مشر، ځوان او سپین ږیری، ښځه او نارینه ټول په خپلو منځونو کې د راشه درشې او چال چلن لارې او اصول لري. کشران د مشرانو درناوی کوي. په وړاندې یې بې ادبه خبره نه کوي. خبرې او لارښوونې یې مني. مشران هم په خپل وار په کشرانو مینه کوي. خواته یې رانژدې کوي او لورینه پرې کوي. ښځې په ټولو ټولنو، په تېره بیا په افغاني ټولنې کې د زیات درناوي وړ دي.ان په جنګ جګړو کې هغوی د درناوی وړ ګڼل کیږي او څوک کار پرې نه لري.

■ د مشرانو په وړاندې تاسې څرنګه چلن کوئ؟

■ د مشرانو چلن ستاسو په وړاندې څنګه دی؟

پر مور، پلار، وروڼو، ترونو، ماماگانو سربېره د نورو مشرانو درناوی او عزت هم پر موږ لازم دی. مشران دوه ډوله دي: یو هغه چې په عمر کې له یو چا څخه زیات وي. بل هغه خلک دي، چې د زیاتې پوهې او علم خاوندان وي. (لویوالی په عقل دی نه په کال - شتمني په زړه ده نه په مال) ددې دواړو ډلو احترام او درناوی پر کشرانو باندې لازم دی.

د یوې خوشحاله کورنۍ بنسټ یو بل ته پر درناوي او په خپلمنځي پوهاوي ایښی وي. لویان پر کشرانو مینه او شفقت کوي او کشران د لویانو او مشرانو درناوی کوي. خبرو ته یې غوږ نیسي او که کومه ښه لارښوونه ورته وکړي، هغه مني.

زموږ کشران باید د خپلې ټولنې له دود، دستور او فرهنګ سره سم د مشرانو درناوی وکړي، په وړاندې یې په بې ادبۍ او لوړغږ خبرې ونه کړي. په سپکه سترګه ورته ونه ګوري. که سرویس یا بل داسې ځای وي چې یو مشر یا سپین ږیری ته پکې د ناستې ځای نه وي او کشران ناست وي، باید کشران خپل ځای په ډېر ادب مشرانو ته پرېږدي. کله چې په مخه ورشي، باید سلام ورکړي او عزت یې وکړي. هغسې چلن ورسره ونه کړي چې د مشرانو له شان او حیثیت سره سمون ونه لري.

مشران د ژوند ډېرې تجربې لري او هغه د چا خبره تر کشرانو یې ډېر کمیسونه زاړه کړي او د ژوند ترخې خوږې یې څکلي دي، له دې امله یې باید خبرې او لارښوونې په ډېره مینه واورېدل شي او عمل پرې وشي.

هغه خلک چې تر تاسې کشران وي، خو د پوهې او علم له مخې پر تاسې زیات وي، نو لازمه ده، چې د پوهې او علم له مخې یې درناوی وکړئ. کولای شئ، په ډېر ادب ورڅخه د هغو مسایلو پوښتنه وکړئ، چې پرې نه پوهېږئ.

له بلې خوا پر کشرانو باندې لورینه اومهرباني د لویانو دنده ده. مشران باید پر کشرانو لاس تېر کړي، پیرزوینه پرې وکړي، ویې نازوي او که چېرې کومه تېروتنه او غلطي ترې وشي، باید ویې ښيي او سمه لارښوونه ورته وکړي. د همځولو او نورو ملګرو تر مخه یې سپک نه

کړي. تل يې وهڅوي او شخصيت ته يې وده ورکړي.

د مشرانو درناوی او په کشرانو مهرباني او شفقت زموږ اسلامي دنده هم ده. د ټولنې د ښې ودې، پراختيا او د چارو د ښه سمون لپاره پر دې کار زيات ټينګار شوی دی.

که موږ وغواړو چې په سپين ږيرتوب کې مو درناوی وشي، بايد له اوسه د لويانو درناوی وکړو. بې ادبه انسان د وچې ونې په څېر دی. وچه ونه، نه سيوری لري او نه مېوه کوي، يوازې د وهلو او سيځلو کار ترې اخيستل کيږي.

د متن لنډيز:

ټولنه له افرادو څخه جوړه شوې ده. دا افراد پر يو بل حقونه لري. مشر په کشر، کشر په مشر، ځوان په زوړ او زوړ په ځوان. همدا رنګه ښځې په نارينه وو زيات حقونه لري. کشران بايد تل د مشرانو عزت اودرناوی وکړي. مشران بايد پر کشرانو باندې پيرزوينه او مهرباني وکړي. ويې روزي، ويې پالي او ذهني اوبدني ودې ته يې پاملرنه وکړي. دا د ټولنې نظام دی. نظام په همدغو ستنو ولاړ دی. بايد ټينګ يې وساتو.

فعاليتونه

۱ ــ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووايي:

- کشران پر مشرانو څه حقونه لري؟
- ولې بايد پر کشرانو مينه او شفقت ولرو؟
- داسمه ده چې وايي: ((درناوی بايد له کور څخه پيل، په ښوونځي کې تمرين او په

ټولنې کې عملي شي)) ویې څېړئ.

- ستاسو په اند د یوې ښې او خوشحاله کورنۍ ځانګړتیاوې کومې دي؟

۲_ د لاندې جملوخالي ځایونه په مناسبو کلموډک کړئ:

- هره ټولنه ځانته..............لري.
- مشران باید .... خواته نژدې او لورینه پرې وکړي.
- د .... احترام او درناوی پر کشرانو باندې لازم دی.

۳_ زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پیدا او ودې لیکي.
- دویمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوې عام نومونه پیدا او ودې لیکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې ببلا ببلې (ی ګانې) پیدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتیب سره ببلې ببلې ولیکي.
- څلورمه ډله دې په متن کې متضادې کلمې ولټوي او ودې لیکي.

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې په خپلو کورونوکې د مشرانو د حقونو په هکله له خپلو میندو اوپلرونو سره خبرې وکړي. د هغوی نظریات دې ولیکي او سبا ته دې په ټولګي کې ووایي.
- زده کوونکي دې مور، پلار یا بل کوم مشر ته لیک ولیکي.

پر ماشومانو مینه او د لویانو درناوی وکړئ.

حضرت علي کرم الله وجهه

اوه ویشتم لوست

ستاینوم (صفت) او ډولونه يې

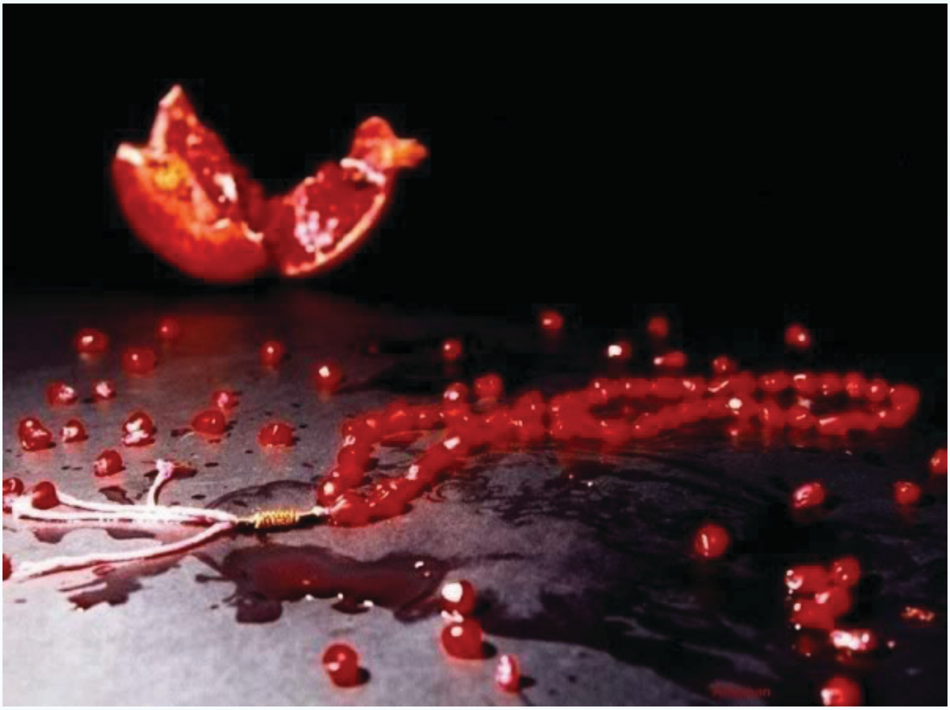

■ ستاسو په اند ښه هلك او سره منه څرنګه عبارتونه دي؟

په تېرو لوستونو کې مو د (ی) بېلابېلې بڼې او د کلمو ډولونه ولوستل. دلته د صفت او د هغه د ځانګړتیاوو په اړه خبرې کوو.

■ ایا پخوا مو د صفت په اړه څه اورېدلي دي؟

■ ستاسو په اند صفت څه معنا لري؟

لاندې جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې ایستل شوې ده:

- زه روغ رمټ یم.
- زموږ ملي پوځ خورا غښتلی دی.
- زه خوشحال کمزوری نه یم چې به ډار کړم.
- خدایه څه شول هغه ښکلي، ښکلي خلك؟
- تور تېل په توره تیږه تول توی شول.

په پورته جملو کې روغ، غښتلی، کمزوری، ښکلي، تور او توره هغه کلمې دي چې د یو چا، یو شي او یا یو نوم ځرنګوالی ښیي.

ویلی شو ستاینوم هغه کلمه ده چې په خپلواك ډول نوم نه وي، خو د یو نوم حالت، ځرنګوالی، څومره والی او اندازه ښیي.

پوښتنه

د زده کوونکو یوه ډله دې داسې عبارتونه ووایي چې پورته صفتونه پکې راغلي وي.

اصلي ستاینوم:

لاندې جملو ته وګورئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې ایستل شوې ده:

- ښه سړی د هرچا خوښیږي.
- توره تخته د تدریس جزء دی.
- په اوړي کې سپین کالي اغوندئ.

وګورئ، ښه، توره اوسپین کلمې چې اصلي ستاینومونه دي، د سړي، تختې او کالیو حالت ځرګندوي. په دې توګه اصلي ستاینوم هغه ستاینوم ته وایي چې د یو نوم اړوند حالت ځرګند کړي.

اصلي ستاینوم دوه ډوله دی. یو ته یې ساده او بل ته مرکب وایي.

ددې ډولونو بېلګې په لاندې جملو کې وګورئ:

- لوخ له اوبونه ډاربږي.
- ولس په خپله ژبه ژوندی دی.
- ټیټ مې مه بوله غورځنګ راباندې مه کړه.
- اتل په ونه لنډ او په تنه پلن دی.

او

- توریالی په خپلې تورې وياړي.
- تر ناپوه دوست هوښيار دښمن ښه دی.
- پوهيالي د پوهنتون د استادانو علمي رتبه ده.

که پورته جملوته پام وکړئ، نو څرګنده به شي چې لوخ، ژوندی، ټیټ، لنډ، پلن ساده کلمې دي چې د ولس، انسان او اتل څرنګوالی ښيي. په دې ډول ويلای شو چې ساده ستاينوم يوه کلمه وي، يعنې مفرده کلمه وي.

تورياليی، ناپوه او پوهيالی مرکبې کلمې دي، يعنې تورياليی له (تورې) او (يالي)، ناپوه له (نا) او (پوه) او پوهيالی له (پوه) او (يالي) څخه جوړې شوې دي. په دې ډول مرکب هغه صفت دی، چې له دوو او يا زياتو توکو څخه جوړ شوی وي.

پوښتنه

زده کوونکي دې د ساده او مرکبو صفتونو بېلګې وړاندې کړي.

پرتله ییز یا مقایسي ستاینوم:

پرتله ییز ستاینوم په دوو ډولونو تر سره کیږي.

الف: د (ډېر) په ملګرتیا، لکه:

۱_ دا قلم ترهغه قلم ډېر ښکلی دی.

۲_ احمد تر ما ډېر هوښیار دی.

ب: د (خورا یا لا) په ملګرتیا، لکه:

۳_ دا قلم ترهغه خورا ښکلی دی.

٤_ زما ورور ترما لا هوښیار دی.

د صفت او موصوف ګرداني سمون (مطابقت)

په پښتوژبه کې صفت له موصوف سره د جنس (نارینه، ښځینه)، شمېر او حالت له پلوه ګردانیږي.

صفت له موصوف سره په عمومي توګه په لاندې درېو ډلګیو وېشل کیږي:

الف: هغه صفتونه چې له خپل موصوف سره د نارینه جنس د شمېر له مخې سمون نه لري، خو د ښځینه جنس له موصوف سره پوره سمون لري، لکه په لاندې بېلګو کې:

نارینه		ښځینه	
مفرد	**جمع**	**مفرد**	**جمع**
شین خټکی	شنه خټکي	شنه هندوانه	شنې هندوانې
ښکلی کتاب	ښکلي کتابونه	ښکلې کتابچه	ښکلې کتابچې
ښه هلک	ښه هلکان	ښه نجلۍ	ښې نجونې

ب: هغه ډله ستاینومونه چې د نارینه جنس او ښځینه جنس د شمېر له مخې له خپل موصوف سره پوره سمون ښیي، لکه په لاندې بېلګو کې:

نارینه		ښځینه	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
شین بڼ	شنه بڼونه	شنه لمنه	شنې لمنې
تریو انار	تروه انار	خوږه مڼه	خوږې مڼې
پوخ خټکی	پاخه خټکي	اومه هندوانه	اومې هندوانې

د متن لنډیز:

په پښتو کې ستاینوم د یو نوم یا شي ځرنګوالی او څومره والی څرګندوي. ساده ستاینوم او مرکب ستاینوم مو وپېژندل. د هغو نمونې مویه کلمو او جملو کې ولیدې. اوس له یو لړ تمرینونو څخه وروسته تاسو کولای شئ، صفت او ډولونه یې لا ښه وپېژنئ.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې په لاندې جملو کې صفتونه په ګوته کړي:

- ته اوس څنګه یې، روغ شوی یې؟
- زلمی خورا غښتلی ځوان دی.
- ته لا څومره کمزوری یې!
- دا څنګه ښایسته او ښکلی ځای دی!
- تور توتان له تا قربان.

۲ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي.

- لومړۍ ډله دې داسې کلمې ووايي چې ساده ستاينومونه پکې راغلي وي.
- دويمه ډله دې د مرکب ستاينومونو بېلګې راوړي.

۳ـ زده کوونکي دې په لاندې متن کې په خپل وار د صفتونو بېلا بېلې بېلګې وليکي:

((ګلالۍ له کورنۍ سره ګلباغ ته تللې وه. د پسرلي موسم و. ډېره نرمه او ښکلې هوا چلېده. ګلالۍ خپل ورور ننګيالي ته وويل، ښومره توتان چې خوږې شي، خوره يې. خو ګوره چې ناروغه نه شې. پلار يې ګلالۍ ته وويل: زه تلونکی يم، هغه زما توره کورتۍ راوړه. ګلالۍ ورته وويل، پلاره، هغه خيرنه ده. هغه بله کريمي کورتۍ مې دې راوړې ده. پلار يې په غوسه ورته وويل، ګلالۍ دا دې ښويم ځل دی، چې خبرې ته ښه غوږ نه نيسې. ګلالۍ له پلار څخه بښنه وغوښته))

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په لوست کې د کارول شوو صفتونو د ټولو ډولونو بېلګې بېلې، بېلې وليکي او ټولګي ته دې راوړي.

د اسلام ستر پيغمبر ﷺ فرمايي: د زياتې پوهې والا ارزښت تر هغه چا زيات دی، چې لږه پوهه يې ترلاسه کړې ده.

نظم او ډولونه یې

■ تاسو تراوسه نظم لوستی دی؟

موږ هره ورځ په کور کې خبرې کوو، په ښوونځي کې خبرې کوو، لوست لولو، له چانه پوښتنه کوو، د چا پوښتنې ته ځواب وایو. دې عادي خبرو ته نثر وایي، خو که داسې یوه لیکنه ولولو چې وزن ولري او یا له موسیقۍ سره وویل شي، نو دا ډول وینا له خبرو سره توپیر لري. دې ډول وینا ته نظم وایي. تر اوسه مو په درسي کتابونو کې نثر هم لوستی او د ژبو په کتابونو کې مو نظم هم. دلته ستاسو د زیاتو معلوماتو لپاره په نظم خبرې کوو.

■ ستاسو په اند نظم څه شي ته وایي؟

لیکنې دوه ډوله دي. یوې ته نثر وایي او بلې ته نظم. نثر به په راتلونکو ټولګیوکې په مفصل ډول ولوستلی شئ. دلته په نظم باندې څغلنده نظر اچوو.

وایي، شعر یا نظم هغه وینا ده چې وزن او قافیه ولري. د نظم معنا عموما د شعرمترادفه ده او له هغې سره په یوه معنا کارول کیږي. خو د شعر او نظم ترمنځ توپیر شته. شعر موزونه او تخیل لرونکې وینا ده او نظم موزونې قافیه لرونکې وینا ته وایي.

نظم د بڼې له مخې دا ډولونه لري:

۱_ مثنوي: هغه نظم دی چې د هربیت دواړه مسرۍ یې یو ډول قافیه ولري. اوږده، اوږده مطالب، تاریخي او حماسي، اخلاقي، عرفاني او داسې نور موضوعات پکې ډیر ښه بیانېدای شي. بېلګه یې په لاندې ډول ده:

ای د پــاك وطــن فــرزنـده	ای د قــام خـــوږه دلـبـنـده
ای د نـــوي ژونـــد پـیـغـامه	ای آرزو د وطـــن قـامـه
د افـــغــان د بـــاغ سـنـبـلـه	د پـښـتـون د بــڼ بـلـبـلـه
سـبـا تـه مـسـؤول د كــار يې	كـه تـه مـور اوكـه تـه پـلار يې
ښـه اخـلاق او عـلـم زده كـړه	هــلــه هــلــه تــلــوســه كـړه
عـلـم هـرچـا لـه پـه كـار دی	نـه چـې تـش د نـرو كـار دی
ښـځـه نـر دواړه مـسـؤول دي	خـو پـه ښـه عمل مقبول دي ...

۲_ بولله (**قصيده**): هغه نظم ته وايي چې تر يوې مطلع لاندې ويل كيږي. اوږده او ډول ډول مضامين پكې راوړل كېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولې بيا تر دوو سوو پورې رسيږي. يوه بېلګه يې لاندې وګورئ:

شـګـفـتـه پـه بـاغ و راغ شــول د بـهـار ګل
هـم پـه بـاغ هـم پـه کـوڅـه هـم پـه دېـوار ګل
نــه يــــوازې ګــل د ګـلـو بـوټـو ونـيـو
بـــادام ګـــل، شـفـتـالـو ګـــل، ونـيـو انــار ګل
کـاڼـي، بـوټـي، خـار و خـس پـه ګلو پـټ شول
د هـمـه واړو عـيـبـونـو شـو سـتـار ګل

چـې د سـترګـو نـظـر لـګـي واړه ګـل دی
وړانـدې ګل د وروسته ګل يمين يسار ګل....

۳ـ غزل: هغه ډول نظم دی چې د لومړي بيت دواړه مسرې يې سره هم قافيه وي. د بيتونو شمېر يې تر ۱۶ او کله ناکله تر ۲۰ پورې رسېږي. ټولې دويمې مسرې يې د لومړي بيت قافيه تعقيبوي. جوړښت يې د قصيدې په څېر دی. له يوې مطلع نه پيروي کوي او وروستي بيت ته يې مقطع وايي. په مقطع کې معمولاً د شاعر نوم يا تخلص راځي. دا هم دغزل يوه بېلګه:

چـې دې وګــوري و مـخ تـه وطـن پـرېـږدي
وطـن څـه دی چې روح والــوزي تـن پرېږدي
بـلـبـلان کـه دې لـه حسـنـه خـبـردار شي
ستا د مـخ پـه نـنـداره بـه چـمـن پـرېـږدي
څـه خـومـخ و بـتـخـانـې وتـه جـاربـاسـه
چــې د بـتـو پـرسـتـش بـرهـمـن پـرېـږدي
ښـه چـې زړه مـې مـسافـر شـو ستـا پـه لـوري
عـقـيـق لا شـي قـيـمـتـي چـې يـمـن پـرېـږدي
د جـفـا د مـېـړو ژونــد څـه دی حسينه
کـه د جــور خــوی زمــا ګـلـبـدن پـرېـږدي

۴ـ رباعي (څلوريزه): هغه نظم دی چې څلور مسرې لري. لومړۍ، دويمه او څلورمه مسره يې سره هم قافيه او دريمه يې اختياري وي. بېلګه يې لاندې وګورئ:

خــزان چـې راشــي وطـن تــالا کـړي
د بــڼ بـلـبـلـې پــه واويـــلا کـړي
نـن کـه وصــال دی سبـا هـجـران دی
نـيـازمـنـد بـه واړه ځـلـه جـلا کـړي

۵ـ قطعه: هغه نظم دی، چې مطلع او مقطع نه لري. شمېر يې له دوو بيتونو څخه نيولې تر زياتو بيتونو پورې وي. لاندې يوه بېلګه يې وګورئ:

اندېښنه که په غره کښېږدي
غر به هم لکه ويښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

د متن لنډيز:
پښتو ادبيات خورا بډايه لمن لري. رنګارنګي ببلګې لري. ولسي ادبيات يې خپل ښکلې رنګونه لري او ليکلي ادبيات يې خپل. ليکلي ادبيات يې ډېرې زياتې بڼې لري،. موږ ترې دلته د بېلګې په توګه د مثنوي، قصيدې (بوللې)، غزل، رباعي (څلوريزه) او قطعې نومونه واخيستل. داسې نور ډېر ډولونه شته چې د عربي عروضو په پيروی ويل شوي دي، کېدای شي په راوروسته ټولګيو کې ولوستل شي.

فعاليتونه

۱_ زده کوونکي دې په دريو ډلووېشل شي:
- لومړۍ ډله دې نثر راوپيژني او بېلګې دې ووايي.
- دويمه ډله دې د نظم معناځرګنده کړي.
- درېمه ډله دې د نظم ډولونه بيان کړي.

۲_ زده کوونکي دې په پورته متن کې د (ی) ډولونه په نښه او اړونده کلمې دې په خپل خپل کتار کې يو تر بل لاندې وليکي او نورو زده کوونکو ته دې بيان کړي.

۳_ زده کوونکي دې وګوري چې په پورته متن کې کوم صفتونه پيدا کولی شي. هغه دې په ګوته کړي او ودې ليکي.

٤_لاندې متن ولولئ. د نومونو ډولونه، بېلابېلې (ی) ګانې او صفتونه پکې په ګوته کړئ.
هر يو يې بېلابېل وليکئ او د زده کوونکو په وړاندې يې ولولئ:
احمد ناروغ و. ښوونځي ته لاړ. هلته يې ناروغي زياته شوه. د ښوونځي مدير هغه روغتون ته واستاوه. په روغتون کې يو ډاکټر له احمد څخه پوښتنه وکړه: ((احمده، په کوم

ښوونځي کې يې؟)) احمد ځواب ورکړ: ((د سيد جمال الدين افغان په منځني ښوونځي کې.)) بيا يې ترې وپوښتل: ((پرون دې څه کا رکړی و؟)) احمد ځواب ورکړ: ((پرون د جمعې ورځ وه. ډوډۍ مې وخوړه او د لمبا لپاره يو ډنډ ته لاړم، هلته نور هلکان هم وو. اوبه خړې وې. له لمبا وروسته لمر ته څملاستم. کله چې کور ته لاړم ټوله شپه مې ځان خوړېده.)) ډاکټر ورته وويل: ((ته هوښيار هلک يې. په ولاړو او ناپاکو اوبو کې لمبل زيان لري. له لمبا څخه وروسته تود لمر ته څملاستل ښه نه دي. په مړه ګېډه لمبا ښه نه ده. لږ ترلږه د ډوډۍ او لمبا تر منځ بايد يو نيم، دوه ساعته وخت وي. بايد خپلې روغتيا ته پام وکړې. هرشی بايد ونه خورې. خواړه دې هرو مرو بايد پاک وي. ځان دې هم بايد پاک وي... اوس څه، درمل مې درکړل، په خپل وخت يې وخوره، ډېر ژر به ښه شې. پام کوه، چې د مېوې خوراک دې هېر نه شي.))

احمد له ډاکټر څخه منته وکړه او د هغه لارښوونې يې په غوږ کې ونيولې. کور ته د تګ پر مهال يې په بازار کې سرې، سرې منې وليدې. ډېرې يې خوښې شوې. منې يې واخيستې او کور ته لاړ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي چې د خپلو کورنيو د غړو په مرسته له پورته نظمونو څخه د يو نظم نمونه پيدا کړي، ويې ليکي او سبا ته يې د نورو ټولګيوالو په مخکې ولولي.

همدا شان زده کوونکي دې هڅه وکړي د پورته نظمونو په پيروۍ له ځانه کوم نظم جوړ کړي او د زده کوونکو په وړاندې دې ولولي.

داسې کوم شی نشته، چې د زده کړې له لارې ترلاسه نه شي، هيڅ شی زده کړې ته نه رسيږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې په ځای يې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو تر کچې لوړوي.

مارک تواين

ویېپانگه

((الف))

آبده: لرغونی، تاریخي اثر، ودانۍ، ځلي
اتفاق: یووالی، اتحاد
اثار: نښې، لیکنې، تألیفات
اخروي: د هغې نړۍ، د اخرت
اراده: د انسان داخلي او ذهني ځواک چې یو کار ته انسان هڅوي، په عواطفو لاسبرى
ارزښت: اهمیت، مهموالی، ارزش
ازمایل: ازمېښت، امتحان، د یو شي یا یو کارمعلومول
استوا: د ځمکې ملاوستنی، د استوا کرښه (هغه فرضي کرښه چې له دوو قطبونو څخه په مساوي اندازه له ځمکې څخه راچاپېره شوې او ځمکه یې په دوو برخو وېشلې ده. یوې ته یې شمالي او بلې ته یې جنوبي نیمه کره وایي.)
استوګنځی:د اوسېدو ځای، کور، تاتوبی
افاده: ښودل، ویل، څرګندول
افاقي: د یو شي په باره کې اضافي معلومات
ام البلاد: د ښارونو مور
امتیاز: د نورو په پرتله غوره والی
انتباه: ویښتیا، له غفلت نه راوتل، خبرېدل
انتقال: لېږدول
اندېښنه: تشویش
اند: فکر
اورښت: د باران، ږلۍ یا واورې اورېدل
اټکل: تخمین، قیاس
اړخ: خوا، لوری
اړین: ضروري
اله: یو شی، یوه وسیله

((ب))

باصره: د لیدلو حس، سترګې
باڼده: کلي، خوکورونه چې یو ځای پراته وي
بخت: طالع، هغه شی چې له وړاندوینې پرته د انسان په ژوند کې رامنځته کېږي
برکت: پرېماني، نېکمرغي، مبارک
برهمن: د برهمایي (بودایي) د ین لارښود
بریا: کامیابي، لاسته راوړنه
بریاوې: د بریا جمع حالت
بنداړ: د همزولو انډیوالانو مجلس
بېلګه: مثال، نمونه
بېوزلی: غریب، له مال او شتو بې برخې

((پ))

پاتې شونی: باسي، کوم شی چې پاتې شي، باسي خواړه
پالل: روزل، عبادت کول
پایښت: پایېدونکی، بقا
پاڅون: قیام، د یوعمل پر وړاندې درېدل
پرتله: مقایسه، یو شی له بل شي سره پرتله کول
پرتلیز: مقایسوي
پرځې: لوېدل، سقوط کول، له منځه تلل
پرې: قطع، غوڅ شوی
پرېشاني: خپګان، اندېښنه
پنځ: وده، تکثر
پنډ: بار
په ځان اعتماد: په ځان باور او ویسا
پولې: سرحدونه
پوهاند: د پوهنتون د استادۍ تر ټولو لوړه او وروستۍ علمي رتبه
پوهندوی: د پوهنتون د استادۍ د پیل څلورمه علمي رتبه، خپلواک استاد
پوهنمل: د پوهنتون د استادۍ د پیل درېیمه علمي رتبه، اسیستانت
پوهنوال: د پوهنتون د استادۍ د پیل پنځمه علمي رتبه، خپلواک استاد
پوهنیار: د پوهنتون د استادۍ د پیل دویمه علمي رتبه،اسیستانت
پوهیالی: د پوهنتون د استادۍ لومړۍ علمي رتبه، اسیستانت
پیاوړتیا: قوت، ځواک
پیرزوینه: لورېنه، پیرزو کول
پیروي: متابعت، د چا په لاره تلل
پېر: پړاو
پېښ: واقع

((ت))

تاړاک: چور وچپاول
تدبیر: د کارونو یا ستونزو د سم سر ته رسولو لپاره د

حل په لارې فکر کول

ترجیح: په یو شي باندې د بل شي غوره ګڼل

ترې: له هغه (هغې) څخه

تس ونس: بیخي له منځه وړل، پوپنا

تصوف: په مسلمانانو کې د معرفت، الله جل جلاله پېژندلو او روزنې لاره چې زیاتره په کې له نړۍ سره اړیکې شلېږي

تعلیق: ځنډول، د سرته رسونې د وخت له ټاکلو پرته د یو کار ځنډول

تلوسه: ژر ژر، هیله، آرزو

تنفسي سیستم: د هغه غړو مجموعه چې د ساکښلو (تنفس) سیستم جوړوي.

تنګسه: د ژوند د مالي شونتیاوو نه لرل، سختي

توپاني: له باد او باران ډکه هوا

توحید: د الله جل جلاله یو ګڼل، د الله جل جلاله په یووالي خوله خوځول (اقرار)

تور: تور رنګ، تهمت (تور پورې کول)

توکی: ماده، شی

تړاو: اړیکې (تړښت)

تېز: چابک، بیړه، چټک

((ټ))

ټټی: کناراب، د سارا ناستې ځای.

((ج))

جمال: ښایست، ښکلا

جوت: څرګند، ښکاره

جور: ظلم، زیاتی

((ځ))

ځانګړتیا: یو شی چې له بل شي څخه بېلوي

ځلانده: روښان

((چ))

چپاو: یرغل، حمله

چم: شاوخوا کلی، ګاونډ

چوغندر: لبلبو (د ملې او ګازرې په څېر په ځمکې کې کرل کېږي او لوییږي او د بورې د جوړولو لپاره ترې ګټه اخلي.)

چونې: پوځي ځای (د عسکرو د اوسېدو ځای

((څ))

څارنه: تر سترګو لاندې ساتل (مراقبت)

څاروي: څلوربولي، حیوانات

څړځای: د څارویو د پوولو شین او له وښو ډک ځای، وښیانه

((ح))

حساس: ژر پوهېدونکی، هغه څوک چې د چا له معمولې خبرو یا چلن څخه خپه کېږي، ارزښت لرونکی، د پام وړ، د چټکو او ډېر ژر موندلوځواک

حیثیت: ټولنیز ارزښت او اعتبار چې د یو چا د سرلوړۍ او نیکنامۍ لامل کېږي.

((خ))

خار و خس: اغزي او خځلي، هغه شی چې د یو کار د سرته رسولو مخه نیسي، اغزی، مزاحم

خبریال: د خبرونو ټولوونکی او لیکوونکی

ختن: په چین کې یوه سیمه ده

خلقت: زوکړه

خځلي: ناپاکي، د کور پاتې شوني، جارو شوي شیان

خړوب: په اوبو اوبولی، موړ، سېراب،

((د))

د وینې فشار: هغه فشار چې زړه ته د ورتلونکو رګونو پر دېوالونو واردیږي.

د وینې کلسترول: هغه غوړه ماده چې په عصبي جوړښت کې موجوده ده او په وینه کې یې ډېروالی د شریانونو د تنګېدو او قلبي ناراحتی لامل کیږي. په وینه کې د غوړو زیاتوالی.

دام: د الوتونکو د نیولو وسیله، چل، فریب

دبدبه: لویوالی، عظمت

دردمن: زړه سواند، دردېدونکی

دستور: لارښوونه، دود

دلبند: په زړه پورې

دولتي مؤسسې: وزارتخانې او ریاستونه، په یوه دولت پورې اړوندې اداري

دنیا: شین بوټی دی، خام خوړل کیږي(ګشنیز)

((ذ))

ذايقه: خوند

((ر))

راغ: د غرو لمنې
راغبرګېدنه: بېرته راتګ
رب: د ټولو ژونديو موجوداتو پالونکى
رزمي: جنګي، پوځي، حماسي
رسنى: مطبوعات (ورځپاڼه، اخبار، راديو، تلويزيون، اطلاعات)
رغنده: سم، جوړ
روان، رواني: په هوښ، حافظې او عاطفې پورې د اړوندې قوې مجموعه چې د يو چا د استعداد او د چال چلن څرنګوالى ټاکي.
روحاني: په روح پورې اړوند، مذهبي شخصيت، ديني پوه
روغمن: روغ، جوړ
روږدى: اموخته
رډې (سترګې): برګې، په قهر
رڼه: پاک او شفاف

((ز))

زرده: ژېړه (ښه)
زلال: صاف او شفاف، رڼې او خوږې (اوبه)
زوکړه: پيدايښت، زېږېدنه
زوږ: شور، غالمغال
زېړى: يو ډول ناروغي ده، چې د ځيګر د نيمګړتيا له امله په وينه کې د (بيلي روبين) په نوم ماده زياتيږې او د انسان د څېرې او د سترګو د سپين د زېړېدو لامل کيږي.
زېرمه: سپما، پاسره، ساتل شوى

((ژ))

ژوبل: ټپي، زخمي

((س))

ساتنه: حفاظت
سارا: دښته
ستار: پوښوونکى، دګناه پوښوونکى
ستايل: ستاينه کول
ستاينوم: صفت
ستون: راګرځېدلى
ستونزې: مشکلات
سرطان: د جنيتيکي مادې له امله د بدن د سلولونو له واکه د وتلې ودې له امله پېښه شوې ناروغي چې د بدن د سلولونو طبيعي غذا او اکسيجن خوري او د تومور په نوم يوه غده رامنځته کوي. د لمريز کال د خلورمې مياشتې نوم دى.
سرښندنه: له سره تېرېدل، فداکاري، سرتيري
سفير: په بهرني هېواد کې د يو هېواد رسمي استازى
سلامتيا: روغوالى
سلوک: چال چلن، رويه
سمبال: په هر شي پوره
سمسور: آباد، ودان، خړوبه، ښېرازه
سمون: مطابقت
سورو ـ سواره (د سور مغيره حالت):
سويل: جنوب
سويلي: جنوبي
سيال: سارى، ورته سړى، رقيب، مانند

((ش))

شامه: د بويولو حس، پوزه
شبنم: پرخه، هغه اوبه چې د شپې له خوا په بوټو او ګلانو باندې اوري
شتهنکي: لا س او پښې وهل
شخصيت: د نسبتا مداومو او ثابتو ځانګړتياوو يوه واحده او منسجمه ټولګه چې يو شخص له بل څخه بېلوي، د يو شخص غوره صفتونه چې د نورو په وړاندې د يو چا د اعتبار او درناوى لامل کيږي.
شغلي: رڼا، د لمر وړانګې، د اور لمبې
شفقت: مهرباني، زړه سوى
شل وشوټ: بې لاس او بې پښو
شوکت: دبدبه
شونتيا: امکان
شګفته: غوړېدلى

((ښ))

ښاد: خوښ، خوشحال
ښيراز: سمسور

((ص))

صدقه: خیرات

((ط))

طرز: ډول

((ظ))

ظرافت: نازکي، د یو شي او یا یو چا په سلوك، غړو او یا څېرې کې ښکلا او تناسب

((ع))

عاطفه: زړه سوی، مهرباني

عرفان: پوهه، پېژندنه

عظمت: لویي، دبدبه

عقیق: یو قیمتي غمی دی. رنګ یې سور وزمه او ځیګري وي او په ګاڼو کې ترې ګټه اخلي. بېرنګه ډول یې ډېر قیمتي دی.

((غ))

غندنه: د یو شي بد ویل

غندونکی: بد ویونکی

غورځنګ: حرکت

غښتلتوب: پیاوړتیا، قوت

((ف))

فیوضات: برکتونه

((ق))

قاچاق: د یو شي ناقانونه وړل راوړل

قدر: برخلیک، تقدیر، سرنوشت، قضا: د خلقت او پیدا کېدو لپاره د الله جل‌جلاله لومړنی اراده او قدر (د ق او دال په زور): د الله جل‌جلاله د لومړنی ارادې له مخې خلقت ته قدر وایي.

قشله: پوځي چونی

قیل وقال: خبرې اترې

((ک))

کاربوهایدریت: د بورې، نشایستې، سلولوز او داسې نورو ترکیبونو ډله ده. له کاربن، اکسیجن څخه جوړه شوې او د ژوو مهمه غذایي سرچینه ده.

کالدانه: یو ډول دانه ده چې د ماشي د چېچلو له امله د انسان پر مخ یا ځان راخیژي

کاینات: لمر، سپوږمی، ځمکه، آسمان، ...

کتنې: په یو شي څه ویل یا زیاتول

کروړ: سخت

کمال: د یو شي وروستی حد، په ښو صفتونو کې ترټولو مخکیوالی، بې عیبه، بشپړ، پوهه

کنډواله: ویجاړ شوی، خراب شوی کور

کودیین: له اپینو څخه تر لاسه شوې سپینه یا بې رنګه کیمیاوي ماده چې د خوږ (درد)، نشې یا ټوخي لپاره کارېږي.

کوکایین: د یو بوټي (کوکا) له پاڼې څخه تر لاسه شوې شفافه ماده ده چې په طب کې د بې حسۍ او نشې په توګه کارېږي.

کوه طور: د یو غره نوم دی

((ګ))

ګالل: زغمل

ګاونډ: د کوراو کلي شاوخوا

ګلبدن: ښایسته

ګنی: یو ډول بوټی دی، په تودو سیمو کې شین کېږي، اوبه یې خوږې وي او عموما د ګوړې او بورې جوړولو او خوراک لپاره کارېږي.

ګنګستیا: د ماغي نا آرامي، د یوې لنډې مودې لپاره په څه شي نه پوهېدل

ګونه: څېره، بڼه

ګوښه توب: یوازېوالی

ګوګل: سینه

ګټور: ارزښتمن، مفید

ګرږدود: لهجه

((ل))

لابراتوار: (ازمېښتون) چېرته چې د انسان یا حیوان طبي معاینات کېږي.

لالهانده: سرګردان

لامل: علت، سبب

لرغونی: پخوانی

لوستی: چا چې زده کړه کړې وي

لړ: جریان، سلسله

لېوالتیا: علاقه مندي

((م))

مادي: له مادي څخه جوړ شوی، په پیسو او شتمنی پورې اړوند

ماین: یوه چاودېدونکي اله، چې په جګړې کې د دښمن د ماتولو لپاره پر ځمکې ایښودل کیږي یا په ځمکې کې ښخیږي.

مترادفه: یو شان، هم معنا

متفکر: فکر کوونکی

مجاهد: جهاد کوونکی

مجروح: ټپي

محسوس: حس کېدونکی

محفوظ: ساتلی، خوندي

مخینه: سابقه

مرګ ژوبله: د سر او مال زیان

مشال: ډېوه

مصور: تصویر لرونکی

مطلع: د شعر یا غزل لومړی بیت مصرع، د یو شعر دوه مسرې

معتاد: روږدی

معنوي: پټ، تر پردې لاندې

معیاري: په اندازه، ستندرد

مقبول: منلی، قبول شوی

ملاریا: یو ډول ناروغي ده، چې د ملاریا د ماشي د چېچلو له لارې رامنځته کیږي. ډېره سخته تبه او د ځان خوږ ورسره ملګرې وي.

منرال: معدني توکي، په اوبو او د خوړو په ځینو منابعو کې پیدا کېږي.

منلی: قبول، ښایسته

منګول: پنجه

مهالنی: په وخت پورې مربوط، موقوته(خپرونه)

مهتمم: یو شي ته سر او سامان ورکوونکی، غمخور

مورفین: له اپینو څخه د نشې ډېر مهم لاس ته راغلی توکی چې په طبابت کې له هغې څخه د خوب راوستلو لپاره د یو مسکن په توګه کار اخیستل کیږي.

مورګې: غاړې، څنډې

میراث: پاتمړي، پاتې شوي شته

میلاد: زېږېدل، د حضرت عیسی علیه السلام د زېږېدو ورځ

مړښت: په یو شي مړېدل

مېشت: استوګن

((ن))

ناچاودي: ناچاودلې

نادولتي موسسې NGOs: هغه موسسې چې په دولت پورې اړه ونه لري.

نازول: ناز ورکول، لاس راکښل

ناوړه: خراب، نامناسب

ناڅاپي: نابېره

نتلو – نتلی: خوار، ځپلی

نرۍ رنځ: یو ډول ناروغي ده، چې له میکروب څخه پیدا کیږي او په سږي حمله کوي، سل

نسخ: په اسلامي هېوادونو کې د لیک یو مشهور ډول چې زیاتره د قرانکریم په لیکلو کې ترې ګټه اخیستل کیږي. د پښتو لیکلو لپاره هم دا لیک کارول کیږي

نظام: د قوانینو، قاعدو، دودونو یا نورومجموعه چې د یوشي ټینګښت او انتظام پرې ایښی وي. لکه د طبیعت نظام

نغښتی: تاو راتاو، پېچلی

ننداره: سیل، تماشه

ننګ: غیرت، پت، عزت

نهیلي: نا امیدي

نوښتګر: مبتکر، د لومړي ځل لپاره د یو شي یا یوې مفکورې رامنځته کوونکی

((هـ))

هرومرو: حتما، خامخا

هسک: پورته، آسمان

هلې ځلې: کوښښ، زیار

هم مثل: ورته، غوندې، په شان

هوسا: آرام، کرار، سوکاله

هوسېدل: د یو شي هوس کول، تپاک، تپیدل

هوډ: پرېکړه، تصمیم، اراده

هیرویین: سپین رنګه، بې بویه، ترخه او ډېره زهري او روږدي کېدونکې ماده، چې له مورفینو څخه لاس ته راځي.

((و))

وتلی: نومیالی، مشهور

وسایط: واسطې، د یو کار د سرته رسولو لپاره پکاریږي. زیاترو موټړو ته نقلیه وسایط وایي.

((ي))

یسار: چپ لوری

یمین: ښی لوری

اخځلیکونه

۱ـ ادبپوهنه، سید محی الدین هاشمي
۲ـ اوسني لیکوال (لومړی ټوک) عبدالرؤف بېنوا
۳ـ برگزیده سخنان بزرگان، مرضیه یعقوبي
٤ـ پټه خزانه، محمد هوتک
٥ـ پښتو پښویه، پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار
٦ـ پښتو گرامر، پوهاند صدیق الله رښتین
۷ـ خواږه نعتونه، مولانا عباس قادریه
۸ـ د افغانستان تاریخي ودانۍ، نانسي دوپرې
۹ـ د افغانستان د ولایتونو جغرافیه، پوهاند غلام جیلاني عارض
۱۰ـ د افغانستان مشاهیر، سید محی الدین هاشمي
۱۱ـ د الفت مرغلرې، (شعري کلیات) د شهرت ننگیال په زیار
۱۲ـ د بېنوا شعري کلیات
۱۳ـ د پښتو ژبې لنډ گرامر، سید محی الدین هاشمي
۱٤ـ د شمس الدین کاکړ دېوان
۱٥ـ د عبدالقادر خان ختک گلدسته، درېم چاپ، د سید محی الدین هاشمي په زیار
۱٦ـ فرهنگ ادبیات جهان، زهرای خانلري
۱۷ـ فرهنگ فشرده سخن، دوکتور حسن انوري (دوه ټوکه)